

**UNIVERZA V LJUBLJANI
FAKULTETA ZA DRUŽBENE VEDE**

Maja Dolinar

Mentor: doc. dr. Milan Brglez

**UPORABNOST KONSTRUKTIVISTIČNE ANALIZE ETNIČNEGA
KONFLIKTA IN OBLIKOVANJA IDENTITETE NA PRIMERU
MAKEDONIJE**

Diplomsko delo

Ljubljana 2007

IZJAVA O AVTORSTVU diplomskega dela

Spodaj podpisani/-a MAJA DOLINAR, z vpisno številko 21018900,
rojen/-a 16. 2. 1984 v kraju NOVO MESTO, sem avtor/-ica diplomskega dela z naslovom:
UPORABNOST KONSTRUKTIVISTIČNE ANALIZE ETNIČNEGA
KONFLIKTA IN OBLIKOVANJA IDENTITETE NA PRIMERU MAKEDONIJE

S svojim podpisom zagotavljam, da:

- je predloženo diplomsko delo izključno rezultat mojega lastnega raziskovalnega dela;
- sem poskrbel/-a, da so dela in mnenja drugih avtorjev oz. avtoric, ki jih uporabljam v predloženem delu, navedena oz. citirana v skladu s fakultetnimi navodili;
- sem poskrbel/-a, da so vsa dela in mnenja drugih avtorjev oz. avtoric navedena v seznamu virov, ki je sestavni element predloženega dela in je zapisan v skladu s fakultetnimi navodili;
- sem pridobil/-a vsa dovoljenja za uporabo avtorskih del, ki so v celoti prenesena v predloženo delo in sem to tudi jasno zapisal/-a v predloženem delu;
- se zavedam, da je plagiatorstvo – predstavljanje tujih del, bodisi v obliki citata bodisi v obliki skoraj dobesečnega parafraziranja bodisi v grafični obliki, s katerim so tuje misli oz. ideje predstavljene kot moje lastne – kaznivo po zakonu (Zakon o avtorstvu in sorodnih pravicah, Uradni list RS št. 21/95), prekršek pa podleže tudi ukrepom Fakultete za družbene vede v skladu z njenimi pravili;
- se zavedam posledic, ki jih dokazano plagiatorstvo lahko predstavlja za predloženo delo in za moj status na Fakulteti za družbene vede;
- je elektronska oblika identična s tiskano obliko diplomskega dela ter soglašam z objavo diplomskega dela v zbirki »Dela FDV«.

V Ljubljani, dne 15. 9. 2007

Podpis avtorja/-ice: Maja Dolinar

UPORABNOST KONSTRUKTIVISTIČNE ANALIZE ETNIČNEGA KONFLIKTA IN OBLIKOVANJA IDENTITETE NA PRIMERU MAKEDONIJE

Konstruktivistično delo iz devetdesetih let 20. stoletja dokazuje, da mednarodno politiko v osnovi ustvarjajo skupni pomeni, ideje in norme. Diplomaska naloga skuša pokazati, da so koncepti in ideje konstruktivistične teorije mednarodnih odnosov o oblikovanju identitete in etničnih konfliktih primerni za razlago oblikovanja makedonske nacionalne identitete predvsem zaradi njihove razlage v kulturno-mišljenjskem smislu. S pomočjo pregleda obstoječe teoretične literature o konstruktivizmu ter kritičnih reakcij na konstruktivistične predpostavke delo operacionalizira ključne konstruktivistične predpostavke glede identitete in etničnih konfliktov in v drugem delu skuša preveriti njihovo uporabnost na primeru oblikovanja makedonske nacionalne identitete in makedonskega etničnega konflikta. Makedonsko etnično zavedanje se je začelo z definiranjem meja med skupnostmi ali skupinami, ponavadi ob izključitvi drugih skupin ali skupnosti ter nasproti ozemeljskemu nacionalizmu sosednjih držav (Bolgarije, Srbije, Grčije in Albanije). Obramba etničnosti je v tem primeru pomenila redefinicijo identitete 'jaz' in zavarovanje makedonske identitete v strahu pred njeno izgubo nasproti homogenizacijskim težnjam dominantnega kulturnega etosa sosednjih držav. Z oblikovanjem neodvisne države novembra 1991 se je pojavilo oporekanje makedonski identiteti s strani sosednjih držav, kar je povzročilo grožnjo preživetju države. Z ustanovitvijo Republike Makedonije kot neodvisne države ter s koncem hladne vojne je Evropa odprla vrata tudi na vzhod, kar je omogočilo Makedoncem premik k Evropi.

Ključne besede: konstruktivizem, identiteta, (etnični) konflikt, kritika, Makedonija.

APPLICABILITY OF THE CONSTRUCTIVIST ANALYSIS OF ETHNIC CONFLICT AND IDENTITY FORMATION IN THE CASE OF MACEDONIA

Constructivist projects from the 1990s demonstrate that intersubjective meanings, ideas and norms lay at the core of international politics. The following work is an attempt to establish that concepts and ideas of constructivist theory of international relations regarding identity formation and ethnic conflicts are adequate for the explanation of Macedonian identity formation, mostly due to their cultural-ideational explanation. By surveying the theoretical literature on constructivism and critical reactions on constructivist propositions, the work creates a set of propositions regarding ethnic conflict and identity formation and attempts to test the adequacy of these propositions in the case of Macedonian identity formation and Macedonian conflict. Macedonian ethnic consciousness began by defining boundaries between communities or groups, usually along with the exclusion of other communities and groups and against territorial nationalism of the neighbouring countries (Bulgaria, Serbia, Greece and Albania). The protection of ethnicity indicated the redefinition of the identity *I* as well as the insurance of the Macedonian identity in fear of its loss against aspirations for homogenisation of the dominant cultural ethos of the neighbouring countries. With the formation of the independent state in November 1991 contradictions from the neighbouring states against Macedonian identity emerged, which in turn brought about a threat for the state's survival. With the end of Cold war and the formation of Macedonian independent state, Europe opened its door to the East, which enabled Macedonians to move towards Europe.

Key words: constructivism, identity, (ethnic) conflict, criticism, Macedonia.

KAZALO

KAZALO	4
Seznam kratic	6
UVOD	7
1. del: TEORETIČNI RAZMISLEK	12
1.1 K OPREDELITVI TEMELJNIH POJMOV IN KONCEPTOV	12
1.2 OPREDELITEV KONSTRUKTIVIZMA IN VRNITEV KULTURE IN IDENTITETE V TEORIJO MEDNARODNIH ODNOSOV	17
1.2.1 Vrnitev kulture in identitete v teorijo mednarodnih odnosov	17
1.2.2 Konstruktivizem kot družbena teorija in kot teorija mednarodnih odnosov	18
1.2.3 Osnovne značilnosti konstruktivizma	23
1.2.4 Klasifikacija teorij o nacionalizmu	24
1.3 KONSTRUKTIVISTIČNO RAZUMEVANJE IDENTITETE IN ETNIČNIH KONFLIKTOV	25
1.3.1 Prispevek konstruktivizma k razumevanju identitete in etničnih konfliktov	25
1.3.2 Središčna vloga identitete v Wendtovi konstruktivistični teoriji	29
1.3.3 Poudarek na intersubjektivnosti in konstruktivizem Friedricha Kratochwila	35
1.3.4 Onufov konstruktivizem	37
1.4 KRITIČEN PREMISLEK O UPORABNOSTI IN OMEJITVAH KONSTRUKTIVISTIČNE TEORIJE MEDNARODNIH ODNOSOV ZA RAZLAGO ETNIČNIH KONFLIKTOV IN OBLIKOVANJA IDENTITETE	39
1.4.1 Prednosti in omejitve konstruktivizma	39
1.4.2 Kritični pogledi na konstruktivistične predpostavke	40
1.4.3 Poststrukturalistična kritika konstruktivizma Maje Zehfuss	45
1.4.4 Prihodnost konstruktivizma v teoriji mednarodnih odnosov	47
1.4.5 Operacionalizacija ključnih predpostavk za nadaljnjo analizo	47
2. del: ETNIČNI KONFLIKT V MAKEDONIJI IN OBLIKOVANJE MAKEDONSKE IDENTITETE V LUČI KONSTRUKTIVISTIČNE TEORIJE MEDNARODNIH ODNOSOV	50

2.1 OPREDELITEV MAKEDONSKEGA VPRAŠANJA/KONFLIKTA	50
2.2 ZGODOVINSKI PREGLED MAKEDONSKEGA KONFLIKTA	51
2.2.1 Obdobje od antike do začetka 20. stoletja	51
2.2.2 Obdobje od začetka 20. stoletja do razpada Jugoslavije	53
2.3.3 Ustanovitev Republike Makedonije	54
2.3 OBLIKOVANJE MAKEDONSKE NACIONALNE IDENTITETE KOT ODGOVOR NA OZEMELJSKI NACIONALIZEM SOSEDNIH DRŽAV	55
2.3.1 Oblikovanje makedonske nacionalne identitete	55
2.3.2 Odziv Bolgarov na oblikovanje makedonske nacionalne identitete	65
2.3.3 Grški odziv na oblikovanje makedonske nacionalne zavesti	67
2.3.4 Srbski odzivi na oblikovanje makedonske nacionalne identitete	71
2.3.5 Albansko-makedonski etnični konflikt	72
2.3.6 Makedonski pogled na Makedonijo	74
2.4 SODOBNO PREOBLIKOVANJE MAKEDONSKE NACIONALNE IDENTITETE	76
2.4.1 (Pre)oblikovanje makedonske nacionalne identitete	78
 ZAKLJUČEK	 84
 Seznam tabel in skic	 89
LITERATURA	90
Sekundarni viri	90
Primarni viri	103

Seznam kratic

- ASNOM** – *Antifašističko sobranie na narodnoto osloboduvanje na Makedonija*
(Antifašistični zbor za narodno osvoboditev Makedonije)
- BKP** – Bolgarska komunistična partija
- DPA** – *Demokratska partija na Albancite* (Demokratska stranka Albancev)
- EMU** – Evropska monetarna unija
- EU** – Evropska unija
- KPJ** – Komunistična partija Jugoslavije
- MANAPO** – *Makedonski nacionalni pokret* (Makedonsko nacionalno gibanje)
- NATO** – *North Atlantic Treaty Organization* (Organizacija Severnoatlantskega sporazuma)
- OVSE** – Organizacija za varnost in sodelovanje v Evropi
- OZN** – Organizacija združenih narodov
- SAA** – *Stabilisation and Association Agreement* (Sporazum o stabilizaciji in pridruženju)
- SAP** – *Stabilisation and Association Process* (Proces stabilizacije in pridruženja)
- VMRO** – *Vnatrešna makedonska revolucionerna organizacija* (Notranja makedonska revolucionarna organizacija)
- VMRO-DPMNE** – *Vnatrešna makedonska revolucionerna organizacija – Demokratska partija za makedonsko nacionalno edinstvo* (Notranja makedonska revolucionarna organizacija – Demokratska stranka za makedonsko nacionalno enotnost)

UVOD

Morali bi izjaviti, da bi vsi slišali, da nismo Srbi, ne Grki in ne Bolgari. Mi smo Makedonci, samostojna makedonska nacija (Korobar 1989: 29).

Konstruktivistično delo iz devetdesetih let 20. stoletja dokazuje, da mednarodno politiko v osnovi ustvarjajo skupni pomeni, ideje in norme (Wendt 1999: 1, 24). Identitete akterjev v mednarodnih odnosih so postale predmet skrbnega preiskovanja v teoretičnih in empiričnih študijah mednarodnih odnosov (Wendt 1992; Finnemore 1996), kjer se je pojavila tudi praksa negativnih nacionalnih identitet,¹ saj prevladujoči diskurz mednarodne varnosti izpostavlja identiteto kot primarni vir nasilja in negotovosti v zgodnji moderni dobi (Williams 1998: 205).² Ena od glavnih predpostavk konstruktivizma je, da se družbene strukture in individualni akterji sooblikujejo (Wendt 1987; Onuf 1989).³

Materialistični pogled na svet, ki ga delijo neorealisti in neoliberalisti (npr. Jervis 1978/1992; Waltz 1979; Gilpin 1981/1995; Mearsheimer 1994/95; Friedman in Starr 1997; Walt 1997; itd.), vidi moč in nacionalni interes kot vodilno silo v mednarodni politiki.⁴ V tem pogledu imajo ideje le majhen pomen, lahko jih uporabimo le za racionalizacijo dejanj, ki jih zapoveduje materialni interes. Družbeni konstruktivisti pa na drugi strani poudarjajo pomen idej. Izhodiščna točka je, da je materialni svet nedoločen ter interpretiran znotraj širšega konteksta pomena. Potemtakem ideje določajo pomen materialne moči (Tannenwald 2005: 19). A iz tega ne sledi, da so ideje pomembnejše od moči in interesa ter da so od njiju avtonomne. Moč in interes imata takšen vpliv le zaradi sposobnosti idej, ki ju ustvarjajo (Wendt 1999: 135–6).

Etnični konflikti so v osnovi konflikti identitet, v katerih igra ključno vlogo definiranje ali konstrukcija grožnje, sovražnikov in prijateljev. V nasprotju z realizmom (npr. Carr 1939/1954; Morgenthau 1948/1985 in 1948/1995; itd.), ki vidi le neskončne konflikte in stalne varnostne dileme, in liberalizmom (npr. Hollis in Smith 1990/1991), ki definira etnični konflikt v smislu preračunavanja stroškov in koristi, konstruktivistični pogled na etničnost omogoča proučevalcem mednarodnih odnosov razlago etničnosti v kulturno-mišljenjskem smislu.

¹ Tj. poudarjanje negativnih vidikov identitete 'drugega'.

² Konceptualizacije nacionalne identitete so tako postale del diskurza teorij mednarodnih odnosov.

³ Medosebne konstrukcije vplivajo na identitete, kar tvori osnovo za interese, ki upravljajo izbire politik.

⁴ Moč se enači z vojaškimi zmožnostmi ter deloma tudi z ekonomskimi in drugimi viri. Nacionalni interes je želja držav po moči, varnosti ter bogastvu (Wendt 1999: 92). Moč in interes sta materialna faktorja ter objektivni entiteti.

Konstruktivizem poskuša raziskati, kako se kolektivne moralne identitete, v tem primeru etnične in nacionalne, oblikujejo znotraj medsebojnega družbenega vplivanja. Izbira ali pojav identitete iz niza možnih identitet je odvisna od družbene interakcije (ta aspekt oblikovanja identitete prevlada zlasti v literaturi nacionalizmov; Nagel 1994; James 1996, Anderson 1998). Politične institucije nesorazmerno oblikujejo identitete, ki prevladujejo v družbi.

Makedonsko etnično zavedanje se je začelo z definiranjem meja med skupnostmi ali skupinami, ponavadi ob izključitvi drugih skupin ali skupnosti ter nasproti ozemeljskemu nacionalizmu sosednjih držav (Bolgarije, Srbije, Grčije in Albanije). Obramba etničnosti je v tem primeru pomenila redefinicijo identitete 'jaz' in zavarovanje makedonske identitete v strahu pred njeno izgubo nasproti homogenizacijskim težnjam dominantnega kulturnega etosa sosednjih držav.

Potreba po zunanjem priznanju identitete igra še zlasti pomembno vlogo v makedonskem primeru (Balalovska 2004: 193). Makedonska nacionalna zavest je bila zgodovinsko izzvana, saj Makedonci niso imeli svoje nacionalne države vse do razpada Jugoslavije leta 1991. Z oblikovanjem neodvisne države novembra 1991 se je pojavilo oporekanje makedonski identiteti s strani sosednjih držav. Dvom je bil izražen nasproti vsem glavnim (vključujoč simbolnim) vidikom, ki so sicer služili konsolidaciji identitete in naroda: narodnost, jezik, cerkev, zastava, ime in tudi država. Antagonizem, ki so ga makedonski sosedje prebudili, je povzročil grožnjo preživetju države.⁵ Leta 2000 se je nekdanji ministrski predsednik Ljubčo Georgievski spominjal dosežka oblikovanja neodvisne države s sledečimi besedami:

Govorijo nam, da nam ne bi uspelo samim /.../ A potrpežljivo smo jih prepričevali, da lahko oblikujemo državo in vojsko in valuto in predstavništvo. Makedonija je dokazala svojo sposobnost za suverenost v času najzahtevnejše krize v Evropi /Kosovo/ /.../ Za to smo si pridobili priznanje s strani vplivnih držav in državnikov in jim pokazali, da je Makedonija zrela država ter sposobna preživljanja kriz teh razsežnosti /.../. Uspeli smo utrditi dostojanstven prostor na mednarodni politični sceni za Makedonijo (Georgievski v Balalovska 2004: 198).

Cilj diplomskega dela je pokazati, da so koncepti in ideje konstruktivistične teorije mednarodnih odnosov o oblikovanju identitete in etničnih konfliktih primerni za razlago oblikovanja makedonske nacionalne identitete predvsem zaradi njihove razlage v kulturno-mišljenjskem smislu. V nadaljevanju bom tako proučevala veljavnost naslednje hipoteze: Makedonski konflikt kaže na primernost uporabe konstruktivistične teorije, saj je v svoji osnovi to konflikt identitet, v katerem se je makedonska nacionalna identiteta ('mi') oblikovala v opoziciji do kategorije 'drugih' (Grkov, Bolgarov, Srbov in Albancev) z ustvarjanjem

⁵ Z ustanovitvijo Republike Makedonije kot neodvisne države ter s koncem hladne vojne je Evropa odprla vrata tudi na vzhod, kar je omogočilo Makedoncem premik k Evropi.

etnične identitete, ki vključuje intersubjektivne zaznamovalce identitete, kot so skupne navade, simboli, mitologija, zgodovina in geografija. Ključno raziskovalno vprašanje je tako, ali ljudje kolektivno rišejo meje med 'zunaj' in 'znotraj' ter na kakšen način so te meje oblikovane, upravičene ter spremenjene. Zanima nas, ali se integracija 'jaza' (ali izključevanje 'drugega') oblikuje skozi odnose drugačnosti, tj. obravnavanja 'drugega' kot grožnjo, ali skozi odnose prave razlike, to je, kjer ne obstaja strah pred grožnjo (Walker 1993; Neumann 1996). Oba tipa odnosov oblikovanja identitete potekata vsaj na dveh nivojih (Kowert 1998). In sicer kot medsebojen odnos med državami in drugimi relevantnimi mednarodnimi akterji, kjer interakcije med njimi vplivajo na oblikovanje nacionalnih identitet držav, kar imenujemo tudi nivo mednarodne politike ali proces od-zunaj-noter. Drugi nivo pa je nivo notranje politike, kjer proces oblikovanja identitete ustvarja prostor nacionalne identitete (skupni pomeni, norme in vrednote) med akterji znotraj države. Ta nivo imenujemo tudi proces od-znotraj-navzven.

Druga trditev, katere veljavnost bom proučevala v zadnjem delu diplomske naloge, se glasi: Z osamosvojitvijo Republike Makedonije je prišlo do redefinicije makedonske identitete, kar je povzročilo poskus premika identitete od negativne 'balkanske' k pozitivni 'evropski'. Tu me bo zanimalo, kakšno je razmerje med pozitivno nagnjenostjo političnih elit k evropski integraciji in oblikovanjem nacionalne identitete. Pri analizi oblikovanja identitete v procesu integracije Makedonije v Evropsko unijo (EU) me bosta zanimala tako medsebojen odnos med državami in drugimi relevantnimi akterji kot tudi nivo notranje politike. Integracija postkomunističnih evropskih držav v EU je 'naravna' možnost zaradi ekonomskih in političnih prednosti, ki jih članstvo v EU nudi, zato so njihove politične elite pripravljene skonstruirati članstvo v EU kot *a priori* pozitivno dejstvo (Šabič in Brglez 2002: 67). Zanima me, če sprejetje evropske identitete pomeni vnaprejšnje odrekanje nacionalni, njeno ohranjanje ali vsaj sprejemanje možnosti, da lahko nacionalna identiteta sprejme nov pomen v procesu integracije.

Morebitna podkrepitev ali ošibitev navedenih trditev predpostavlja določeno strukturo predstavitve raziskovalnih (teoretičnih in faktičnih) rezultatov. Diplomsko delo bo tako sestavljeno iz dveh glavnih delov in zaključka. Iz teoretičnih konceptov konstruktivizma bom skušala s konceptualno analizo izpeljati povezavo med etničnim konfliktom in identiteto ter jo nato uporabiti na primeru Makedonije.

Prvi del bo namenjen teoretskemu razmisleku o konstruktivistični teoriji mednarodnih odnosov in bo razdeljen na štiri glavne dele. Tu bo uporabljena konceptualna analiza izbranih konceptov in pojmov in deloma tudi diskurzivna analiza besedil, zlasti strukturiranih sistemov

pomenov in odnosov med njimi, in sicer preko teoretskih besedil, izhajajoč iz konstruktivistične in deloma tudi poststrukturalistične tradicije, torej analize in interpretacije sekundarnih virov.

Pred predstavitvijo konstruktivizma bodo v prvem podpoglavju opredeljeni temeljni pojmi, ki bodo uporabljeni v diplomski nalogi (etničnost, nacionalizem, (etnična) identiteta, narod, suverenost, ozemeljski nacionalizem, etnični konflikt), s strani različnih avtorjev in disciplin (teoretikov mednarodnih odnosov, nacionalizma, antropologije, psihologije in sociologije) z namenom ugotoviti, kako različne discipline opredeljujejo te pojme.

V drugem podpoglavju bo sledila razprava o ponovni vrnitvi kulturno-mišljenjskih konceptov v teorijo mednarodnih odnosov ter oris osnovnih značilnosti konstruktivistične teorije, s čimer bom opredelila mesto konstruktivizma v teoriji mednarodnih odnosov ter v teorijah nacionalizma.

V tretjem podpoglavju bom opredelila konstruktivistično razumevanje identitete in etničnih konfliktov, z namenom opredeliti njegov doprinos teoriji mednarodnih odnosov na področju oblikovanja identitete in etničnih konfliktov, orisala pa bom tudi temeljne predpostavke, ki jih bom uporabila pri razlagi oblikovanja makedonske nacionalne identitete ter makedonskega etničnega konflikta. V tem podpoglavju bom podrobneje izpostavila tri različne konstruktivizme, to pa zato, ker se vsak od njih ukvarja z drugim konceptom, ki je za to diplomsko delo relevanten. Tako se bom ukvarjala najprej z državocentričnim konstruktivizmom Alexandra Wendta in njegovo središčnostjo identitete, nato s Friederichom Kratochwilom ter njegovim razumevanjem intersubjektivnosti, na koncu pa se bom ukvarjala še z Nicholasom G. Onufom ter njegovo odvisnostjo pomena od pravil.

Preden pa se res posvetim razlagi oblikovanja makedonske nacionalne identitete, je potrebno za ovrednotenje prve trditve kritično premisliti še o primernosti uporabe in omejitvah konstruktivistične teorije mednarodnih odnosov za razlago etničnih konfliktov in oblikovanja identitete, čemur bo služilo četrto podpoglavje. Na tem mestu bom tako najprej opredelila prednosti in omejitve teorije za razlago etničnega konflikta in oblikovanja identitete, nato pa bom opredelila kritične poglede na konstruktivistične predpostavke najprej s strani drugih teorij in nato še nekaterih teoretikov mednarodnih odnosov. Ločeno bom obravnavala poststrukturalistično kritiko Maje Zehfuss predvsem zaradi njene izpostavitve omejenosti analitične moči konstruktivizma. Sledila bo opredelitev prihodnosti konstruktivizma v teoriji mednarodnih odnosov, da se ugotovi njegova možnost preživetja in smer, v katero se bo razvijal v prihodnje. Na koncu teoretičnega dela bodo opercionalizirane

še ključne predpostavke, kot so intersubjektivnost, identiteta in etnični konflikt, ki bodo uporabljene v drugem delu diplomske naloge.

Drugi del diplomskega dela bo namenjen razlagi etničnega konflikta v Makedoniji in oblikovanja makedonske identitete v okviru konstruktivistične teorije mednarodnih odnosov. Za prikaz etničnih odnosov v Makedoniji bom uporabila zgodovinsko analizo s kombinirano primerjalno in razvojno analizo za ugotovitev trendov spreminjanja odnosov skozi čas. Pregled bo opravljen preko analize primarnih virov, pogodb, ustav (na tem mestu bo uporabljena predvsem funkcionalna in primerjalna metoda tolmačenja pravnih virov) ter sekundarnih virov (konceptualna metoda proučevanja virov).

Drugi del bo prav tako razdeljen na štiri glavne dele. Tako bo najprej opredeljeno, kaj različni strokovnjaki (npr. Pettifer 1992, Cappelli 1998, Bellamy 2002 in Gounaris 2002) sploh razumejo pod pojmom Makedonija in makedonski konflikt/vprašanje, na kratko bo orisan tudi zgodovinski pregled makedonskega konflikta, saj bo tako lažje razumeti oblikovanje makedonske nacionalne identitete, ki ga bom na osnovi zastavljenih teoretičnih konceptov konstruktivizma iz prvega dela razložila kot odgovor na ozemeljski nacionalizem sosednjih držav v tretjem podpoglavju. Tako bom poskušala ugotoviti, kako primerna je konstruktivistična teorija mednarodnih odnosov za razlago etničnih konfliktov in oblikovanja identitete. V tem podpoglavju bom opredelila tudi subjektivne poglede vseh držav, ki so vpletene v konflikt (Bolgarija, Grčija, Srbija, Albanija in Makedonija) na makedonsko vprašanje, saj bo tako lažje razumeti njihove reakcije na oblikovanje makedonske nacionalne identitete.

V četrtem podpoglavju bo sledil opis sodobnega preoblikovanja makedonske nacionalne identitete. Na tem mestu bom razložila (pre)oblikovanje makedonske nacionalne identitete z namenom približevanja 'Evropi' in odmiku od 'Balkana'. Tu bom ugotavljala razmerje med pozitivno nagnjenostjo političnih elit k evropski integraciji in oblikovanjem nacionalne identitete, s čimer bom ovrednotila drugo trditev.

V zaključku bodo opredeljeni zaključki analize ter ovrednotenje obeh hipotez. Hipotezi bom podkrepila ali ošibila s teoretičnim in empiričnim materialom oz. njuno kombinacijo.

1. del: TEORETIČNI RAZMISLEK

1.1 K OPREDELITVI TEMELJNIH POJMOV IN KONCEPTOV

Propad Sovjetske zveze in razpad Jugoslavije, seperatistična gibanja v zahodni Evropi ter etnična politika Združenih držav Amerike, Kanade in Avstralije pričajo, da etnični nacionalizem ostaja glavna politična sila tudi ob koncu dvajsetega stoletja (Danforth 1995: 11). Anthony Smith (1981) je to poimenoval »oživljanje etničnosti«. Kljub temu, da je nedaven val etničnega nacionalizma nadaljevanje procesa, ki se je začel že v 18. stoletju, pa Eric Hobsbawn (1990: 31) ugotavlja, da nova nacionalna gibanja pogosto obtožujejo,⁶ da uničujejo narode, saj se njihov cilj razume kot seperatističen (Danforth 1995: 12). Okoli definiranja konceptov kot so narod, etničnost, nacionalizem in identiteta obstaja veliko nejasnosti in zmede (Cederman 2002: 410).

Najprej si bomo pogledali, kako različni teoretiki definirajo koncept države in naroda. Max Weber definira državo kot teritorialno organizacijo, ki izvaja legitimen nadzor nad svojim teritorijem in jo ne ogroža notranje tekmovanje za moč ali zunanja intervencija. V nasprotju s tem konceptom pa narod definira kot skupnost sentimentalnosti, ki se bo ustrezno odrazila v lastni državi (Weber v Cederman 2002: 410). Webrovi definiciji sta problematični, saj kljub možnosti, da država in narod sovpadata, je to prej naključje kot pravilo,⁷ na drugi strani pa Webrova definicija zahteva obstoj intersubjektivnega razumevanja pripadanja.⁸ Benedict Anderson (1998: 15) je to poimenoval »zamišljena skupnost«, kar poudarja dejstvo, da so narodi družbeno in kulturno skonstruirani skozi kompleksen zgodovinski in politični proces.⁹ Podobno tudi James (1996: 5) opisuje narod kot specifično abstraktno skupnost.¹⁰

Narod sestoji iz ljudi, ki si pogosto delijo skupen jezik, zgodovino in identiteto, in se lahko znajdejo znotraj držav, lahko so razdeljeni med države ali pa jim je dovoljena pravica

⁶ Običajno so namreč usmerjena proti državam, nastalih kot rezultat predhodnih nacionalističnih gibanj.

⁷ V primerih, ko narod in država sovpadata, pa kljub temu lahko govorimo o nacionalni državi (Cederman 2002: 410).

⁸ Problem Webrovega koncepta je, da direktno temelji na konceptu države. Po njegovi definiciji narod ne more obstajati zunaj državnega sistema, a kot pravi Cederman (2002: 410), je potrebno v njegovo definicijo vključiti tudi samodefinirane skupnosti, ki si prizadevajo za avtonomijo znotraj državnega okvira.

⁹ Anderson v antropološkem duhu predlaga naslednjo definicijo naroda: »narod je zamišljena politična skupnost – zamišljen je hkrati kot notranje omejen in kot suveren« (Anderson 1998: 14). Ideja o zamišljenosti naroda izhaja iz dejstva, da niti pripadniki najmanjšega naroda nikoli ne spoznajo vseh svojih članov, a vendar vsak izmed njih v mislih nosi predstavo o povezanosti v skupnost.

¹⁰ Svojo trditev podkrepi s povzemanjem teorij oblikovanja naroda skozi različna obdobja. Oblikovanje naroda postane možno šele znotraj družbene formacije, ki jo določajo pojavljajoči se dominantni odnosi razpuščene integracije. Intelektualci in šolani so tako postavljeni v ospredje izmišljanja naroda in delujejo v središču razpuščene integracije (James 1996: 195). James (1996: 188) ugotavlja, da nacionalizem ni izumil narodov ter da nacionalna država ni nujno okvir za iznajdbo doktrine nacionalizma, temveč sta se pojavila znotraj zgodovinsko neenakih abstrakcij skupnosti in vladajočih.

do samoodločbe (Biersteker 2002: 159). Bhabha (1990: 1–2) pa na drugi strani opredeli narod kot sistem kulturne signifikacije in reprezentacije družbenega življenja in ne kot disciplino družbene skupnosti. Nanaša se na Benedicta Andersona (1998: 19), ki predlaga, da bi bil nacionalizem poravnán z velikimi kulturnimi sistemi, ki se zgodijo pred njim, in ne z samovzdrževanimi političnimi ideologijami. Bhabha (1990: 292) tako zavrača zgodovinsko določenost in nespremenljivo naravo termina nacionalizem. Prakse držav služijo oblikovanju operativnega pomena suverenosti in nikakor niso konsistentne, saj so države po naravi hinavske in so se skozi zgodovino vedno vmešavale v zadeve drugih držav (Biersteker 2002: 162). Suverenost sproži zunanje prepoznanje zahtev dokončne oblasti s strani drugih držav, a te zahteve niso absolutne (Kratochwil 1996).¹¹ Zahteve lahko variirajo glede na predmet razprave in niso fiksne s časom (Biersteker 2002: 168). Vprašanje tako ni, ali suverenost obstaja kot enoten pogoj ali stanje, ampak kako so zahteve avtoritete predmetno specifične in kako se s časom spreminjajo (*ibid.*). Suverenost kot tudi njeni sestavni deli (oblast, identiteta in teritorij) so družbeni konstrukti (Biersteker 2002: 171).

Problem pri definiranju predstavljata tudi koncepta etničnosti in nacionalizma, saj se ju zelo pogosto namreč obravnava kot sinonima (Cederman 2002: 411).¹² V tem pogledu je bolj primerno definirati etnično skupino ali etnijo kot kulturno skupnost, ki temelji na skupnem prepričanju v resnične ali domnevne prednike (Smith 1991: 21). Fredrik Barth (1969: 10) definira etnične skupine kot »kategorije pripisovanja in identifikacije«, ki jih ljudje uporabljajo, da razvrstijo sebe in druge. Na drugi strani pa Nagel (1994: 152–76) trdi, da etničnost sestavljajo kultura in zgodovina. Kultura in zgodovina dajejo pomen etničnosti, na drugi strani pa se ravno skozi kulturo vsebina etničnosti (npr. jezik, religija, prepričanja, tradicije, itd.) oblikuje in ohranja.¹³ Kulturne in etnične meje so po mnenju Nagela skonstruirane skozi procese interakcije v družbi.

Koncept nacionalizma Gellner (1983: 1) definira kot primarno politično doktrino, ki zatrjuje, da sta politični in nacionalni enoti skladni. Teoretiki razlikujejo med različnimi

¹¹ Ločujemo med notranjo in zunanjo suverenostjo. Notranja se nanaša na združitev teritorija pod eno oblastjo in prepoznanje te avtoritete s strani ljudstva. Zunanja suverenost pa se nanaša na priznanje države s strani drugih držav (Biersteker 2002: 168).

¹² Prvo psihološko študijo oblikovanja naroda, nacionalizma, množične mobilizacije in procesov zunanje politike predstavlja Bloomova študija o osebni in nacionalni identiteti v mednarodnih odnosih (1990). Svetovna politika sestoji iz odnosov in interakcij med državami. Mednarodno politiko tako ne definirajo le odnosi med državnimi strukturami, ampak tudi odnosi med narodi (Bloom 1990: 1). Pri razlagi identifikacijske teorije skuša Bloom (1990: 4) povezati množične psihološke procese z mednarodnimi odnosi in pri tem najti rešitev za teoretični problem, kako spojiti posameznikovo obnašanje z obnašanjem množic.

¹³ Nagel predlaga zaznavanje kulture kot posameznikovo in skupinski konstrukt, skozi katerega so kulturni predmeti izbrani, sposojeni, spojeni, ponovno odkriti in interpretirani.

nacionalizmi.¹⁴ Pomembno delitev nacionalizmov poda Cederman (2002: 411), ki razlikuje med (1) državotvornim nacionalizmom, kjer se skupna država pojavi pred narodom, (2) združitvenim nacionalizmom, kjer se kulturni narod pojavi pred samo državo ter (3) seperatističnim nacionalizmom, ki se je pojavil s propadom vzhodnoevropskega imperija.

V tej diplomski nalogi je pomemben zlasti koncept ozemeljskega nacionalizma, ki odraža interese, preference in zahteve dominantne etnične skupine. Iz teh razlogov konkurenčna etnična elita raje mobilizira nasprotno etnične skupnosti z ustvarjanjem etnične identitete ob pomoči skupnih navad, simbolov, mitologij, zgodovine, geografije ter s celimi serijami identitetnih označevalcev.¹⁵ Poskusom ukrotitve ozemeljskega nacionalizma zato pogosto sledi intenzivna etnična mobilizacija skupin, ki se čutijo ogrožene zaradi vsiljene kulturne asimilacije, jezikovne dominacije in ostalih razdeljevalnih neugodnosti (Chatterjee 2005: 84). Diskurz ozemeljskega nacionalizma države uporabljajo za nasprotovanje grožnji samozavestne in ločujoče etnične identitete z namenom ustvarjanja monolitичne nacionalnosti.

Bistvo nacionalizma so nacionalistične ideologije, ki so osnovane na predpostavkah o obstoju geografsko, zgodovinsko ter kulturno enotnega naroda,¹⁶ za katerega se verjame, da je trajno povezan z določenim teritorijem ter samosvojo zgodovino (Handler v Danforth 1995: 14).¹⁷ Cilj nacionalističnih gibanj je oblikovanje teritorialno omejene politične enote – države oz. homogene kulturne skupnosti – naroda (Danforth 1995: 14).¹⁸ Rezultat uspešnega nacionalističnega gibanja je nacionalna država.¹⁹ Gellner (1983: 48) tako pravi:

¹⁴ Nacionalizem se običajno deli na dva tipa, to je državljanski in etnični. Državlanski nacionalizem trdi, da mora biti narod sestavljen iz vseh, ne glede na raso, barvo, spol, jezik ali etničnost, ki soglašajo s političnim prepričanjem naroda (Ignatieff v Danforth 1995: 11). Etnični nacionalizem pa trdi, da je posameznikova najgloblja zvestoba podedovana in ne izbrana. Narodna skupnost definira posameznika in ne obratno (Ignatieff v Danforth 1995: 12). Etnični nacionalizem je poskus obdržati ali okrepiti občutek identitete in skupnosti pred grožnjami kulturne asimilacije ali uničenja (Danforth 1995: 12).

¹⁵ Versko označevanje je bilo glavni zaznamovalec skupinske identitete vse do konca 18. stoletja (Roter 2001: 223–4). Po francoski revoluciji pa sta termina 'ljudstvo' in 'narod' postala sinonima in nacionalizem je podkrepil prepričanje, da bi vsak narod moral imeti svojo lastno državo (Roter 2001: 225). To prepričanje se je odrazilo v konceptu nacionalna država, tako da je etničnost in ne več vera postala glavni razločevalni kriterij. Manjšinske etnične skupine znotraj nacionalne države so videli kot anomalijo oz. grožnjo državni enotnosti. Zaradi nikoli dosežene etnokulturne homogenosti znotraj državnih meja so začeli opisovati oblikovanje naroda kot dinamičen in nenehen proces, ki se dejansko nikoli ne konča (Roter 2001: 226).

¹⁶ Intelektualci in učenjaki zgodovine, arheologije, lingvistike, literature in folklore ustvarijo simbolni kapital (Bourdieu 1977), s katerim se oblikuje nacionalna kultura. Ta kultura se nato razprši med državljane nove države skozi izobraževalni sistem (Danforth 1995: 18).

¹⁷ Hobsbawm in Ranger (1983: 1) trdita, da je večina tradicij, za katere nacionalisti trdijo, da so zelo stare, v resnici svežega izvora ali pa so celo izumljene. Tradicija je le proces interpretacije oz. proces, ki vključuje nenehno predelavo (Danforth 1995: 19).

¹⁸ Proces oblikovanja naroda vključuje kolektivno pomnjenje ter konstrukcijo skupne zgodovine, ki bo povezala ljudi v nacionalno skupnost (Danforth 1995: 19).

¹⁹ Ko se etnična skupina politizira in se definira kot narod, se poda na pot k samoodločbi z iskanjem določene stopnje avtonomije ali celo popolne suverenost nad ozemljem. Z dosego tega cilja dobi političen status neodvisne države. Tako celoten rang organizacij, institucij ter birokratskih tehnik postane državi na razpolago za državno konsolidacijo in homogenizacijo naroda. Moč države služi za dokončanje procesa oblikovanja naroda.

Narodi kot naravni, od boga dan način klasificiranja ljudi, kot prirojena, a vendar dolgo zavlačevana politična usoda, so mit; nacionalizem, ki včasih jemlje predhodno obstoječe kulture in jih spreminja v narode, jih včasih skonstruira ter pogosto izbriše obstoječe kulture: to je realnost.

Ena od največjih konstrukcij nacionalizma je prav ideja o prirojenih ali naravno danih kulturnih oblikah, iz katerih se rodi narod (Danforth 1995: 15).²⁰ Kemper tako poudarja, da je nacionalizem potrebno videti kot pogovor, ki ga ima sedanost s preteklostjo (Kemper v Danforth 1995: 16).²¹

Na koncu je potrebno opredeliti še koncept identitete. Nacionalno identiteto in nacionalnost vidi večina teoretikov kot nastajajočo, pogajano in celo izzvano s strani zgodovinskih držav (Ezell *et al.* 2003: 281–2).²² Pogajanje poteka še zlasti med različnimi kulturnimi simboli ter njihovimi pomeni, ki zagotavljajo definicijo in legitimizacijo moderne države.²³ Posamezniku odraža nacionalna identita pomembne skupnostne vidike pripadanja in povezanosti in ni zreducirana na ekonomske interese. Za državo pa je nacionalna identiteta z notranjega vidika jamstvo izpolnjevanja državljanjskih obveznosti in zvestobe politični kulturi ter institucionalni organizacije države, z zunanjega vidika pa pomeni definicijo in

Država ima na razpolago več orodij: Anderson (1983) izpostavi vlogo tiska, kapitalizma ter razvoj standardiziranih nacionalnih jezikov, poleg tega pa še izboljšan sistem transporta, moderne oblike množične komunikacije ter državno birokracijo (še zlasti šolstvo ter vojska). Cilj tega procesa, ki je pogosto osnovan na ksenofobični ali rasistični ideologiji, je asimilacija in homogenizacija populacije nove države. Tako postane država izenačena z narodom, saj je državljanstvo izenačeno s članstvom v narodu (Danforth 1995: 17).

²⁰ Obstoj nacionalnih manjšin spodbija mit o nacionalni homogenosti. Roter (2001: 222) definira manjšinsko vprašanje kot družbeni konflikt med vsaj dvema etničnima skupinama, med katerima je ena v nedominantnem položaju. Etnični skupini imata nekompatibilne interese, namene in cilje ali pa željo slediti svojim interesom na medsebojno izključevalen način (Roter 2001: 222). Simbole oblikovanja manjšinske identitete in njenega pomena nacionalna država pogosto izključuje iz vsakodnevnega diskurza. Če želi biti član manjšine sprejet kot polnopravni član nacionalne države, mora pozabiti na svojo manjšinsko zgodovino in sprejeti le dominantno (Danforth 1995: 21–2).

²¹ Čeprav nas je moč nacionalističnih ideologij zavedla z mitom, da so evropske države etnično homogene, nam natančnejši vpogled razkrije obstoj številnih politično mobiliziranih etničnih skupin, ki sprožajo niz groženj stabilnosti države, v kateri živijo (Danforth 1995: 11). Vzroki, ki so k temu pripomogli so (1) protislovje med teoretičnim sprejetjem pravice do samoodločbe ljudstev ter široko sprejeta zavrnitev lastnega razkosanja držav v praksi, (2) val demokratizacije, ki se je razširil po vzhodni Evropi, (3) odtujitev od vedno bolj neosebni, birokratičnih ter centraliziranih držav, (4) upadajoč pomen razredno zasnovanih političnih strank in gibanj, (5) neenakomeren ekonomski razvoj ter (6) napredek v množičnih komunikacijah, ki so omogočili državam učinkovitejše vsiljevanje dominantnih nacionalnih kultur in simbolov manjšinjskim skupinam (*ibid.*).

²² Za nacionalno identiteto je bistvenega pomena skupinska identiteta. Južnič (1989: 972) jo definira kot spoj in dinamično interakcijo med subjektivnim občutkom identitete, privrženostjo skupini ter pripravljenostjo skupine, da individualno identiteto pripozna in ji pripiše tak ali drugačen status.

²³ Nacionalno identiteto lahko razumemo tudi kot neke vrste »habitus« (Bourdieu 1977: 78–9), to je kot kompleks skupnih idej, konceptov ter shem zaznav. Sem spadajo čustvena vedenja, ki si jih določena skupina ljudi intersubjektivno deli, podobne vedenjske dispozicije ter vse ostalo, kar se ponotranji skozi nacionalno socializacijo.

legitimizacijo same sebe nasproti drugim državam (Ezell *et al.* 2003: 281–2).²⁴ Nacionalna identiteta tako zagotavlja ključne zaznamovalce vključenosti in izključenosti.²⁵

Potreba po občutenju identitete izhaja iz samih pogojev človeškem eksistence. »Umetne identitete«, ki so neke vrste nadomestki za pravo individualno občutenje identitete, ne bodo izginile kar same od sebe, saj so nujne in celo konstitutivne za subjekt (Praprotnik 1999: 21). Identiteta je pojav, ki nastane v dialektiki posameznika in družbe in se v pretežni meri legitimira prav s svojim umeščanjem znotraj konteksta simbolnega univerzuma (Berger in Luckman 1988: 161).²⁶ Praprotnik (1999: 24–5) pravi, da ni vzgib ali želja tista, ki vodi posameznika k produkciji različnih identitet, temveč predvsem potreba po vzpostavljanju družbene kohezije.²⁷ Tako so za mitološko konstrukcijo družbe potrebni posamezniki, ki so sposobni »sanjati« celoto, ki bi ji lahko pripadali (Praprotnik 1999: 26).

Vse identitete so v bistvu diferencialne identitete, saj vsaka identiteta vzpostavlja tisto, kar je le na podlagi razlik z drugimi identitetami (Lacau v Praprotnik 1999: 36). Interpelacija posameznikov v identitete je posredni mehanizem v produkciji identitet. Vnaprej obstaja neko polje identitete, ki je zgolj »prazno mesto« in »čaka« na določen 'jaz', ki se bo znašel tam. Ker subjekta »ni«, dokler ne rečem 'jaz', »dokler ne spregovorim v prvi osebi« (Močnik 1985:

²⁴ Skupine se nagibajo k določanju svojih narodnih identitet in narodne zavesti na negativen način, skozi razlikovanje ali primerjavo s sosedi (Alter v Roe 1999: 194). Nekatere družbe potrebujejo 'drugega', ki jih spomni, kakšna je njihova prava identiteta. V tem smislu pomeni krepitev identitete morebiten napad ali slabljenje identitete 'drugega'.

²⁵ V mednarodnih odnosih so se teoretiki veliko ukvarjali z odnosom 'jaz/drugi', ki določa ključne zaznamovalce vključenosti in izključenosti. Odnos 'jaz/drugi' se je v mednarodnih odnosih prvič pojavil s knjigo *The Conquest of America. The Question of Other* Tzvetana Todorova leta 1984. V knjigi Todorov razlikuje med tremi nivoji odnosa 'jaz/drugi', in sicer aksiološkim ('drugi' je dober ali slab), prakseološkim (distanciranje v odnosu do 'drugega') ter epistemskim nivojem (podreditev 'drugemu' ali podreditev 'drugega') (Neumann 1996: 154–5). Analizo odnosa 'jaz/drugi' je leta 1987 nadaljeval James Der Derian s svojo genealogijo diplomacije. Predmet njegove analize so bile države, trdil pa je, da je oblikovanje identitete postalo hiperrealno in tako ne vključuje več človeških skupnosti 'drugih', temveč le njihove simultacije (Neumann 1996: 155–6). V disciplini mednarodnih odnosov je bil pomemben še Michael J. Shapiro, ki je zunanjo politiko opredelil kot ustvarjanje podobe 'drugega', izpostavljal pa je tudi družbeno konstrukcijo odnosa 'jaz/drugi'. Morda najbolj znan je bil David Campbell s knjigo *Writing Security. United States Foreign Policy and the Politics of Identity* (1992), kjer opredeli, da oblikovanje identitete ni dekonstrukcija politike, temveč omogoča artikulacijo identitete skozi politične pogoje (Campbell 1992: 259). Njegovo delo sta v veliki meri nadgradila Richard Ashley in Rob B.J. Walker. Tudi predstavniki kopenhagenske šole (ključen je koncept sekuritizacije, npr. da manjšine za ohranitev svoje kolektivne identitete nujno potrebujejo določeno »družbeno sekuritizacijo«, saj bi v nasprotnem primeru izumrle (Roe: 2004: 281)) so se v svojem delu osredotočili na spopad različnih diskurzivnih praks v odnosu 'jaz/drugi' ter se ukvarjali tudi s tem, kako ti odnosi vplivajo na možnosti mednarodnega sodelovanja (Neumann 1996: 162). Končno je članek Alexandra Wendta *Anarchy is What States Make of it: the Social Construction of Power Politics* (1992) nedvomno prestavil vprašanje kolektivne identitete v bistvo discipline (Neumann 1996: 163–6).

²⁶ Nekateri socialni psihologi pa na drugi strani širijo spoznanja, da so »predstave o trdnih substancialnih identitetah le socialne konstrukcije z relativno zgodovinsko veljavo, subjektivni kolerati in duševne predpostavke za ohranjanje hierarhičnih struktur« (Ule 1993: 245).

²⁷ Le-ta ni možna z enim samim ideološkim programom, temveč z »interakcijo« programov (Praprotnik 1999: 25).

210), je interpelacija pomemben in konstitutiven element v procesu oblikovanja identitet.²⁸ Na ideološki ravni ima tako proces oblikovanja identitete obliko interpelacije.²⁹

Hall (1990: 223) zagovarja trditev, da je identiteta proces v nastajanju in ni vnaprej dana. V kontekstu nacionalizma je narod tako le pripoved (Bhabha 1990), pri čemer pa je pomembno upoštevati, kdo dobi privilegij, da postane prevajalec nacionalne pripovedi.³⁰ Iz povedanega lahko ugotovimo, da je nacionalna identiteta tako daleč od tega, da bi bila notranje fiksna v neki idealni preteklosti, temveč je predmet nenehne igre zgodovine, kulture in moči (Hall 1999).

1.2 OPREDELITEV KONSTRUKTIVIZMA IN VRNITEV KULTURE IN IDENTITETE V TEORIJU MEDNARODNIH ODNOSOV

Ladja kulture je končno prispela in čas je zrel za popis njenega tovora (Jepperson in Swindel 1994: 359).

1.2.1 Vrnitev kulture in identitete v teorijo mednarodnih odnosov

Konec hladne vojne je prinesel izziv v teoriji mednarodnih odnosov, saj je prišlo do tekmovanja med razlagalno močjo različnih teoretičnih pristopov znotraj discipline (Petrova 2003: 115).³¹ Večina obtožb teoretične nezadostnosti je letela na račun realizma in zlasti neorealizma (Petrova 2003: 116). Iz poskusov, da so bili določeni faktorji, še zlasti ideje, pomembni za konec hladne vojne, se je razprava razvila okoli identificiranja relativne pomembnosti idej in materialnih faktorjev ter načina, kako medsebojno vplivata (*ibid.*). Zanimanje za kulturo je postalo del širšega interesa za vključitev idej in nematerialnih akterjev v razlago družbenih fenomenov (Hurrell 2002: 148). Kultura je postala pomembna v smislu njenega učinka na definicijo interesov, na način oblikovanja povezav med interesi in identiteto ter v smislu njenega vpliva na normativne strukture, kot je identiteta.

Izbruh seperatističnih nacionalizmov je direktno in neizbežno prisilil teoretike mednarodnih odnosov k ponovnem premisleku o statusu kulture in identitete v mednarodnih zadevah (Lapid 1996: 4). V družbeni teoriji prevladujeta v debatah o kulturi in identiteti dva

²⁸ Izrek nacionalne identitete ima to nenavadno lastnost, da je »nujen, če je le možen« (Močnik 1999: 97). Identiteta je prazni mehanizem ideološke interpelacije, ki ga vselej zaseda neka posebna ideologija (Močnik 1999: 100).

²⁹ »V njem Drugi – narod izvrši poziv, ki se mu subjekt 'odzove' s tem, da se 'prepozna' v tem pozivu«. Prepozna se kot tisti, h kateremu se Narod obrača s pozivom, da naj opravi svojo nacionalno dolžnost (Žižek v Praprotnik 1999: 27).

³⁰ Identitete so imena, s katerimi poimenujemo različne načine svojega pozicioniranja. Pozicioniranje pa poteka s pomočjo preteklih zgodb.

³¹ Ter do premika težišča raziskovanja konfliktov od raziskovanja konfliktov med državami k raziskovanju konfliktov znotraj ene same države (Levy 2002: 351).

ključna motiva, in sicer zaznavanje mnogoterosti ter prodorni motiv konstrukcije (Lapid 1996: 7).³² Wendt (1992) je tako pokazal, da anarhija, sistem samopomoči in antagonistični odnosi, ki jih predstavlja neorealizem,³³ niso vnaprej dani, ampak se oblikujejo skozi interakcijo.

V mednarodnih odnosih sta temeljni vprašanji, kaj je realnost, ki jo želimo pojasniti, in na kakšen način jo bomo pojasnili (Smith *et. al.* 1996).³⁴ Teorije mednarodnih odnosov se v veliki meri niso ukvarjale z raziskovanjem etničnih konfliktov (Chatterjee 2005: 76). Vzrok za to večinoma leži v dejstvu, da se realizem, ki je dominantna teorija v varnostnih študijah, ni ukvarjal z razlago etničnih konfliktov³⁵ ter da mednarodni odnosi večinoma ovirajo pristope, ki se osredotočajo na 'domačo' sociologijo države. Konstruktivizem tako predstavlja zaradi omejitev pri teoretiziranju etničnih konfliktov v mednarodnih odnosih velik preobrat (Chatterjee 2005: 76).³⁶

1.2.2 Konstruktivizem kot družbena teorija in kot teorija mednarodnih odnosov

Družbeni konstruktivizem se osredotoča na človeško zavedanje svojega mesta v mednarodnih zadevah.³⁷ Študij mednarodnih odnosov se posledično mora osredotočiti na ideje in prepričanja, ki proučujejo akterje na mednarodni sceni, kot tudi na njihova skupna razumevanja. Mednarodni sistem ni vnaprej dan, ampak obstaja le kot intersubjektivno razumevanje med ljudmi (Jackson in Sørensen 1999: 162).³⁸

³² Tako novi pristopi poudarjajo do sedaj zanemarjene dimenzije kulture in identitete, kot so npr. njihova družbeno skonstruirana narava, njihova opcijska dimenzija, njihove delitvene posledice ter njihove multidimenzionalne ali dinamične poteze (Lapid 1996: 7–9).

³³ Konstruktivisti trdijo, da je neorealistična negotovost povezana z dejstvom, da so njihove predpostavke preveč skope in materialistične, ter da osredotočanje na ideje in mišljenje vodi do boljše teorije anarhije in ravnotežja moči (Jackson in Sørensen 1999: 163).

³⁴ Brglez (2006: 110–1) meni, da trenutno potekata v teoriji mednarodnih odnosov dve vzporedni, a ločeni razpravi, in sicer prevladujoče ameriška razprava med racionalisti in družbenimi konstruktivisti znotraj pozitivističnih epistemoloških premis ter prevladujoče evropska razprava med družbenimi konstruktivisti in poststrukturalisti, »ki zavračajo kakršnokoli epistemološko meta-osnovo«.

³⁵ Razen Posenja (1993) in Van Evere (1994) (Chatterjee 2005: 76).

³⁶ Katzstein si v knjigi *The Culture of National Security: Norms and Identity in World Politics* (1996) prizadeva pripeljati kulturo, norme in identiteto v središče nacionalne varnosti. »Lahko razširimo svojo analitično perspektivo, /.../, in vključimo tako kulturo kot identiteto kot pomembna vzročna faktorja, ki pomagata definirati interese in določita akterje, ki nato oblikujejo nacionalno varnostno politiko in svetovne negotovosti« (Katzstein 1996: 537).

³⁷ Najpomembnejši pojav v mednarodni politiki je družbene in ne materialne narave. Družbena realnost ni objektivna ali dana vnaprej. Družbeni ali politični svet, vključujoč mednarodne odnose, ni fizična entiteta ali materialni objekt zunaj človeških predstav.

³⁸ V tem smislu ga oblikujejo ideje in ne materialne sile. Tako postane človeška inovacija ali kreacija intelektualne in mišljenjske narave. Mednarodni sistem je celota idej, jedro mišljenj, sistem norm, ki jih oblikujejo določeni ljudje v določenem času in prostoru (Jackson in Sørensen 1999: 162).

Na razvoj konstruktivizma v mednarodnih odnosih je vplival teoretični razvoj v drugih družbenih znanostih, tudi v psihologiji in sociologiji.³⁹ Strukture so pravila in pogoji, ki vodijo družbeno akcijo (Jackson in Sørensen 1999: 163).⁴⁰ Konstruktivizem ni povsem nov pogled v mednarodnih odnosih, saj lahko njegove začetke opazimo že v 18. stoletju.⁴¹

Konstruktivizem je tako splošna družbena teorija kot tudi sklop različnih samostojnih teorij mednarodnih odnosov (Jackson in Sørensen 1999: 164). V razmerju do teorij mednarodnih odnosov je bolj metateorija kot pa specifična teorija mednarodnih odnosov. Znotraj družbene teorije konstruktivisti poudarjajo družbeno konstrukcijo realnosti.⁴² Človeški odnosi, vključujoč mednarodne odnose, so sestavljeni iz mišljenj in idej in ne nujno iz materialnih pogojev ali sil.⁴³ Družbeni svet ni dan in ne obstaja neodvisno od mišljenj in idej ljudi, ki ga sestavljajo.⁴⁴ Tudi ni neka zunanja realnost, katerih zakone lahko odkrijemo z znanstvenim raziskovanjem in razložimo z znanstveno teorijo, kot to zagovarjajo pozitivisti in

³⁹ Npr. Berger in Luckman (1988) in Anthony Giddens (1984) v sociologiji ter Skinner (1965 in 1976) in Holzkamp (1983) v psihologiji. Sociolog Anthony Giddens (1984) je vpeljal koncept strukturalizacije kot načina analiziranja odnosa med strukturami ter akterji oz. delovanjem, ki so ga prevzeli tudi konstruktivisti za svoj manj rigidni pogled na anarhijo kot ureditvijo mednarodne skupnosti.

⁴⁰ Odnos med strukturo in akterji vključuje intersubjektivno razumevanje in pomen. Strukture ovirajo akterje, vendar akterji lahko prav tako spremenijo strukture (poleg omejitev so te tudi pogoji za njihovo delovanje) s pomočjo drugačnega razmišljanja in delovanja. Predstava o strukturalizaciji tako vodi do bolj dinamičnega pogleda na odnos med strukturo in akterji.

⁴¹ Po Giambattistu Vicu naj bi bog ustvaril naravni svet, medtem ko človek oblikuje zgodovinski svet (Pompa v Jackson in Sørensen 1999: 164). Iz tega sledi, da ljudje sami oblikujejo države, ki so v osnovi zgodovinski konstrukti. Države so zato umetne kreacije, ki pa jih lahko ljudje spremenijo in preoblikujejo v nove oblike, če to želijo in zmorejo (Jackson in Sørensen 1999: 164). Ljudje ustvarjajo zgodovino, a ne v okoliščinah, ki bi si jih sami izbrali, saj jih produkti njihovega dela (npr. kapital kot »mrtvo delo«) kot »odtujena težnost« vlečejo k tlom (Marx 1867/1961). Za predhodnika konstruktivizma lahko štejemo tudi Immanuela Kanta (Hacking 2000: 41), ki trdi, da je znanje, ki ga pridobimo o svetu vedno subjektivno, saj je predmet filtriranja skozi človeško zavest. Max Weber pa trdi, da je družbeni svet, ki je sestavljen iz človeških interakcij, načeloma različen od naravnega sveta fizičnih fenomenov. Ljudje se opirajo na razumevanje dejanj drug drugega ter jim pripisujejo pomene. Subjektivno razumevanje je specifična karakteristika sociološkega znanja (Jackson in Sørensen 1999: 164). Weber trdi, da je za opisovanje človeških interakcij z razliko od fizičnih potrebno drugačno razumevanje oz. *verstehen* (Morrison 1995: 273–82). Konstruktivisti se opirajo na te predpostavke ter poudarjajo vlogo pomena ter razumevanja (Fierke in Jørgenson 2001).

⁴² V sociologiji sta že Berger in Luckman (1988) v svojem delu *Družbena konstrukcija realnosti: Razprava iz sociologije znanja* pisala o družbeni konstrukciji realnosti.

⁴³ To je idealistični element konstruktivizma, ki je v nasprotju z materialistično filozofijo večine znanstvenega pozitivizma.

⁴⁴ Družbeni svet je svet človeškega zavedanja, sestavljen je iz mišljenj in verovanj, idej in konceptov, jezikov in diskurzov, znakov, signalov ter razumevanj med ljudmi in še zlasti med skupinami ljudi kot so države in narodi. Družbeni svet je intersubjektivno področje. Pomen ima le za ljudi, ki so ga oblikovali ter v njem živijo in ga obenem ravno zato tudi razumejo. Družbeni del je deloma sestavljen iz fizičnih entitet, a vendarle so najpomembnejše predvsem ideje in mišljenja ljudi glede teh entitet (Jackson in Sørensen 1999: 165). Mednarodni sistem varnosti ter obrambe sestoji iz teritorijev, populacij, orožja ter ostalih fizičnih premoženj, a najpomembnejše je razumevanje ter ideje o tem premoženju, ki določajo, kako bodo fizične entitete organizirane in uporabljene. Fizični element je tako podrejen intelektualnemu, saj mu da pomen, ga organizira ter vodi.

behavioristi. Družbeni in politični svet ni del naravnega, saj ni naravnih zakonov družbe, ekonomije in politike (Jackson in Sørensen 1999: 164).⁴⁵

Bistveni mišljenjski elementi, ki jih izpostavljajo konstruktivisti, so intersubjektivni pomeni, ki si jih ljudje delijo.⁴⁶ Ideje so miselni konstrukti posameznikov, nizi značilnih mnenj, načel in obnašanj, ki določajo široko usmerjeno obnašanje ter politiko (Tannenwald 2005: 15). Nina Tannenwald (2005: 15–6) razlikuje med štirimi glavnimi tipi idej: (1) ideologija ali skupni mišljenjski sistem,⁴⁷ (2) normativo mišljenje,⁴⁸ (3) vzročno-posledično mišljenje⁴⁹ ter (4) predpisane politike.⁵⁰

Konstruktivizem je v teorijo mednarodnih odnosov prvi uvedel Nicholas Onuf (1989). Konstruktivizem vidi svet, v nasprotju s pozitivizmom in materializmom, ki sprejemata svet takšen kot je, kot projekt, ki je predmet konstrukcije v nastajanju in ni dan (Adler 2002: 95).⁵¹

Konstruktivizem vključuje tri ravni razumevanja, in sicer metafiziko,⁵² družbeno teorijo⁵³ ter teorijo mednarodnih odnosov in raziskovalnih strategij družbene realnosti ter družbenih znanosti z njihovimi dinamičnimi medsebojnimi oblikovalnimi učinki (Adler 2002: 96).⁵⁴ Adler (2002: 96) našteva štiri izvore konstruktivizma: neokantovska »objektivna

⁴⁵ Zgodovina se tako ne razvija neodvisno od človeških misli in idej in tudi ne neodvisno od materialnega okolja. Naravni svet omogoča družbenega, ki se lahko od naravnega osamosvoji oz. povratno vpliva do točke, ko ju ni več mogoče jasno razločiti.

⁴⁶ Zato je konstruktivizem tudi empirični pristop k študiju mednarodnih odnosov (Jackson in Sørensen 1999: 165).

⁴⁷ To je sistematična zbirka doktrin ali verovanj, ki odražajo družbene potrebe in prizadevanja skupine, razreda, kulture ali države (Tannenwald 2005: 15).

⁴⁸ So mišljenja o tem, kaj je prav in kaj narobe. Sestavljene so iz vrednot in odnosa, ki določa kriterij razlikovanja med pravilnim in nepravilnim, in se nanašajo na skupne standardne obnašanja (npr. pomen človekovih pravic po koncu hladne vojne) (Tannenwald 2005: 15).

⁴⁹ Določajo kajpot strategij, kako lahko posamezniki dosežejo svoje cilje (Tannenwald 2005: 15).

⁵⁰ So specifične programske ideje, ki olajšajo oblikovanje politik z določanjem načina reševanja določenih političnih problemov. So v središču političnih razprav in so povezane s specifičnimi strategijami ter političnimi programi (Tannenwald 2005: 16).

⁵¹ Idealizem, poststrukturalizem in postmodernizem sprejemajo svet le v okviru imaginacije ali razprave, medtem ko konstruktivizem sprejema dejstvo, da vse trditve nimajo enake epistemološke vrednosti ter da obstaja določen temelj znanja.

⁵² Vključuje metafizično držo o realnosti, ki jo raziskovalci spoznajo in o znanju, s katerim interpretirajo to realnost (Adler 2002: 96).

⁵³ Ukvarja se z vlogo znanja in agentov z znanjem pri oblikovanju družbene realnosti (Adler 2002: 96).

⁵⁴ Teorija mednarodnih odnosov bi morala temeljiti na trdnih družbeno ontoloških in epistemoloških temeljih (Adler 2002: 96).

hermenevtika«, ⁵⁵ lingvistična »subjektivna hermenevtika«, ⁵⁶ kritična teorija ⁵⁷ ter pragmatizem v filozofiji znanosti. ⁵⁸

Konstruktivizem si kot vsi pristopi v mednarodnih odnosih ni enoten. ⁵⁹ Čeprav so konstruktivizem poskušali definirati, razložiti, oceniti in pozicionirati ne obstaja soglasje, kaj dejansko naj bi bil. ⁶⁰ Problem definicije je zlasti, kaj v resnici je, in ne, kako so pristopi znotraj njega medseboj različni. Nekateri zato poudarjajo potrebo po jasni razločitvi konstruktivizma od poststrukturalizma ali postmodernizma, ⁶¹ spet drugi pa vključujejo postmodernistično različico v konstruktivizem. ⁶² Adler (2002: 96) razlikuje med štirimi konstruktivističnimi pristopi, in sicer modernističnim, modernistično lingvističnim, radikalnim in kritičnim. ⁶³ Modernistični tip ⁶⁴ izhaja iz kombinacije objektivne hermenevtike s konzervativnim kognitivnim interesom pri razumevanju in interpretaciji družbene realnosti. ⁶⁵ Znotraj modernistično lingvističnega konstruktivizma pa Friederich Kratochwil (1989) in Nicholas Onuf (1989) verjameta, da zaradi primarnosti epistemologije razumevanje družbene realnosti pomeni razkrivanje procesa, s katerim jezik in pravila oblikujejo družbena dejstva. Zanima ju, kako družbena pravila in govorna dejanja oblikujejo proces, s katerim ljudje in

⁵⁵ Pristop poudarja potrebo po razumevanju zavesti ter izpostavlja koncept družbene konstrukcije realnosti (Adler 2002: 97).

⁵⁶ Družbena dejstva oblikujejo strukture jezika, zato lahko zavest preučujemo le v povezavi z jezikom (Adler 2002: 97).

⁵⁷ Temelji na združitvi Habermasovega razumevanja filozofije jezika ter prepričanja o razlikovanju naravnih in družbenih znanosti, možnosti razlage družbene znanosti ter človeškega napredka (Adler 2002: 97).

⁵⁸ Predlaga prilagoditev naših idej o resnici z razvojem izkušnje. Poudarja vlogo izbire, premisleka, preudarnosti in interpretacije skupnosti znanstvenikov (Adler 2002: 97).

⁵⁹ John Gerard Ruggie (1998: 855–85) npr. razlikuje med tremi različicami konstruktivizma, in sicer med neoklasičnim, postmodernističnim ter naturalističnim konstruktivizmom.

⁶⁰ Adler je npr. podal specifično definicijo konstruktivizma. Konstruktivizem je »pogled, da je način, na podlagi katerega se materialni svet oblikuje in je oblikovan s človeško akcijo in interakcijo, odvisen od dinamičnih normativnih in epistemoloških interpretacij materialnega sveta« (Adler 1997: 322). Richard Price in Christian Reus-Smith (1998: 259) govorita o konstruktivizmu kot »poudarjanju pomena normativnih kot tudi materialnih struktur«.

⁶¹ Npr. Emanuel Adler (1997: 320–1) in Vendulka Kubalkova, Nicholas Onuf ter Paul Kowert (1998: 4).

⁶² Npr. John Gerard Ruggie (1998: 35) ter Richard Price in Christian Reus-Smith (1998: 269).

⁶³ Vse smeri konstruktivizma so si ontološko enotne, da je družbeni svet ustvarjajo intersubjektivne in kolektivno pomembne strukture in procesi (Adler 2002: 100). V tem svetu lahko materialni viri dobijo pomen za človeško interakcijo le skozi strukturo skupnega znanja, v katerega so vstavljeni (Wendt 1999: 73). To pomeni, da družbeni svet ustvarjajo intersubjektivna razumevanja, subjektivno znanje in materialni objekti. Družbena dejstva pa so odvisna, glede na način kolektivnega razumevanja in diskurza, od povezanosti kolektivnega znanja ter fizične realnosti (Searle 1995). To pomeni, da se, ko se opredelimo in imenujemo skupino ljudi kot 'mi' in druge ljudi kot 'drugi', pojavi predstava o naših in njihovih interesih. Čeprav posamezniki nosijo znanje, ideje in pomene, prav tako tudi vedo, mislijo in čutijo znotraj konteksta kolektivnih in intersubjektivnih razumevanj, ki vključuje pravila in jezik. Znotraj tega konteksta si ljudje sposojajo epistemološka, normativna in ideološka razumevanja, pravila in diskurze, ki »oblikujejo posameznike v agente z omogočanjem njihovega delovanja glede na svet, v katerem se znajdejo« (Gould 1998: 81). Del konstruktivistične ontologije pa je tudi predstava o medsebojnem oblikovanju agentov in strukture.

⁶⁴ Ruggie ga je poimenoval neoklasični (Ruggie 1998: 35).

⁶⁵ Sem sodijo Emanuel Adler, Michael Barnett, Jeffrey Checkel, Martha Finnemore, Peter Katzenstein, Thomas Risse-Kappen, John Ruggie in Alexander Wendt (Adler 2002: 98).

družba nenehno in recipročno oblikujejo drug drugega (Onuf 1998: 59). Radikalni konstruktivizem, ki pogosto vključuje tudi postmodernistične in poststrukturalistične perspektive, je rezultat kombinacije radikalnega obrata k jeziku (subjektivna hermenevtika) in dekonstruktivističnega odnosa k znanju. Kritični konstruktivizem pa izhaja iz kombiniranja objektivne hermenevtike ter dekonstruktivističnega odnosa k znanju.⁶⁶ Adler predlaga termin pragmatičnega realizma, ki bi združil modernistični pragmatizem in znanstveno realistično filozofijo in ki bi služil kot skupna osnova konstruktivizma znotraj mednarodnih odnosov.⁶⁷

Na tem mestu je potrebno omeniti še delitev konstruktivizma, ki jo poda Pettman (2000: 12–25). Konstruktiviste deli na konzervativne,⁶⁸ družbenoteoretske⁶⁹ ter 'zdravorazumske konstruktiviste'. Pod zadnje prišteva tiste, ki upoštevajo jezikovno podrejenost vsega reproduciranja svetovne politike, pri čemer slednje izpostavlja kot totaliteto v nenehnih procesih, ki producira periferije in ki jih gre preučevati brez predpostavke vnaprej določenih standardov racionalnosti.

Z izjemo radikalcev si konstruktivisti delno delijo epistemologijo, ki omogoča interpretacijo bistvenih delov družbene znanosti in poudarja naključno posploševanje. Vseeno pa obstajajo široka epistemološka nesoglasja med različnimi smermi konstruktivizma (Adler 2002: 101).⁷⁰ Konstruktivisti uporabljajo različne metode analize, tako pozitivistične, postpozitivistične, kvantitativne, kvalitativne ali njihove kombinacije (Adler 2002: 101).⁷¹

⁶⁶ Andrew Linklater, Robert Cox in Antonio Gramsci menijo, da je prizadevanje k boljšemu razumevanju mehanizmov, na katerih temeljijo družbene in politične ureditve, tudi reflektivni premik usmerjen k emancipaciji družbe (Adler 2002: 98).

⁶⁷ Pragmatični filozofski ali ontološki realizem trdi, da so reprezentacije naravnega in družbenega sveta vedno interpretacije, a vendarle obstaja tudi materialnost zunaj človeških interpretacij, saj se družbena dejstva pojavijo kot rezultat kolektivnega razumevanja prejšnje materialne realnosti (Adler 2002: 98).

⁶⁸ Deli jih na 'trde', ki delajo mednarodne odnose, tako kot prej (npr. Katzenstein, Keohane in Krasner) ter 'mehkejši', ki so poleg pripadnosti spremenili tudi svoj pogled na svet, a obenem ohranjajo pozitivistično metodologijo (npr. Ruggie).

⁶⁹ Ti gradijo teorije na podlagi splošnosti govornih dejanj in središčnosti družbenih pravil (Onuf 1989, Kratochwil 1989).

⁷⁰ Npr. nekateri modernistični konstruktivisti sledijo znanstvenemu realizmu (Carlsnaes 1992; Wendt 1999) in iščejo razlage oblikovanja in kavzalne razlage družbenih fenomenov. Spet drugi modernistični konstruktivisti razumejo kavzalnost kot sredstvo procesa uspešnega odgovarjanja na vprašanja in sklepanja (Ruggie 1998: 880), tretji pa zagovarjajo partikularizacijo pozitivistične strategije (Katzenstein 1996), itd.

⁷¹ Konvencionalne metode vključujejo študije primerov, sledenje procesom (*process-tracing*), izoblikovanje protidejstvenih primerov (*counterfactuals*), komparativno metodo, kombinacijo kvantitativne in kvalitativne empirične metode, raziskave določenega koncepta, formalne metode, uporabo statistik, genealogije, etnografije ali semiotike, analizo diskurza, analizo pripovedi ter kombinacijo kognitivnega kartografiranja in simbolne analize (Adler 2002: 101).

1.2.3 Osnovne značilnosti konstruktivizma

Konstruktivizem ni samostojna teorija mednarodne politike, temveč je zbirka argumentov o družbeni razlagi, ki lahko namigujejo na preference o določenih vprašanih ter metodah družbene raziskave (Fearon in Wendt 2002: 52, 56). Konstruktivizem zanima, kako so objekti in prakse družbenega življenja ustvarjeni. Obstajajo vsaj štiri značilnosti ter medsebojno povezane lastnosti konstruktivističnega mišljenja. Prvič, konstruktivizem se ukvarja z vlogo idej pri konstrukciji družbenega življenja. Ideje si ljudje delijo in morajo biti neposredno del praks (Fearon in Wendt 2002: 57).⁷² Drugič, konstruktivizem skuša pokazati družbeno skonstruirano naravo agentov in subjektov. Konstruktivisti problematizirajo akterje in jih obravnavajo kot odvisno spremenljivko.⁷³ Tretjič, konstruktivizem je osnovan na raziskovalni strategiji metodološkega holizma in ne metodološkega individualizma.⁷⁴ Četrtič, konstruktivisti se ukvarjajo tako s konstitutivnim razlaganjem kot tudi s kavzalnimi razlagami.⁷⁵

Konstruktivisti poudarjajo proces interakcije med agenti in strukturo: ontologija je medsebojno oblikovana, saj ni nobena enota analize – agenti ali struktura – zreducirana na drugo in oblikovana v ontološko primitivno (Checkel 1998: 326).

Ključna predpostavka konstruktivistične teorije je, da je sposobna razložiti spremembe v mednarodni politiki, ki se raztezajo preko sprememb v obnašanju, ki jih razlaga racionalizem (Finnemore 1996; Ruggie 1998). Zaradi intersubjektivno deljenih mišljenjskih faktorjev kot so norme, ki oblikujejo identitete akterjev, vodijo spremembe v mišljenjskih faktorjih k spremembam samih identitet in interesov relevantnih akterjev (Adler 1997; Kratochwil in Ruggie 1986; Wendt 1999).

⁷² To pomeni, da imajo precejšnjo objektivnost ter materialnost. Konstruktivizem ni subjektiven ali čisto idealističen, saj poudarek na idejah pomeni odmik od argumentov o družbenem življenju, ki so osnovani na zgolj materialnih pogojih kot so biologija, geografija ter tehnologija. Do vpliva materialnih pogojev pride le s posredovanjem idej, ki jim dajejo pomen (Fearon in Wendt 2002: 57).

⁷³ Na površinski ravni to pomeni, da je poudarek na procesih socializacije skozi katere si določen agent pridobi identiteto in interese. Na globlji ravni pa konstruktiviste zanimajo konstrukcijski pogoji zmožnosti določenih oblik subjektivnosti. Nekateri od teh pogojev so historični, kar pomeni, da se razumevanje tega, kaj je agent, skozi čas lahko spreminja in je zato kulturno relativno (Fearon in Wendt 2002: 57).

⁷⁴ Metodološki individualizem zahteva razlago družbene znanosti na mikro ravni, se pravi trditev o ontološko primitivnih posameznikih in njihovih interakcijah. Holisti pa nasprotno trdijo, da je potrebna razlaga družbenih celot in notranjih odnosov (Fearon in Wendt 2002: 57).

⁷⁵ Kavzalne razlage skušajo ugotoviti nujne in učinkujoče pogoje, ki se nanašajo na vnaprej obstoječe vzroke kasnejšega učinka na bolj ali manj mehaničen način. Predpostavka je, da sta vzrok in učinek samostojno obstoječa fenomena. Konstitutivne razlage pa skušajo razumeti pogoje možnosti objektov ali dogodkov s prikazovanjem načina njihovega oblikovanja ter organizacije. Tako je objekt ali dogodek učinek pogojev, ki ga omogočajo, a ne obstoji neodvisno od pogojev (Fearon in Wendt 2002: 57). Hegel (1807/1998) npr. pravi, da je vse osebne odnose mogoče zreducirati na osnovni odnos hlapca in sužnja, to je odnos gospodarstva in podreditve. Če to apliciramo na narode, morajo narodi zahtevati svoje mesto v zgodovini, njihova dolžnost pa je svetovna prevlada (Popper 1957).

Družbeno pomemben objekt ali dogodek je vedno rezultat interpretativne konstrukcije sveta zunaj. »Skonstruiramo svet, ki ga poznamo, in svet, ki ga ne« (Onuf 1989: 38). Ta interpretacija pa je odvisna od skupnega sistema kodov in simbolov, jezikov, življenjskih svetov ter družbenih praks. Znanje o realnosti je družbeno skonstruirano skozi prakse (Bourdieu 1977: 87).⁷⁶

1.2.4 Klasifikacija teorij o nacionalizmu

Če upoštevamo pomen identitete, naj bi klasifikacija teorij o nacionalizmu predstavila različne nivoje konstrukcije (Wendt 1999: 244). Teoretični okvir lahko jemlje družbene akterje kot odsotne,⁷⁷ konkretizirane⁷⁸ ali skonstruirane.⁷⁹ Tako konkretizirani kot tudi konstruktivistični pogledi na narodno identiteto pa niso enotni.⁸⁰ Cederman (2002: 412) prikaže možne teoretične pristope glede na razlikovanje med tipom akterjev ter nivojem konstrukcije. Teorije nihajo od tistih, kjer sta tako država kot nacionalna (ali etnična) identiteta odsotni, k tistim, ki skušajo problematizirati obe.⁸¹

Tabela 1.2.4.1: Klasificiranje analitičnih perspektiv: 9 nivojev konstrukcije.

državne identitete / nacionalne ali etnične identitete	<i>odsotne</i>	<i>konkretizirane</i>	<i>skonstruirane</i>
<i>odsotne</i>	pluralizem in predmoderne teorije mednarodnih odnosov	državni esencializem (prevladujoče teorije mednarodnih odnosov)	državocentričen konstruktivizem
<i>konkretizirane</i>	esencialistična antropologija	Tip 1: dvojni esencializem	Tip 2: sistematični narodni-esencializem

⁷⁶ Bourdieu razume strukturo kot produkt kolektivne zgodovine. Strukture so v najširšem smislu družbeni in ne naravni fenomeni, čeprav imajo materialni karakter in se jih jemlje kot samoumevne (Bourdieu 1977: 90). Analiza temelji na študiju specifičnih nizov dispozicij, ki jih Bourdieu imenuje »habitus«. Funkcija habitusa je materializacija kolektivnega spomina in določa delovanje, zaznavanje ter mišljenje (Guzzini 2000: 165).

⁷⁷ To pomeni, da teorija ignorira enoto.

⁷⁸ Se nanaša na prakso obravnavanja akterjev kot objektov, se pravi kot danih entitet, ki se skozi analizo ne spreminjajo (Cederman 2002: 412).

⁷⁹ Konstrukcija pomeni, da identiteta igra vlogo kot odvisna spremenljivka (Cederman 2002: 412).

⁸⁰ Konstruktivistični pogledi se razlikujejo glede na način, kako razlagajo oblikovanje, spremembo, razpršitev in stabilnost narodnih identitet. Nekateri vidijo oblikovanje identitet izključno znotraj instrumentalističnih trditev in sledijo Marchovi in Olsenovi logiki posledic, medtem ko drugi poudarjajo sledenje pravilom in institucijam, ki preoblikujejo identiteto, ter s tem logiki primernosti (Cederman 2002: 412). Instrumentalisti jemljejo identitete kot spremenljive in podvržene relativno svobodni izbiri posameznika. Sociološki institucionalizem pa na drugi strani jemlje identiteto kot pripisano in ne izbrano.

⁸¹ V predmodernem razumevanju politike sta bili obe obliki identitete odsotni (Cederman 2002: 413). Vrnitev etničnih konfliktov je spodbudila teoretike mednarodnih odnosov k uporabi predhodno razvitih racionalističnih konceptov na državnem nivoju s konkretizacijo tako narodov kot držav.

<i>skonstruirane</i>	konstruktivistična antropologija	Tip 3: komparativni narodni-konstruktivizem	Tip 4: sistematični narodni-konstruktivizem
----------------------	----------------------------------	--	--

Vir: Cederman 2002: 413.

Analitični pristopi k nacionalnim identitetam so lahko ali konkretizirani ali konstruktivistični. Pristopi, ki konkretizirajo države, zamrznejo tudi države identitete (*tip 1*) ali pa jih endogenizirajo (*tip 2*).⁸² Pristopi, ki prevzamejo konstruktivistični pristop k nacionalnim identitetam, lahko omejijo svoj konstruktivistični pogled na narode z obravnavanjem držav kot fiksnih objektov (*tip 3*)⁸³ ali pa prevzamejo »dvojni konstruktivizem« (*tip 4*) (Cederman 2002: 412).⁸⁴

1.3 KONSTRUKTIVISTIČNO RAZUMEVANJE IDENTITETE IN ETNIČNIH KONFLIKTOV

1.3.1 Prispevek konstruktivizma k razumevanju identitete in etničnih konfliktov

Adler (2002: 102–4) opredeli naslednje pomembne prispevke konstruktivizma k teoriji mednarodnih odnosov. Konstruktivizem pomaga razložiti, zakaj se ljudje zadržujejo okoli specifičnih norm, identitet in razumevanj vzrok-učinek ter od kje prihajajo interesi. Podaja idejo, da so interesi ideje, ki so ontološko intersubjektivne in epistemološko objektivne interpretacije materialnega sveta (Adler 2002: 102).⁸⁵ Wendt (1999) je pokazal, da je mednarodna anarhija lahko skladna z stanjem trajne vojne, stanjem preračunane delne kooperacije ali stanjem stalnega miru.

Konstruktivizem ne vidi spremembe kot zgolj spremembo v poziciji materialnih sil, ampak bolj v pojavu novih konstitutivnih pravil (Ruggie 1998), evoluciji in transformaciji novih socialnih struktur ter v družbenih procesih, ki izhajajo iz agentov (Adler 2002: 102).⁸⁶

Družbena komunikacija je naslednja pomembna pridobitev konstruktivizma. Kolektivna razumevanja se razpršijo skozi čas in prostor in obenem omogočajo agentom utrjevati pomen materialne realnosti (Luhmann 1989: 17).⁸⁷ Konstruktivizem vidi racionalnost in razlog kot

⁸² Endogenizacija pa pomeni, da je določen koncept del notranje logike teorije, za razliko od eksogenih dejavnikov, ki so zunanji. Sem spada Wendt (1994).

⁸³ Sem spadajo npr. Gellner (1983), Anderson (1998).

⁸⁴ Sem spadajo npr. Brubaker (1996), Weiner (1971), Kratochwil (1996).

⁸⁵ Interesi tako ne morejo mehanično izhajati iz mednarodne anarhije in distribucije materialnih virov.

⁸⁶ Pri mehanizmih sprememb nekateri konstruktivisti poudarjajo kolektivno učenje, kognitivno evolucijo, epistemsko spremembo in življenjski cikel norm. Vse to je vključeno v institucionalizacijo človeškega neobičajnega znanja, praks in diskurzov.

⁸⁷ Pri utrjevanju pomena lahko agenti izbirajo med številnimi možnostmi in tako prispevajo k institucionalizaciji praks in posledično k nenamernemu preživetju socialnih struktur. Del konstruktivističnih teorij temelji tudi na

pomembna v svoji razlagi. Predvsem se nanaša na idejo o praktični ali odkriti racionalnosti, ki je eden od najpomembnejših prispevkov k teoriji mednarodnih odnosov.⁸⁸

Konstruktivizem poudarja pomen jezika v družbenem življenju (Adler 2002: 103). Jezik je medij za konstrukcijo intersubjektivnih pomenov. Govorna dejanja povzročajo posledice in tako ne opisujejo le realnosti, temveč jo tudi ustvarjajo (Kratochwil 1989: 8). Vsiljevanje pomena materialnemu svetu je ena od najbolj dokončnih oblik moči, kar daje konstruktivizmu še posebno veljavo (Adler 2002: 103). Moč konstruktivisti razlagajo kot tisto, kar je Hacking imenoval »oblikovanje ljudi« (Hacking v Adler 2002: 103), kar pomeni označevanje ljudi na tak način, da spremenijo svojo identiteto, status in funkcije glede na oznako. Vključuje tudi moč, ki jo označijo družbene skupine, da si zagotovijo oblast v svetu (Guzzini 2000: 172) ter Gramscijevo hegemonsko moč, ki združi interese močnejše skupine v harmonijo s šibkejšimi skupinami in jih vključi v ideologijo, ki je izražena v univerzalnih terminih (Cox v Adler 2002: 103).

Norme oblikujejo družbene identitete in dajejo nacionalnim interesom vsebino in razumevanje (Adler 2002: 103). Katzenstein (1996) je pokazal, da so države podvržene varnostnim izbiram in delujejo na podlagi njih ne samo v kontekstu fizičnih zmogljivosti, temveč tudi na osnovi normativnih razumevanj. Finnemorjeva (1996) pa trdi, da mednarodne organizacije učijo in pomagajo razpršiti norme ter na ta način pomagajo pri oblikovanju nacionalnih interesov držav, ki te norme sprejmejo.⁸⁹

Koncept identitete leži v jedru nacionalnih in transnacionalnih interesov (Adler 2002: 103) in je zato odločilnega pomena za razumevanje mednarodnega obnašanja, praks, institucij in sprememb.⁹⁰ Nekateri kritiki konstruktivistov so trdili, da se identitete ne spreminjajo tako

Habermasovi teoriji komunikacijskega delovanja (Habermas 1984). Po tej teoriji se družbeni akterji ne pogajajo, ampak so vpleteni v diskurz, ki jim pomaga pojasniti veljavnost njihovih argumentov in ki v zameno podpira kolektivno razumevanje (Adler 2002: 102). Konstruktivizem se tako ukvarja z načinom, kako družbena komunikacija vpliva na družbene odnose, npr. kako razprave in prepričevanje vpliva na širjenje skupnega razumevanja.

⁸⁸ Agenti ne izbirajo med najbolj učinkovito alternativo, ampak »sledijo pravilom, ki povezuje določene identitete z določeno situacijo in približuje posameznikovo priložnost za akcijo z določitvijo podobnosti med sedanjimi identitetami, dilemo izbire ter bolj splošnimi koncepti jaza in situacije« (March in Olsen 1998: 951).

⁸⁹ Obnašanje držav definirajo identiteta in interesi. Identitete in interese pa oblikujejo mednarodne sile na podlagi pravil obnašanja, ki so vtakane v mednarodno družbo. Norme mednarodne družbe so prenesene na države skozi mednarodne organizacije in oblikujejo nacionalno politiko s pomočjo učenja držav, kakšen interes naj imajo. Mednarodne norme, ki jih zagovarjajo mednarodne organizacije lahko odločilno vplivajo na njihov sprejem v nacionalnih politikah držav. »Dejstvo, da živimo v mednarodni družbi pomeni, da to, kar hočemo, in na nek način, to, kar smo, oblikujejo družbene norme, pravila, razumevanja in odnosi, ki jih imamo z drugimi. Te družbene realnosti vplivajo kot materialne realnosti na določanje obnašanja. Vsekakor so to, kar podeljuje materialnim realnostim pomen in namen. V političnih terminih nam te družbene realnosti zagotavljajo meje uporabe moči in bogastva« (Finnemore 1996: 128).

⁹⁰ Norme in ideje imajo lahko direkten vpliv na interese in politike (Jepperson *et al.* 1996: 52–65). Lahko pa postanejo tudi institucionalizirane, saj institucije ovirajo kot tudi oblikujejo interese (Finnemore 1996). Materialni samointeres ima pomen samo znotraj družbenega konteksta. Tudi najbolj osnovne enote in kategorije

pogosto, kot to predvidevajo konstruktivisti, in zato ni razloga, da bi domnevali trdne interese (Adler 2002: 103). Adler in Barnett pa sta pokazala, da se občutek 'mi' lahko razširi preko meja nacionalne države in vodi do oblikovanja varnostnih skupnosti (Adler 2002: 104).

Konstruktivizem je uspešno uvedel identiteto kot ključno komponento v mednarodnih političnih odnosih (Ross 2006: 210).⁹¹ Veliko konstruktivistov si deli Wendtovo predpostavko, da so identitete zlasti s pomenom obremenjene reprezentacije. Identitete nosijo v sebi vso nerazdružljivost in trdnost zavestno oblikovanih prepričanj o družbenih vlogah.⁹² Vendar se vsi konstruktivisti ne strinjajo, da agenti identitete, ki jih izražajo, tudi zavestno prepoznavajo. Pomemben element konstruktivistične logike namreč namiguje, da ni potrebno, da se akterji zavedajo družbenih identitet, da bi imele le-te diskurzivno realnost.⁹³

Identitete so socialni konstrukti, ki po oblikovanju postanejo začasno nespremenljive (Roe 1999: 193).

Identitete so po eni strani izbrane in ne dane, a ko so enkrat izbrane, postanejo absolutne /.../ Rezultat. /.../ je, da so tako etnične identitete kot tudi etničnost prostovoljno izbrane ter skonstruirane, izmišljene, zamišljene ter videne kot absolutne, dane in trdne (Lindholm 1993: 15).

Grožnja skupnostni identiteti vključuje tako prepoved izražanja kot možnost njene reprodukcije. Po Buzanu (1993: 43) to vključuje od prepovedi uporabe jezika, imen, zaprtja izobraževalnih in verskih ustanov do deportacij ter ubijanja članov skupnosti. Kulturo se lahko brani s kulturo, saj kot pravi Weaver (1995: 68) »če je identiteta ogrožena /.../ je odgovor okrepitev obstoječih identitet«. Obramba kulture se običajno odrazi v etničnem nacionalizmu, ki pogosto oblikuje močna čustva samoidentifikacije, s poudarjanjem različnih skupnih točk kot so jezik, religija in zgodovina in zavračanjem vezi, ki zmanjšujejo enotnost (Roe 1999: 194).

mednarodnih odnosov kot so države, interesi, anarhija, samopomoč in sodelovanje, so družbeni konstrukti, katerih pomen in vsebina variira skozi čas in prostor (Wendt 1994: 384–96; 1999: 94).

⁹¹ Emanuel Adler in Risse-Kapen se v svojem konstruktivizmu osredotočata na skonstruirano naravo tistih kolektivnih identitet, ki jih običajno raziskovalci mednarodnih odnosov jemljejo za zgodovinsko dane enote analize. Adler poudarja fluidnost kolektivnega občutka identitete, ki domnevno podpira politično akcijo (Palan 2000: 587). Ljudje skonstruirajo svoje razumevanje sveta na podlagi svoje življenjske izkušnje sveta. Poudarek je tako na izkušnji in ne na interpretaciji ultimativnega vira (Palan 2000: 588).

⁹² Tudi Ted Hopf se je osredotočil na notranje oblikovanje identitete pri razumevanju oblikovanja nacionalnih interesov ter definiranju zunanje politike. Skušaj zagotoviti »sodbo, kako lastna državna identiteta oblikuje družbeno kognitivno strukturo, ki izdelava grožnje in priložnosti, sovražnike in zaveznike, razumljivo, pojmljivo in možno« (Hopf 2002: 16).

⁹³ Konstruktivisti so sposobni slediti, s pomočjo interpretativne metode, kroženju identitet v zgodovinskih pripovedkah, popularni kulturi in drugih diskurzivnih interpretacijah (Ross 2006: 210).

Konstruktivizem je pomembno prispeval tudi k razumevanju suverenosti.⁹⁴ Konstruktivistična analiza je pokazala, kako ljudje kolektivno rišejo meje med 'zunaj' in 'znotraj' in kako so te meje oblikovane, preoblikovane, upravičene, spodbijane, spremenjene in naturalizirane (Adler 2002: 104).

Konstruktivisti razumejo institucije kot konkretizirane zbirke intersubjektivno izoblikovanih konstitutivnih in regulativnih pravil,⁹⁵ ki poleg tega, da koordinirajo obnašanje, pomagajo oblikovati tudi nove kolektivne identitete, skupne interese in prakse (Ruggie 1998: 54).⁹⁶

Lustick in Miodownik (2002: 25) se strinjata, da si konstruktivizem deli šest skupnih elementov pri razlagi oblikovanja identitet. Prvič, da se lahko identitete spreminjajo skozi čas in prostor. Drugič, da lahko posameznik poseduje več identitet in se lahko premika od ene do druge. Tretjič, da lahko na sprejem določene identitete vplivajo ekonomske, politične in družbene strukture. Tako lahko politične institucionalne strukture zagovarjajo sprejem določenih identitet in poskušajo preprečiti sprejem drugih. Četrto, da je izbira identitete iz kupa možnih identitet odvisna od družbene interakcije.⁹⁷ Petič, da prevladujoče identitete znotraj družbe nesorazmerno oblikuje politika. Intelektualci in politiki lahko zasedejo privilegirano mesto oblikovanja in prenašanja diskurza. In šestič, konstruktivisti predpostavljajo, da so akterji in strukture medsebojno oblikovani (Lustick in Miodownik 2002; Wendt 1999: 139; Hopf 1998: 172).

Dominantna šola konstruktivizma znotraj mednarodnih odnosov daje poudarek na posamezniku, natančneje na državi, ki skozi interpretacije skonstruira pomen svojih dejanj

⁹⁴ Elementi državne suverenosti, kot so ozemlje, oblast in nacionalna identiteta, niso nespremenljivi, temveč se razvijajo s spremembami družbenih praks (Alder 2002: 104). Konstruktivisti opozarjajo tudi na alternativne oblikovalne norme, kot so npr. človekove pravice, okoli katerih se lahko razvijejo prihodnji sistemi (Ruggie 1998).

⁹⁵ Norme in institucije pomagajo razložiti, kako so akterji sestavljeni, kar je ena najpomembnejših lastnosti struktur (Wendt 1999: 16). Pomagajo nam osmisliti identiteto akterjev in virov njihovih preferenc. Norme lahko razumemo tudi kot izraz držav, kaj so, kam spadajo in kakšno vlogo igrajo. Norme ne le ovirajo ampak tudi omogočajo dejanja (Hurrell 2002: 142–3). Norme lahko vodijo, navdihnejo, racionalizirajo ali upravičijo obnašanje, lahko izrazijo skupna pričakovanja obnašanja, lahko se jih upošteva ali pa ne, ne izražajo pa vzroka (Kratochwil in Ruggie 1986). Konstitutivna pravila definirajo zbirko praks, ki določajo specifično zavestno organizirano družbeno aktivnost, to pomeni, da določijo, kaj šteje pod aktivnost (Ruggie 1998: 22). Te norme niso pomembne le zato, ker oblikujejo in omogočajo določeno aktivnost, temveč tudi pospešujejo skupinsko identifikacijo ter s tem dopuščajo koordinacijo družbene moči. Prav zato je narodna samoodločba danes najpomembnejša konstitutivna norma (Hurrell 2002: 145). Norme oblikujejo preference oz. interese.

⁹⁶ Adler in Barnett (1998), Finnemore (1996) ter Keck in Sikkink (1998) so pokazali, da socializacija, učenje in tekmovanje omogoča mednarodnim institucijam oblikovanje, artikulacijo in prenos norm med narode. Na ta način se definira, kaj je legitimno obnašanje, ter oblikuje identiteta članov naroda (Alder 2002: 104).

⁹⁷ Ta vidik prevlada zlasti v literaturi nacionalizma. Gellner (1983) tako zagovarja, da je industrializacija in postopen vzpon pismenosti premaknila in poglobila povezave družbenih mrež. Spreminjanje družbenih mrež je oslabilo obstoječe lokalne identitete in pospešilo pojav nacionalnih identitet. Podobno tudi Anderson (1998) ugotavlja, da »zamišljene skupnosti« potrebujejo tako skupno besedišče kot dostop do skupnih informacij za svoj obstoj.

(Palan 2000: 582–3). Ta osnovni, individualistični pristop je ogrodje Wendtove državocentrične teorije mednarodnih odnosov, ki jo bom natančneje predstavila v nadaljevanju. Za tem bo sledila kratka predstavitev konstruktivizma Friedricha Kratochwila in na koncu še opis Onufovega konstruktivizma, ki z razliko od prevladujoče šole konstruktivizma, pozornost preusmerita od posameznika h kolektivnemu.

1.3.2 Središčna vloga identitete v Wendtovi konstruktivistični teoriji

Alexander Wendt (1994: 385) definira konstruktivizem kot strukturalno teorijo mednarodnega sistema,⁹⁸ ki zagovarja naslednje trditve: (1) države so osnovne enote analize,⁹⁹ (2) glavne strukture državnega sistema so intersubjektivne in ne materialne ter (3) državne identitete in interesi so oblikovani skozi družbene strukture in zato niso vnaprej dani.¹⁰⁰ Anarhija ustvarja vrsto državnih interakcij ter raznovrstnost obnašanj, ki so odvisne od definiranja same države ne glede na njihove interese.¹⁰¹ Države so nosilci kolektivne identitete, ki ustvarja osnovne državne apetite, kot so težnje po fizični varnosti, stabilnosti, mednarodnem priznanju ter razvoju.¹⁰²

Konstruktivizem Alexandra Wendta se ne ukvarja z analizo zunanje politike,¹⁰³ temveč ga zanima analiza mednarodne politike (Wendt 1999: 11). Anarhija tu ni logično vpletena v konflikt ter ničelno podobo sveta. Wendt pokaže, da je znotraj anarhije možna množica družbenih struktur. Anarhija je po strukturi kulturna in mišljenjska ter ni materialni fenomen, zato logika anarhije variira. Obstajajo različne kulture anarhije s svojimi značilnimi in spremljajočimi vlogami. Wendt razlikuje tri makronivojske kulture mednarodne politike, in

⁹⁸ Wendt trdi, da se je njegova verzija konstruktivizma sposobna ukvarjati z vlogo idej in norm v procesu oblikovanja identitet, medtem ko istočasno odobrava realističen pogled na svet ter pozitivistično metodologijo (Schmidt 2002: 16).

⁹⁹ Zato je konstruktivizem Alexandra Wendta označen za državocentričen, a vendar države ne jemlje kot samoumevne (Chatterjee 2005: 79).

¹⁰⁰ Wendt kritizira neorealiste in neoliberaliste zaradi njihove nezmožnosti razlage bistvenih značilnosti mednarodnih entitet. Identitete, interese ter moč države jemljejo za dane in ravnajo z njimi, kot da so »ontološko primitivni« (Wendt 1994: 385). Realistična razlaga vzrokov mednarodnega konflikta je utilitarna in površinska, saj mehansko izpelje konflikt iz anarhične strukture meddržavnega sistema. V razlagi se pojavlja potreba po družbeni teoriji državnih interesov, brez katere je študija mednarodnih konfliktov ter sodelovanja praktično nemogoča (Chatterjee 2005: 79).

¹⁰¹ Če se misli in ideje po nastanku znotraj mednarodnih odnosov spremenijo, potem se spremeni tudi celoten sistem, saj ga le-te sestavljajo. To je razlaga Wendtove fraze, da države izdelajo svojo anarhijo (Wendt 1992).

¹⁰² Način, kako države zadovoljujejo svoje potrebe, je odvisen od njihove družbene identitete, to je načina, kako države definirajo same sebe v odnosu do 'drugih' v mednarodnem sistemu.

¹⁰³ Problem pri analizi zunanje politike je razprava 'agent – struktura', ki jo je začel Wendt leta 1987 (Carlsnaes 2002: 344). Problem je v tem, da človeški agenti in družbene strukture niso antagonistični partnerji v ničelni igri, ampak so v osnovi medsebojno dinamično vezane entitete, ki ne morejo delovati neodvisno ena od druge (Wendt 1987: 338). Carlsnaes (2002: 342–3) razume delovanje zunanje politike v smislu namenov akterja, ki je omogočeno ali omejeno z družbeno ureditvijo, ki jo oblikujejo globlje strukture.

sicer Hobbsovo, Lockovo ter Kantovsko.¹⁰⁴ Med seboj se razlikujejo glede na odnos 'jaz/drugi' in ustrezajo trem značilnim vlogam, to je 'sovražnik', 'tekmeč' in 'prijatelj'. Ta koncept temelji na trditvi, da se te kulture razlikujejo med seboj glede na to, kako si država ustvari sliko druge države, obstaja pa tudi možnost transformacije te podobe skozi čas.¹⁰⁵ Države imajo pluralne socialne identitete, ki so lahko kooperativne ali konfliktne, odvisno od načina interpretacije družbene situacije, v kateri živijo. Osnovni prispevek Wendta je način razlage sprememb v državnih interakcijah skozi družbeno teorijo, ki razkriva dinamiko spreminjanja državnih preferenc in akcij.

Družbene vloge so mikrostrukturalne komponente družbenega sistema in ne lastnost agentov. Ko funkcijska identiteta, kot je 'prijatelj', 'tekmeč' ali 'sovražnik', doseže širšo prepoznanje, postane makrostrukturalna sila, ki daje pomen družbenemu okolju v mednarodnem sistemu.¹⁰⁶ Proces, v katerem država natančno definira svoje interese in jih skuša zadovoljiti, je odvisen deloma od njene predstave o 'jazu' v odnosu do 'drugih', to je družbenih identitet ali vlog. To pa so nizi pomenov, ki jih akter kot socialni objekt pripiše sebi skozi perspektivo drugih (Wendt 1996: 51).¹⁰⁷

Eden od konkretnih mehanizmov spremembe identitete, ki jih Wendt preuči, je osnovan na zavestnih poskusih spreminjanja identitete.¹⁰⁸ Akterji so sposobni kritične samorefleksije

¹⁰⁴ V Hobbsovi kulturi anarhije države vidijo druga drugo kot sovražno in sledijo logiki »vojna vseh proti vsem«. Taka oblika anarhije je po Wendtu prevladovala do 17. stoletja. V Lockovi kulturi anarhije države sprejemajo druga drugo kot tekmeča, a se medseboj ne skušajo znebiti, temveč druga drugi priznavajo pravico do obstoja. Taka oblika je bila značilna za moderni državni sistem po Westfalskem miru leta 1648. V Kantovski kulturi anarhije pa države vidijo druga drugo kot prijatelja, spore rešujejo na miroljuben način in podpirajo druga drugo pred grožnjami tretje sile (Wendt 1999: 299). Taka oblika naj bi se pojavila med konsolidiranimi liberalnimi demokracijami po drugi svetovni vojni.

¹⁰⁵ Na določeni točki bo ena od teh vlog prevladala v sistemu in to bo povzročilo vzpon določene kulture anarhije. Obnašanja in identitete bodo postale precej predvidljive in ustaljene kot v neorealističnem sistemu konflikta ali neoliberalnem sistemu sodelovanja. Kljub temu lahko inovacija spodbudi novo vlogo, ki se sčasoma razširi in spodbudi nastanek nove kulture. Normativni cilj Wendtovega dela je, da se države zavejo prilagodljivosti mednarodne kulture ter možnosti transformacije meddržavnih interakcij v oblikovanje kulture, ki bo temeljila na prijateljstvu.

¹⁰⁶ Wendt s pomočjo dognanj Georga Herberta Meada (1967/1997) razloži, da skozi ponavljajoče se interakcije akterji sčasoma prinesejo subjektivno identiteto ('jaz') v korak z objektivno, družbeno sankcionirano identiteto ('mene') (1999: 329). Mead vidi zavzemanje vlog kot zavedujočo prakso in tudi Wendt opaža, da je zavzemanje vloge izbira 'mene' od 'jaza' (1999: 329). Za Wendta socializacija ni le behavioralen, ampak tudi kognitivni proces (1999: 399).

¹⁰⁷ Akterji imajo več socialnih identitet, a le eno korporativno identiteto. Družbene identitete lahko obstajajo le v razmerju do drugih in tako določajo ključno povezavo za medsebojno sestavo odnosa med agenti in strukturo. Ta oblika identitete je vedno znova redefinirana v procesu interakcije (Zehfuss 2001: 322). Socialne identitete so v določenih kontekstih relativno stabilne, a so vseeno rezultat praks akterjev in niso naravno dejstvo (Wendt 1999: 313–69). Sprememba identitete zahteva družbeno učenje, zato je preobrazbeni potencial posredovan skozi interakcijo med 'egom' in 'alterjem' (pomembnim drugim), v kateri se zgodi družbeno učenje (Wendt 1999: 326–35).

¹⁰⁸ Družbeno dejanje Wendt razdeli na štiri prizore. Najprej se 'ego', glede na definicijo situacije, vključi v dejanje, ki signalizira 'alterja' tako vlogo, ki jo 'ego' načrtuje zavzeti v interakciji, kot tudi nasprotno vlogo, ki jo 'ego' predvideva za 'alterja'. V drugem prizoru 'alter' interpretira pomen 'egovih' dejanj v odnosu do njegove zaznave situacije. 'Alter' se nato na osnovi svoje interpretacije, ki lahko vključuje tudi učenje, vključi v lastno

in lahko spremenijo ali prekoračijo vloge.¹⁰⁹ Identitete pa so oblikovane v odnosu do 'drugih'. Kot pravi Wendt, »države se drugače obnašajo do sovražnikov kot do prijateljev, saj so sovražniki grožnja, medtem ko prijatelji niso« (Wendt, 1992: 397).¹¹⁰ Wendt pravi, da se »odnos ne začne z varnostno dilemo, varnostne dileme niso posledica anarhije ali narave« (Wendt 1992: 407),¹¹¹ zatorej ne obstaja nič pred prvim srečanjem.¹¹² Identitete niso dane, ampak se oblikujejo, obdržijo ali spremenijo skozi interakcijo (Wendt 1996: 48; Wendt 1992; Wendt 1999; Hopf 2000: 370).

Svet, v katerem so identitete in interesi naučeni in vzdrževani z intersubjektivno osnovano prakso, z mišljenjem in delovanjem držav, je tisti, v katerem anarhijo oblikujejo države (Wendt 1992: 183).¹¹³

Pri razlagi oblikovanja identitete se Wendt opira na strukturacijsko teorijo Anthonyja Giddensa (1984). Z Giddensom se strinja, da enote ne obstajajo neodvisno od struktur okoli njih, vendar jih obenem ne moremo razumeti kot neodvisne od agentov, ki ali posnemajo ali transformirajo strukture. S tem Wendt pripisuje določeno diskurzivno kvaliteto socialnim

dejanje. To signalizira 'egu' na isti način, kot je 'egovo' dejanje prej 'alterju'. V četrtem prizoru 'ego' reagira (Wendt 1999: 330). Wendt tako definira družbeno dejanje kot proces signalizacije, interpretacije in reagiranja skozi katero se oblikuje skupno znanje ter družbeno učenje.

¹⁰⁹ 'Ego' se lahko odloči, da se bo vključil v nove prakse in ker novo obnašanje vpliva na partnerja v interakciji, to vključuje tudi spremembo vedenja 'alterja'. Ker 'alterjeva' identiteta zrcali 'egove' prakse, sprememba 'egovih' praks vpliva na predstave 'alterja' o samem sebi (Zehfuss 2001: 323). Ko partner v interakciji predstavi drugemu novo definicijo vloge, imenuje Wendt to proces 'zrcaljenja' (*altercasting*). To je »poskus prepričevanja 'alterja', da prevzame novo identiteto /.../ z obravnavanjem 'alterja', kot da bi že imel to identiteto« (Wendt 1992: 421; poudarek dodan). To ustvari zelen učinek le, če 'drugi' prevzame novo vlogo. Npr. v osemdesetih letih 20. stoletja je na oblast v Sovjetski zvezi prišel Mihail Gorbačov, ki je uvedel perestrojko (tj. preobrazba sovjetskega gospodarstva) in glasnost, s čimer je Sovjetska zveza prevzela novo vlogo, kar je v nekaj letih privedlo do padca komunističnih vlad v državah Vzhodnega bloka.

¹¹⁰ Obnašanje države je tako produkt naših preteklih in sedanjih odnosov z drugimi. Percepcije namenov drugih pa so odvisne od predhodnih interakcij z drugimi (Roe 1999: 185).

¹¹¹ Prvi, ki je uporabil varnostno dilemo za razlago etničnega konflikta, je bil Barry Posen. Osnova Posenovega argumenta je, da se varnostne dileme pojavijo, ko so pogoji podobni tistim med državami v mednarodnem sistemu. Tako vidi propad multietničnih držav kot problem pojavljajoče se anarhije (Posen 1993: 27). Odsotnost učinkovite centralne vlade zahteva od različnih (etničnih, nacionalnih, verskih) skupin znotraj države zagotavljanje svoje lastne varnosti (Roe 1999: 188). Glavni mehanizem pri razsojanju namena 'drugih' je zgodovina oz. način, kako se je ta druga skupina obnašala v preteklosti (Posen 1993: 30), a je ta podoba pogosto napačna in zavajajoča. Posen (1993: 31) navaja za to štiri razloge: (1) ker so režimi multietničnih držav večinoma manipulirali z zgodovinskim spominom z namenom utrjevanja lastne pozicije, (2) ker so se znotraj samih skupin v zgodbah, pesmih in mitih bolje ohranila stara rivalstva kot pa v pisani zgodovini in so bila večinoma še bolj poudarjena, (3) ker ima vsaka skupina svoj lasten pogled na zgodovinske dogodke, ter (4) ker bodo s propadom centralne avtoritete lokalni politiki začeli svoj boj za moč in tako začeli pisati svoje verzije zgodovine v svojih političnih govorih, ki bodo najverjetneje čustveno obteženi. Anarhija tako ni vzrok sovražnih predpostavk, temveč zagotavlja potrebne pogoje, znotraj katerih se lahko te predpostavke razvijejo. Grožnje tako določa narava skupinske identitete in ne sama anarhija. V tem smislu je Posnerjev pristop podoben Wendtovemu (Roe 1999: 189).

¹¹² Nick Wheeler in Ken Booth (1996: 4) vidita Wendtovo predpostavko kot problematično, saj menita, da v interakcijo vseeno prinesemo vnaprej ustvarjena mnenja oz. predsodke. Zaradi teh predsodkov obstaja vedno minimalna možnost, da bo prvo interakcijo spremljala varnostna dilema. V tem pogledu je vloga anarhije v odnosu do varnostne dileme še vedno vprašljiva. Jervis (1976: 68) tako pravi, da »ko se oblikuje predstava o drugem – še zlasti sovražna – bodo dvomljive /.../ informacije izenačene s to podobo«.

¹¹³ Ključna je prepostavka, da način, kako so odigrani mednarodni odnosi, ni dan, ampak družbeno skonstruiran.

strukturam, saj so »neločljive od utemeljitev in samorazumevanj agentov«. Identiteta akterjev se oblikuje skozi interakcijo (Zehfuss 2002: 41–2).¹¹⁴

Na obnašanje vpliva intersubjektivni vidik struktur in ne toliko materialni. Intersubjektivne strukture so določene s kolektivnimi pomeni. Akterji pridobivajo identitete, ki jih Wendt opredeli kot »relativno stabilna, funkcijsko specifična razumevanja in pričakovanja o jazu« (Wendt 1999: 21), ki sodelujejo v kolektivnih pomenih. Identiteta je »lastnost mednarodnih akterjev, ki oblikuje motivacijske in behavioralne dispozicije« (Wendt 1999: 224).¹¹⁵

Predstave o varnosti »se razlikujejo glede na obseg in način, kako je 'jaz' poznavalno poistoveten z 'drugim« (Wendt 1992: 399; poudarek dodan). Pomen anarhije ter distribucija moči je odvisna prav od te mišljenjske variacije.¹¹⁶ Konflikt se ne razvije, če so viri identitete ali identitete same kompatibilne. Da nastopi konflikt, se morajo izpolniti določeni pogoji, ki izostrijo identiteto in pripravijo teren za nasilen konflikt (Stein 2002: 299). Obstajati morajo nekompatibilne identitete. Prav tako pa lahko v obdobjih družbenih, ekonomskih ali političnih kriz pride do okrepitve nacionalne ali etnične identitete, saj takrat izgubijo veljavo določeni mehanizmi varovanja ene skupine pred drugo. Konflikt identitet je pogosto tekma po lastništvu države ali nadzoru nad njenimi viri. Razlaščenje identitete, simbolov in virov ene skupine z izključitvijo druge je močan napovednik nasilja. Konflikt lahko sproži nasilje med skupinami tudi zaradi pomanjkanja. Kulturno in fizično podobne skupine lahko generirajo sovražnost in agresijo nasproti drugi zaradi tekmovanja za relativno redke dobrine (Stein 2002: 300).¹¹⁷

¹¹⁴ Ontološko pa Wendt postavlja državo pred takimi interakcijami ter jo opremlja s funkcijami, ki so neodvisne od družbenega konteksta. Preko tega postanejo identitete akterjev odkrite, ponavljajoče se ter skozi čas reagirajo na prakse drugih akterjev. To omogoča Wendtu preoblikovanje dvojnosti 'jaza' in kolektivne identitete v nepretrgano zvezo. Ko države z izključitvijo 'drugih' definirajo sebe, je rezultat konflikt, ki je osnovan na definiciji te identitete. Če so drugi del akterjeve definicije 'jaz', postane možno sodelovanje in mir, ki temelji na kvaliteti definicije same identitete (Zehfuss 2002: 40).

¹¹⁵ Identitete so pomembne, saj zagotavljajo osnovo za interese. Interesi se v zameno oblikujejo v procesu definiranja situacije (Wendt 1992: 398; 1999: 231). Identitete so osnova za interese in zato bolj bistvene (Wendt 1999: 231).

¹¹⁶ Pozitivna identifikacija z drugimi državami bo vodila do prepoznanja, da varnostne grožnje niso privatna zadeva, ampak odgovornost vseh. Če je kolektivni 'jaz' dobro razvit, bodo varnostne prakse postale v določeni meri altruistične ali predsocijalne (Wendt 1992: 400). Wendt na tem mestu razpravlja, ali in pod katerimi pogoji so identitete bolj kolektivne in egoistične (Wendt 1999: 336–69). Odvisno od pozitivne ali negativne identifikacije z drugimi državami bodo države bolj ali manj pripravljene sodelovati v kolektivnih varnostnih praksah. Predstave o 'jazu' in 'drugih' ter posledično o varnostnih interesih se razvijejo le skozi interakcijo (Wendt 1999: 36). Iz tega sledi, da je identiteta ključna za razvoj različnih varnostnih okolij ali kultur anarhije. Odnos med predstavo o 'jazu' in 'drugem' ter prevladujoče varnostno okolje polaga identiteto v jedro pristopa (Zehfuss 2001: 318).

¹¹⁷ Konflikt identitet se bo stopnjeval, če bodo člani ene skupine videli v prepoznanju druge identitete možno ogrožanje lastne identitete, če bodo zaznali zagotavljanje pravic drugim kot odpoved svoji lastni identiteti, ter če bodo oblikovali strah, da bo druga stran poskušala pridobiti koristi na njihov račun (Stein 2002: 300).

Kultura anarhije je odvisna od definicije identitete.

Vsakodnevno življenje mednarodne politike je nenehen proces zavzemanja identitet v odnosu do drugih, metanje le-teh v ustrezne nasprotne identitete ter poigravanje z rezultatom (Wendt 1999: 21).¹¹⁸

Identiteta se nanaša na intersubjektivni aspekt strukture in zato oblikuje svoj pomen z odklonom od materialističnega argumenta (Wendt 1999: 23) k prepostavki o družbeni konstrukciji realnosti. Trditev, da tudi identitete in ne le obnašanje oblikujejo strukture ali vzorce interakcije, pa loči pristop od racionalizma (Wendt 1999: 27, 35, 44). Koncept samopomoči ni dano in nespremenljivo dejstvo. Identiteta je kategorija, ki se lahko spremeni, a je obenem tudi relativno stabilna. Kot pravi Wendt, »identitete se težko spreminjajo, a obenem tudi niso vklesane v kamen« (Wendt 1999: 21).

Države imajo neodvisno od družbenega konteksta štiri nacionalne interese, in sicer ohraniti in podpirati fizično varnost, avtonomijo, ekonomsko blagostanje ter kolektivno samopodobo (Wendt 1999: 235–7). Realnost držav se oblikuje skozi družbeno interakcijo, v kateri »predstave o 'jaz' in interes zracalijo prakse pomembnih 'drugih' skozi čas« (Wendt 1999: 327, 333; poudarek dodan).¹¹⁹

Kdo je pomemben 'drugi' je odvisno od moči ter odnosa odvisnosti (Wendt 1999: 327, 331). Wendt priznava pomen retoričnih praks (Wendt 1996: 57) ali verbalne komunikacije (Wendt 1999: 346), a vendar je obnašanje ključno za spremembo identitete.¹²⁰

Wendt trdi, da predlaga enostavno vzročno teorijo oblikovanja kolektivne identitete (Wendt 1999: 317). Na drugi strani pa naj bi bila struktura tista, ki naj bi imela vzročne učinke na identiteto (Wendt 1999: 144).¹²¹

Identiteta obstaja na različnih nivojih analize. Najpomembnejša kategorija, ki vpliva na nacionalno varnost, je kolektivna identiteta (Noreen 2004: 736). Oblikovanje kolektivne

¹¹⁸ Mednarodni sistem ne bi bil odigran v različnih kulturah anarhije, če ne bi bilo različnih konceptualizacij identitete. Identiteta je zato osnovni del Wendtovega sistematičnega argumenta (Zehfuss 2001: 319).

¹¹⁹ Identitete in interesi niso le ustvarjeni v takih interakcijah, ampak so tudi na ta način vzdrževani (Wendt 1999: 331). Skozi ponavljajoče se interakcijske procese se oblikujejo stabilne identitete ter pričakovanja drug o drugem. Na ta način akterji oblikujejo in ohranjajo družbene strukture (Wendt 1992: 405). Ko so strukture identitete in interesov enkrat ustvarjene, jih ni enostavno spremeniti, saj družbeni sistem postane objektivno družbeno dejstvo za akterje.

¹²⁰ Interakcija med 'egom' in 'alterjem' je predvsem stvar fizičnih potez. Te poteze so lahko napredovanje, umik, vihtenje orožja, odložitev orožja ali napad (Wendt 1992: 404; Wendt 1999: 326–35).

¹²¹ Tu je identiteta učinek in ne vzrok, a vendarle zahteva po jasni ločitvi ostaja (Zehfuss 2001: 338). Wendtovo ravnanje z identiteto nujno zahteva identiteto identitete (Zehfuss 2001: 338). Čeprav zagovarja družbeno konstrukcijo sveta, jemlje določene vidike sveta za dane (Zehfuss 2001: 339). Wendt trdi, da išče »*via media*« skozi tretjo razpravo v teoriji mednarodnih odnosov – tj. med pozitivističnimi in postpozitivističnimi pristopi (Wendt 1999: 40, 47). To naj bi omogočila družbena konstrukcija ali kar Wendt imenuje »idealistična in holistična ontologija«, medtem ko bi se ohranila obveza do pozitivistično (metodološko) razumljene znanosti (Wendt 1999: 47).

identitete se zgodi znotraj definirane družbene sfere in je v glavnem zaznavana v nasprotju z ostalimi zunanjimi identitetami. Obstoj identitete skupine kot tudi odnosi z zunanjimi skupinami pa niso statični ali konstantni, temveč so vpleteni v dinamičen proces (Wendt 1999; Hopf 2002), saj se vključenost ali izključenost iz skupine lahko s časom zelo spreminja.¹²²

Družbene strukture sestojijo iz treh elementov: skupnega znanja, materialnih virov ter praks. Družbene strukture so definirane s pomočjo skupnih razumevanj, pričakovanj ali znanja in oblikujejo akterje ter njihove odnose, ki so lahko, znotraj dane situacije, kooperativni ali konfliktni. Varnostna dilema je tako družbena struktura, ki sestoji iz intersubjektivnih razumevanj, znotraj katerih države, ki so nezaupljive do drugih držav, izdelujejo sovražne predstave o namenih drugih. Rezultat so na ta način oblikovani interesi ter definicija samopomoči. Varnostna skupnost je drugačna družbena struktura in jo sestavlja skupno znanje, znotraj katerega si države medsebojno zaupajo in razrešujejo spore na miroljuben način. Konstruktivisti imajo zaradi poudarjanja odvisnosti družbenih struktur od idej idealistični pogled na strukturo (Wendt 1992: 73).

Identiteta je za Wendta del sistema verjetij, ki motivira delovanje.¹²³ »Imeti identiteto pomeni imeti določene ideje o tem, kaj je kdo v dani situaciji« (1999: 170). Agenti tako delujejo na podlagi idej o tem, kdo so. Ideje so »lastnost namernih akterjev, ki proizvajajo motivacijske in vedenjske dispozicije« (Wendt 1999: 224). Koncept identitete omogoča Wendtu postavitev namenskosti v center družbene interakcije (Ross 2006: 205).¹²⁴

Wendtov konstruktivizem ne predstavlja le uporabne družbene teorije državnih preferenc in akcij, temveč tudi dinamični model mednarodne interakcije (Ruggie 1998: 874–6). Wendt oporeka konceptu institucij, ki so jo razvili privrženci teorije racionalne izbire (tako neorealisti kot neoliberalisti).¹²⁵ Trdi, da so institucije sposobne oblikovanja agentov na

¹²² Kljub temu, da je odnos med vključenostjo in izključenostjo pogosto definiran z razliko, to še ne pomeni, da to nujno vodi v konflikt. Kot pravijo teoretiki socialne identitete, je struktura same skupine tista, ki lahko povzroči konflikt (Noreen 2004: 736). Iz tega lahko sklepamo, prvič, da bo v skupinah, ki skušajo povečati občutek kolektivne identitete v primeru močne identifikacije članov drug z drugim, bolj verjetno, da bodo razvili negativne odnose z zunanjimi skupinami, ter drugič, da je močan občutek identitete nujen in zdrav za posameznike ter da bodo enote, ki imajo dobro razvit občutek identitete bolj pripravljene k sodelovanju in bodo vključile zunanje entitete v svojo kolektivno identiteto (Noreen 2004: 736). Glede na to predpostavko je konflikt in nestabilnost med različnimi skupinami in narodi le izraz slabo razvitih identitet (Noreen 2004: 736).

¹²³ Kljub temu, da Wendt ločuje med štirimi oblikami identitet, to so osebna, tipska, funkcijska ter kolektivna, privilegira v drugem delu *Social Theory of International Politics* zlasti funkcijske identitete (Wendt 1999: 224–30).

¹²⁴ Še zlasti pomemben aspekt namenskosti je ideja, da identitete sestojijo zlasti iz zavestno prevzetih vlog.

¹²⁵ Neorealisti zanikajo vlogo institucij kot neodvisnih spremenljivk v mednarodni politiki (npr. Waltz 1979). Neoliberalisti pa namigujejo, da institucije različno ovirajo obstoječe agente (države) s spreminjanjem računa stroškov oz. koristi različnih strategij (Friedman in Starr 1997).

različnih področjih mednarodnih odnosov, vključujoč varnostno. Mednarodna struktura po Wendtu vključuje družbena razmerja ter materialne zmožnosti.

Intersubjektivne sistemske strukture so sestavljene iz skupnega razumevanja, pričakovanj in družbenega znanja, ki je vtisnjeno v mednarodnih institucijah, ter kompleksov groženj v skladu s katerimi države definirajo svoje identitete in interese (Wendt 1994: 389).

Institucije so »/.../ relativno stabilen niz struktur identitet in interesov /.../ Institucije so osnovne kognitivne entitete, ki ne obstajajo zunaj predstav o delovanju sveta akterjev« (Wendt 1992: 399). Države in institucije so medsebojno sestavljene in zato institucije ne morejo biti neodvisne od držav.¹²⁶ Države so enotni akterji, ki nosijo antropomorfne lastnosti, kot so identitete, interesi in namenskost z določeno sposobnostjo institucionalizirane kolektivne akcije. Egoistični oz. moči željni karakter države je naključen in družbeno konstruiran. Države zagovarjajo in definirajo svoje interese na osnovi identitet, ki so endogene in spremenljive.

Kot je pokazal Alexander Wendt lahko teoretični model agent-struktura uporabimo tudi za varnostno dilemo. Države se lahko odločijo, kakšno pozicijo bodo zavzele.¹²⁷

1.3.3 Poudarek na intersubjektivnosti in konstruktivizem Friedricha Kratochwila

Kratochwil (1989: 28–30) se osredotoči na vsakodnevni jezik ter na norme, ki vodijo človeško obnašanje. Mednarodno politiko je potrebno razumeti znotraj pravilno razumljenega konteksta norm (Kratochwil 1989: 10–2).¹²⁸ Politične interakcije potekajo na podlagi deloma deljenih razumevanj, ki jih pojasnjujejo tako akterjem kot tudi opazovalcem. Kratochwil si prizadeva oblikovati predstavo racionalnosti, ki je povezana s razumevanji zdrave pameti (Zehfuss 2002: 16). Pri tem sledi Habermasovi teoriji komunikacijskega delovanja (Habermas 1984) in trdi, da je koncept racionalnosti potrebno razumeti kot »oblikovanega z uporabo besede« (Kratochwil 1989: 310). Dejanje ali prepričanje lahko imenujemo racionalno takrat, ko je prepoznano kot smiselno. »Da nekaj poimenujemo kot

¹²⁶ Institucije sestavljajo, uravnavajo ter dajejo pomen ravnanju držav ter pogosto tudi določajo, kaj je država oz. zagotavljajo stabilne državne identitete. Ker države in institucije sodelujejo, lahko institucije spremenijo način 'razmišljanja' držav ter obnovijo identitete držav in interesov na sistemski ravni.

¹²⁷ Lahko se odločijo za neagresivno opcijo, za obrambno možnost nacionalne varnostne politike ali za možnost sodelovanja. Z vztrajanjem izbire skozi čas lahko državni agenti spremenijo varnostno okolje, npr. od zelo tekmovalnega k zelo kooperativnem. Pojav varnostnega sodelovanja v konstruktivizmu temelji na dveh paradigmah, in sicer, da mora struktura dovoljevati akterju pomiritev in neagresivne premike brez skrbi pred propadom ter da bodo agenti te opcije izbrali kot boljše alternative od stalnega rivalstva za nadvlado (Müller 2002: 379). Varnostno sodelovanje je verjetna in možna oblika interakcije (Ruggie 1998).

¹²⁸ Kratochwil kritizira prevladujočo teorijo mednarodnih odnosov zaradi njenega ozkega koncepta politike in človeškega obnašanja. V imenu znanosti je bilo po njegovem mnenju potrebno opustiti normativni karakter politike (Zehfuss 2002: 15), temu pa sam nasprotuje.

racionalno pomeni, da to potrdimo z izražanjem neke norme ali moralnega občutka, ki to dovoljuje» (Kratochwil v Zehfuss 2002: 16). Preračunavanje koristi, kot jo določa instrumentalna predpostavka racionalnosti, postane mogoče šele, ko akter zavzame pozicijo do situacije.

Dejanje dobi pomen, ko ga lahko postavimo v intersubjektivni skupen kontekst (Kratochwil 1989: 24). Ta kontekst temelji na pravilih in normah. Norme oblikujejo odločitve, dajejo pomen dejanjem ter preskrbijo ljudi z ustreznim medijem, preko katerega lahko komunicirajo. Pravila so govorna dejanja, ki so odvisna od uspešne komunikacije (Kratochwil 1989: 34). Pravila delujejo le, če dosežejo želen učinek na naslovljenca in niso neodvisna od konteksta. Vloge norm v družbenem življenju ne moremo razumeti, če jemljemo konstitutivna pravila za pragmatična, saj norm ne moremo razumeti le kot oviro (Kratochwil 1989: 61). Pravila so običajno povezana z učinkom, znotraj katerega pravilo določi pogoje, pod katerimi je neko dejanje veljavno (Kratochwil 1989: 91–2).

Čeprav pravila in norme bistveno vplivajo na človeško obnašanje, ga ne določajo. Iz tega razloga je potrebno preučiti proces premišljanja ter interpretacije (Kratochwil 1989: 10–1). Pravila pogosto delujejo heteronomno, saj vzgajajo, katere interese drugih moramo upoštevati med sprejemanjem svojih odločitev (Kratochwil 1989: 95).¹²⁹

Kratochwil (1989: 123) trdi, da nas le pojav moralnega stališča lahko vodi proti rešitvi. Norme so osnova za utemeljevanje procesa, znotraj katerega so določene kršitve norm opravičljive, druge pa ne.¹³⁰ Pripovedi večinoma izhajajo iz vsakdanjosti in določajo predmet razprave glede na skupna razumevanja, ki služijo kot vezi za argumentacijo (Kratochwil 1989: 219). Proces dokazovanja pa ne vodi do ene najboljše rešitve tudi, če so nekateri argumenti bolj prepričljivi od drugih. Avtoritativne odločitve so nujne (Kratochwil 1989: 142), a le-te kljub temu ne ublažijo vpliva norm in intersubjektivnega konteksta. Jezik ne zrcali dejanja, ampak postane dejanje. To pojmovanje jezika, ki vključuje predstavo konstrukcije in je povezan z pravili in normami predstavlja središčno predpostavko Kratochwilovega konstruktivizma.¹³¹

¹²⁹ Sledenje pravilom ne vključuje slabe navade temveč argumentacijo (Kratochwil 1989: 97).

¹³⁰ Ključno za ta proces je identifikacija relevantnih predpostavk (Kratochwil 1989: 37). Ali bo neko dejanje dobilo podporo, je odvisno od definicije situacije. Iz tega sledi, da opravičevanje določenih dejanj zagotavlja pomembna namigovanja na njegovo oceno (Kratochwil 1989: 63), zato je izbira pripovedi nujna in ključna (1989: 213).

¹³¹ Kontekst pravil in norm kot osnova za intersubjektivnost in tako možnost razumevanja politike kot številnih pomembnih dejanj in normativnih vprašanj je zanj odločilno (Zehfuss 2002: 19).

1.3.4 Onufov konstruktivizem

Spremembo pozornosti od posameznika k kolektivnemu predstavlja Onufov konstruktivizem, ki izpostavlja kolektivni akt odlikovanja pravil ali jezikovne igre (Palan 2000: 583).¹³² Po Onufu države ne morejo služiti kot enote analize iz konstruktivistične perspektive, saj so le družbene organizacije, ki pa ne oblikujejo pomena.¹³³ Onuf razlikuje le dve onotologiji, ki medseboj tekmujeta, to sta liberalizem in konstruktivizem. Zagovarja meddisciplinarni in integrirani pristop 'agent-struktura' v mednarodni politiki. Ta pristop imenuje konstruktivizem in gradi na Giddensonovi strukturalni teoriji (1984). Konstruktivizem se usmerja na vsa področja družbenih raziskav in ima potencial združiti medseboj na prvi pogled nezdržljive zadeve (Onuf 1998: 58). Zanj preddružbeni anarhični red ne obstaja (Wind 1997: 237).¹³⁴ Posamezniki in družbe se medsebojno oblikujejo. Posamezniki ustvarjajo družbe skozi svoja dejanja, družbe pa skonstruirajo posameznike skozi ista dejanja glede na to, kako razumejo sebe in drug drugega (Wind 1997: 251).¹³⁵ Onuf trdi, da je svet sestavljen iz materialnega in družbenega polja, ki sta jasna in tesno povezana.¹³⁶ Gradi na Searlovi teoriji govornih dejanj.¹³⁷ Z dejanji in govorom uporabljamo surove materiale narave in oblikujemo družbeni svet (Onuf 1998: 59). Dejanja, ki lahko

¹³² Onuf sprejema strukturalistično interpretacijo teorije jezikovne igre. Jezik je dovršen in pomen izvira iz notranjega odnosa med elementi jezika. Medtem ko je pri Wendtu koncept zgodovine odsoten, poteka Onufova zgodovinska analiza zgolj skozi zgodovino idej (Palan 2000: 586).

¹³³ So problem, ki ga je potrebno razložiti in ne vir razlage. Vprašanje anarhije je potrebno rešiti znotraj konteksta teorije (Palan 2000: 584). Onuf se osredotoča na prostor, kjer se srečajo mednarodni odnosi z mednarodnim pravom. Ukvarja se še zlasti z raziskovanjem pravil in skuša oblikovati novo paradigmo mednarodnih odnosov, ki bi upoštevala tudi karakter mednarodnega prava (Zehfuss 2002: 19).

¹³⁴ Upravičenost do znanja je utemeljena na dveh nivojih. Prvič, utemeljena je na nedvomni ter pogosto neizjavljani predpostavki o realnosti »tam zunaj«, ter drugič, predstavljena je v obliki hipoteze, ki vabi k empirični verifikaciji ali falzifikaciji (Palan 2000: 594). Onuf izpostavlja neko predkonstruktivistično realnost, ki naj bi jo vsi poznali, to je politična družba. Njegov koncept politične družbe pa daje poudarek na kulturnih raje kot političnih mejah. Iz tega Onuf sklepa, da je država posebna oblika politične družbe, kjer anarhija ni nikoli primarni pogoj. Pri identifikaciji osnovnih značilnosti politične družbe, Onuf izpostavi dve pravili. Prvo je prodorna prisotnost pravil, ki z upravljanjem, in ne določanjem, človeškega delovanja dajejo družbeni pomen. Kadarkoli pa imajo pravila učinek neenakomerne distribucije koristi, je rezultat pravilo. Centralnost pravil v Onufovem delu je utemeljeno na napačni predstavi, saj ostane na idealistični poziciji (Palan 2000: 596).

¹³⁵ Poudarek na sooblikovanju agentov in strukture tako poudarja pomembnost pravil in norm v vseh pogledih človeškega delovanja (Wind 1997: 249). Nobeno človeško dejanje se ne zgodi v preddružbenem prostoru, niti v Hobbsovem naravnem stanju. Svet postane naš izdelek (Onuf 1989).

¹³⁶ Onufov konstruktivizem ne določi ostre ločitve med materialno in družbeno realnostjo, temveč le poudari vlogo družbeno ustvarjenega (Onuf 1989: 40).

¹³⁷ Searle razlikuje 5 tipov govornih dejanj, ki se nanašajo na različne družbene situacije. To so zatrjevanje, ukazovanje, obljubljanje, izražanje ter deklariranje (Searle v Wind 1997: 252). Od tega Onuf vzame samo prve tri (zadnji dve sta po njegovem podvrsta dejanja zatrjevanja).

sestojijo iz govornih ali fizičnih dejanj, oblikujejo svet (Onuf 1989: 36),¹³⁸ da pa lahko dejanja skonstruirajo realnost, morajo imeti pomen.¹³⁹

Onuf definira pravilo kot »izjavo, ki naroča ljudem, kaj naj bi naredili« (1998: 59).¹⁴⁰ Družbeni konstrukti, kot so ljudje in država, postanejo agenti v družbi le preko pravil. Obenem pravila določajo izbire agentov, še zlasti možnost njegove kršitve (Onuf 1998: 59–60).¹⁴¹ Pravila, institucije ter nenamerne posledice oblikujejo stabilne vzorce (pričakovanj), imenovane struktura (Onuf 1998: 61). Nekateri agenti nato uporabljajo pravila za izvajanje nadzora nad drugimi agenti in s tem pridobijo koristi v primerjavi z drugimi (Onuf 1998: 63).¹⁴² Pravila spreminjajo ljudi v agente in ustvarijo zase iz materialnega sveta družbeno realnost (Onuf 1998: 64).¹⁴³

Ne obstaja le ena resnica, saj so resnice, ki jih sprejememo, nerazrešljivo povezane z argumenti, s katerimi so zagovarjane (Onuf 1989: 35). Onuf zato trdi, da opazovalec ne more stopiti izven sveta konstrukcij in zato ne more biti nevtralen (Onuf 1989: 43).¹⁴⁴

¹³⁸ Govorno dejanje Onuf definira kot »dejanje govora v obliki, ki pripravi nekoga, da deluje« (Onuf 1998: 66). Govorno dejanje sledi vzorcu: »Jaz (ti, itd.) s tem izjavljam (zahtevam, obljubljam) komurkoli, ki me posluša, da obstajajo določene državne zadeve ali pa da se jih lahko doseže« (Onuf 1998: 66). Jezik je tako izvedljive in ne le opisljive narave (Onuf 1989: 82). Onuf razporedi govorna dejanja v tri skupine glede na to, kakšen namen vplivanja na svet ima govorec. To so zatrdljiva, ukazovalna ali obljublajoča dejanja. Vsako poteka znotraj specifične situacije. Če je neko govorno dejanje pogosto ponavljano se lahko spremeni v konvencijo (Onuf 1998: 66). Ko pa agenti sprejmejo, da morajo narediti nekaj, kar so znova in znova ponavljali, postane konvencija pravilo. Pravilo obdrži obliko govornega dejanja, a posploši odnos med govorcem in poslušalci. Agenti prepoznajo, da morajo slediti pravilu, zato ker je pravilo in ne zaradi kakšnega drugega razloga (Onuf 1998: 67).

¹³⁹ Pomen znotraj družbenih odnosov je odvisen od obstoja pravil (Onuf 1989: 21–2). Pravila urejajo podobo sveta ter obenem s konstruktivističnega vidika vedno najprej oblikujejo ali konstituirajo situacijo (Onuf 1989: 68).

¹⁴⁰ Pravila določajo smernice človeškega obnašanja, omogočajo skupen pomen ter tudi možnost delovanja (Onuf 1994: 6).

¹⁴¹ Agenti delujejo znotraj institucionalnega konteksta ter obenem nanj tudi vplivajo. Glede na svojo lastno izbiro ga lahko kolektivno spremenijo. Dejanja pa imajo pogosto nenamerne posledice.

¹⁴² Agenti reagirajo na pravila z viri, ki jih imajo, ker pa je distribucija virov neenakomerna, imajo eni več nadzora nad vsebino pravil kot drugi (Onuf 1998: 75), saj pravila ustvarjajo dominacijo/gospodstvo.

¹⁴³ Na ta način pravila omogočajo zmogljivost delovanja znotraj meja, ki so po Onufovem mnenju pogosto materialne osnove (Onuf 1998: 64–5).

¹⁴⁴ Ideje in dogodki niso neodvisni fenomeni, temveč nujno medsebojno vplivajo. Znanje tako obstaja le v odnosu do specifičnega konteksta, zato je kontekst ključen. Ker pa je kontekst lingvistično ustvarjen, je odvisen od pravil. Na ta način pravila in govorna dejanja zagotavljajo vez med besedo in svetom (Onuf 1989).

1.4 KRITIČEN PREMISLEK O UPORABNOSTI IN OMEJITVAH KONSTRUKTIVISTIČNE TEORIJE MEDNARODNIH ODNOSOV ZA RAZLAGO ETNIČNIH KONFLIKTOV IN OBLIKOVANJA IDENTITETE

[P]omen konstruktivizma v mednarodnih odnosih, še zlasti njegova kritična vloga ali vloga dobrodošle alternativne prevladujočim teorijam, je takšen, da je kritika na mestu (Zehfuss 2002: 9).

Preden se lotim razlage etničnega konflikta v Makedoniji in oblikovanja makedonske nacionalne identitete s konstruktivistično teorijo mednarodnih odnosov je potrebno kritično premisliti o primernosti uporabe in omejitvah konstruktivističnih konceptov, kar bo sledilo v nadaljevanju.

1.4.1 Prednosti in omejitve konstruktivizma

Če izločimo postmoderno različico konstruktivizma kot kategorijo konstruktivizma, lahko določimo tri pomembne kvalitete konstruktivistične teorije. Prvič, konstruktivisti, kot sta Wendt (1992; 1993; 1996; 1999; 2000; 2004) in Adler (1997; 2002), so skušali zmanjšati prepad med racionalizmom in konstruktivizmom na eni ter realizmom in konstruktivizmom na drugi strani. Drugič, čeprav se splošna teorija konstruktivizma še ni pojavila, so konstruktivisti, ki so se večinoma ukvarjali s konkretnimi študijami primerov in so temeljili na konstruktivistični epistemologiji, pripomogli k izoblikovanju paradigme, ki je dosledna in osredotočena. Tretjič, konstruktivizem je pokazal zmožnost zapolnitve vrzeli in omejitev, ki jih dominantna racionalistična paradigma zanemarja. Chatterjee (2005: 78) meni, da je prav zaradi skromnosti, intelektualne iskrenosti ter discipliniranega eklekticizma, konstruktivizem dober obet za prihodnost mednarodnih odnosov.

Kljub izjemnemu prispevku konstruktivizma za razlago etničnih in identitetnih konfliktov, pa obstajajo določene omejitve, ki niso zanemarljive. Konstruktivizem ne izpostavlja jasno, povezave med varnostjo in identiteto (Chatterjee 2005: 85).¹⁴⁵ Če upoštevamo nujnost konstruktivistov, da uporabljajo tako materialne kot tudi ideološke faktorje za razlago identitetnih konfliktov, ni presenetljivo, da se nagibajo k razumevanju identitete kot samoumevne. Konstruktivizem pripomore k razumevanju prirojene dinamike identitete,

¹⁴⁵ Namiguje na različne oblike zveze, kot npr. da identiteta določa varnost, da sta identiteta in varnost povezani ter da je identiteta vzrok varnosti. Iz tega sledi, da povezava med obema spremenljivkama ni jasna, saj vsaka od teh treh specifičnih zvez namiguje na značilen odnos in zagotavlja različne nivoje pomena varnosti. Tudi Wendtova trditev, da je potrebno materialne faktorje postaviti ob identiteto, je nejasna. V Wendtovi metodologiji ni ničesar, kar bi omogočalo natančno merjenje narave in obsega odnosa med identiteto in varnostjo (Chatterjee 2005: 86).

njenih morebitnih sprememb ter reformulacij, ne določa pa načina klasifikacije in ocenjevanja takšne fluidnosti.¹⁴⁶ Kljub temu so identitete pomembne za konflikte, saj določajo odnose, načine spopada ter možne poti do rešitve.¹⁴⁷ Konstruktivizem ima velik potencial za razlago konflikta na vseh nivojih obstoječe realnosti.

Hobbsov svet nezaupanja, sovražnosti, ravnotežja groženj, zavezništev in zastraševanja je drugačen od Kantovega univerzuma zaupanja, prijateljstva, vsklajenih medsebojnih interesov, institucionaliziranega sodelovanja in recipročno pridobljenega zmanjševanja konflikta.¹⁴⁸ A možnost spremembe kljub temu obstaja, ko ljudje drugače interpretirajo svoje interese (Chatterjee 2005: 87).¹⁴⁹ Konstruktivistični pogled na etničnost zato omogoča mednarodnim odnosom razlago etničnosti v kulturno-mišljenjskem smislu (Chatterjee 2005: 88).

1.4.2 Kritični pogledi na konstruktivistične predpostavke

V tem podpoglavju si bomo najprej ogledali, kako različne teorije mednarodnih odnosov kritično odgovarjajo na pojav konstruktivizma v mednarodnih odnosih. Neorealisti so skeptični glede pomena, ki ga konstruktivisti pripisujejo normam, še zlasti v povezavi z mednarodnimi normami (Jackson in Sørensen 1999: 172–73).¹⁵⁰ Glavni problem, s katerim se države v anarhiji srečujejo, je problem negotovosti, ki pa ga konstruktivisti po mnenju neorealistov ne analizirajo učinkovito. Konstruktivisti prav tako domnevajo, da je socialna interakcija med državami vedno iskrena in da države resnično izrazijo in razumejo motive in namere druga druge, kar pa neorealisti dvomijo.¹⁵¹ Neorealisti kritizirajo tudi konstruktivističen pogled na spremembe. Robert Jervis (1998: 976) tako trdi, da konstruktivisti ne razložijo nastanka norm, identitete ter oblikovanja interesov.

¹⁴⁶ Konstruktivisti pravijo, da so identitete že po definiciji nerazločne in nerazločljive. Njihove zunanje in notranje meje so tanke in občutljive za politično manipulacijo etničnih elit. Ravno zato konstruktivisti zelo redko določijo, kje so meje etnične identitete ter v kolikšni meri so notranje čvrste in skladne.

¹⁴⁷ Nezmožnost konstruktivizma za definiranje obrisa identitete in njenih nenehnih mutacij v točnih terminih je nedvomno omejitvev, a kljub temu ostaja najbolj uporaben teoretični aparat za študij konfliktov, ki jih povzročajo spopadi identitet.

¹⁴⁸ Wendt govori o kulturni vtkanosti, saj ko so odnosi kulturno določeni in institucionalizirani, postane njihova transformacija v prihodnjih generacijah zelo otežena.

¹⁴⁹ To se zgodi z oblikovanjem novih idej, predlaganjem novih identitet, rehabilitacijo refleksivnosti ter ponovnim oblikovanjem moči. Vseeno pa rezultati variirajo, saj različni rezultati oblikujejo nove identitete ali postavljajo zopet v ospredje določene elemente družbene konstrukcije. Naše razumevanje, kdo smo, določa, kako živimo z drugimi. Iz tega sledi, da etnični konflikti nastanejo, glede na to, kako so definirane identitete, na temelju definicij materialnih pogojev skupnosti v odnosu do jasnih praks države.

¹⁵⁰ Norme nedvomno obstajajo, a so lahko mehanično prezrte, če je takšen interes močnih držav. Neorealisti tudi ne morejo sprejeti koncepta, da lahko države enostavno postanejo prijatelji le zaradi svojih socialnih interakcij, saj struktura mednarodnega sistema sili države k egoističnem obnašanju (Jackson in Sørensen 1999: 173).

¹⁵¹ Konstruktivisti odgovarjajo na to kritiko z trditvijo, da je anarhija bolj kompleksna kot pa predpostavljajo neorealisti, saj ne vodi vedno k samopomoči, medsebojni agresiji ali tveganju oboroženega konflikta (Jackson in Sørensen 1999: 174).

Teoretiki angleške šole lahko trdijo, da konstruktivistična analiza anarhije le malo doda že obstoječi analizi, ki jo je oblikovala angleška šola (Suganami 2001: 405).¹⁵² Tudi nekateri marksisti in neomarksisti so kritizirali konstruktivizem.¹⁵³ Wallersteinova teorija svetovnega sistema se osredotoča na materialne strukture svetovnega kapitalizma ter na njegov razvoj od 16. stoletja dalje, ne ukvarja pa se z analizo družbene interakcije. Na drugi strani pa neomarksističen pogled zgodovinskih struktur Roberta Coxa dopušča nekaj prostora za ideje in je zato bližje konstruktivizmu (Jackson in Sørensen 1999: 175). Struktura determinira obnašanje in možnost enot svetovnega kapitalističnega sistema. Iz tega razloga je mogoče govoriti o postvaritvi strukture mednarodnega sistema (Wendt 1987: 345), kar v sami analizi odtuji tako strukturo kot enote (Brglez 2006: 98–9).¹⁵⁴ Osnovno gibalno svetovnega sistema je reprodukcija odtujitve, ki jo omogoča kapitalistična delitev dela na center in periferijo (Cox 1994: 45–7). Pojmovanje zgodovinskih struktur pa rešuje vprašanje med idealizmom in materializmom (Brglez 2006: 197).¹⁵⁵

Konstruktivizem kot teorija mednarodnih odnosov po Palanu (2000: 598) ne preuči dovolj podrobno odnosa med prakso, teorijo in institucionalnim obnašanjem ter ne problematizira zadostno odnosa med mišljenjem in človeško prakso. Iz teh razlogov je konstruktivizem v teoriji mednarodnih odnosov postal negotova »idealistična« perspektiva.

Večina kritik konstruktivizma je usmerjenih na Wendtov 'površinski' in državocentričen konstruktivizem,¹⁵⁶ ki jih bom predstavila v nadaljevanju. Ringmar (1997: 276) meni, da strukturalna teorija, ki jo Wendt sprejma, ne razloži družbenih sprememb, saj je odnos med agenti in strukturo, ki ga Wendt domneva, preveč mehaničen.¹⁵⁷ Kot pravi Ringmar Wendtovemu okvirju manjka prepričljiva teorija delovanja. Predpostavka, da agenti in strukture resnično obstajajo, pomeni sprejetje metafizične pozicije, ki ne more biti spodbijana

¹⁵² Že sam Wendt (1999: 253) pravi, da svoj argument o treh kulturah anarhije gradi direktno na Bullovmem.

¹⁵³ Pri razlagi sodobnega mednarodnega sistema poudarjajo ekonomske razsežnosti in se opirajo na zgodovinsko sociologijo pri interpretiranju družbenih sprememb. Adorno kritizira »premišljevanje o identiteti«, ki postavlja identiteto med mišljenje in obstoj, in se zavzema za tezo o »neidentiteti«, ki ohranja neuničljivo razliko med mišljenjem in njegovimi objekti (Best in Kellner 1991: 225). Adorno pri tem verjame, da konstrukcija in interpretacija skupin podob in idej oskrbuje z družbenim znanjem.

¹⁵⁴ Vloga kritično pojmovane teorije je v prebitju totalnosti obstoječega, česar pa ni mogoče brez določene 'družbene' angažiranosti (Žižek 1981: 15–6). Kritična teorija se usmerja na preučevanje zgodovinskih struktur kot dialektičnih konstelacij treh kategorij sil, to je materialnih možnosti, institucij in idej, kar omogoča preučevanje družbenih sil, oblik držav in svetovnih redov, v katerih se delovanje teh sil prepleta (Cox 1981/1996: 101). Ideje so intersubjektivni pomeni in kolektivne predstave o družbenem redu, institucije pa stabilizirajo in reproducirajo določen družbeni redter odsevajo moči v njem (Cox 1981/1996: 99).

¹⁵⁵ Na makro nivoju so to strukture kapitalističnega načina proizvodnje, na mezzo nivoju strukture različnih svetovnih redov, na mikro nivoju pa so to strukture vsakdanjih interakcij (Cox 1981/1996: 98–9).

¹⁵⁶ Površinski ali eklektičen zato, ker skuša združiti znanstveno opazovanje dejstev z družbeno konstrukcijo dejstev (Sárváry 2001: 383).

¹⁵⁷ Wendtove strukture oblikujejo agente in agenti oblikujejo strukture, a nikjer ni prostora za karkoli novega ali nepričakovanega.

in ki nima nič več verodostojnosti kot ostali pristopi, katerim nasprotuje (Ringmar 1997: 281).¹⁵⁸ Wendt ne utemljuje, kako države interpretirajo strukture mednarodne politike in kako jih uporabljajo v interakciji z drugimi, kar Ringmar (1997: 283) izpostavlja kot eno od njegovih omejitev.¹⁵⁹

Keohane (2000: 129–30) v duhu liberalističnega institucionalizma po eni strani priznava prispevek Wendta k razumevanju svetovne politike na družbenokonstruktivistični način, po drugi strani pa se ne strinja z njegovo kritiko materializma.¹⁶⁰ Wendtova dihotomija med materialnim in idealističnim je zato po Keohanovem mnenju pretirana in zavajajoča.

Krasnerjeva kritika Wendta se osredotoča na njegovo obravnavanje norm ter izpostavlja šibkost norm v mednarodnem okolju. Krasner (2000: 132) ugotavlja, da Wendtov poskus socializiranja mednarodne politike ostaja v areni, kjer so norme slabo vtakane in pogosto medseboj kontradiktore, saj so lahko po eni strani norme in pravila dolgoletne in široko sprejete, a vendarle so pogosto tudi kršene (Krasner 2000: 134). Tudi Wendtov pogled, da so države avtonomni akterji,¹⁶¹ je oddaljen od resničnosti, saj opis točno ne zajame mnogih držav, ki obstajajo ali pa so obstajale v modernem državnem sistemu (Krasner 2000: 132).

V duhu postmodernizma Dotyjeva (2000: 139) opozarja, da Wendtova družbena teorija pojasnjuje, pa čeprav nenamerno, da 'država' ni bistvena entiteta, ki ima želje, ampak je sama po sebi želja. 'Država' pove več o nas samih ter o naši kolektivni konstrukciji mednarodnega življenja ter naših željah kot pa o tem, kaj se dejansko dogaja v svetu.¹⁶² Dotyjeva (2000: 138) vidi problem v tem, da Wendt jemlje kompleksne in deloma amorfne državne zadeve kot dostopne pozitivistični družbeni znanosti.

Ontološko je Wendtov družbeni svet družben le v omejenem smislu (Smith 2000: 163). Ta pogled Smith (2000: 162–4) utemljuje v štirih točkah. Prvič, njegov svet je zelo podoben racionalističnemu pogledu.¹⁶³ Drugič, Wendtov svet je zunanje dan in predružbeni akterji

¹⁵⁸ Po mnenju znanstvenih realistov, svet ustvarja naše reprezentacije o svetu, po mnenju konstruktivistov pa mi sami ustvarjamo reprezentacije o svetu. To razlikovanje je kontradiktorno in je zato pri Wendtu problematično, saj mora izbrati le eno od obeh pozicij (Ringmar 1997: 282).

¹⁵⁹ Teorija oblikovanja identitet in interesov bo ostala radikalno nezadostna vse dokler bodo posamezniki in kolektivne entitete videni zunaj perspektive sistema.

¹⁶⁰ Pravi, da lahko najdemo nekaj surovega materializma v prevladujočih teorijah, a kljub temu so bolj sofisticirane formulacije klasičnega realizma in institucionalizma eksplicitno sledile Maxu Weberu in priznavale, da ideje, ki jih ne določajo materialni faktorji, igrajo pomembno vlogo v mednarodnih odnosih kot tudi v preostalem družbenem življenju (Keohane 2000: 130).

¹⁶¹ Ta pogled si delijo tako realisti, neoliberalisti kot tudi konstruktivisti.

¹⁶² Država je po Wendtu akter z identiteto, interesi ter sposobnostjo delovanja in družbeno strukturo (Wendt 1999: 217–8). Prakse vodijo vnaprej obstoječi agenti in strukture, ki so obenem prav tako ustvarjeni s praksami.

¹⁶³ Smith meni, da mnogo konstruktivistov, kot sta npr. Kratochwil in Onuf, s tem ne bo zadovoljnih, saj so mnenja, da so ideje kompleksnejše od Wendtovih predvidevanj (Smith 2000: 163).

delujejo na podlagi materialne osnove.¹⁶⁴ Tretjič, Wendtov svet sestoji iz dveh različnih svetov, idejnega in materialnega.¹⁶⁵ Četrtrič, njegova epistemologija znanstvenega realizma, ki jo utemeljuje v prvem delu *Social Theory of International Politics*, odpove v drugem delu knjige pri analizi mednarodne politike, saj njegov argument spodkoplje simbolni interakcionizem.¹⁶⁶ Wendt se po Smithovem mnenju v osnovi ne obremenjuje s konstrukcijo agentov, subjektivnosti in identitete.¹⁶⁷

Slabost Wendtove razprave o treh kulturah anarhije je ta, da so mehanizmi razpršitve in preživetja treh vlog pomanjkljivo opredeljeni (Thies 2004: 163), saj Wendt predpostavlja, da bodo države avtomatično prilagodile svoje identitete ter vloge identitetam drugih. Dokler Wendt zadržuje svoje predpostavke znotraj problematike anarhije, se teoretska stalnost z neorealizmom ter drugimi prevladujočimi pristopi ohranja (Lapid 1996: 13). Ko pa da prednost intersubjektivnim strukturam pred materialnimi, postane njegov projekt teoretično rekonstrukcijski. Zmeda med idejami in oblikovanjem resnice ter 'jaza' v interakcionističnem vrstem redu je kritična napaka, ki Wendtu omogoča razstavljanje konstruktivizma v mednarodnih odnosih (Palan 2000: 590). Wendt ne razloži, kaj se zgodi, ko se relativno stabilne identitete spremenijo. Sujata Chakrabarti Pasic (1996: 89) je opozorila, da »pomanjkanje konkretnih konceptualizacij oblikovanja identitete, ki je del dejanskih družbenih nivojev državne socialnosti«, predstavlja problem Wendtovega dela. Glavni problem Wendta je ta, da se noče odločno ločiti od problematike anarhije. Zato Inayatullah in Blaney (1996: 74–80) izpostavljata študij »drugačnosti« kot osnovne kategorije izkustva in refleksije ter tako pomembne perspektive raziskovanja človeške misli, stikov in kulture.¹⁶⁸

Wendtov 'površinski' konstruktivizem oblikuje le nejasno realnost, kar vodi v slabo razumevanje politike (Sárváry 2001: 380). Kombinacija Wendtove verzije znanstvenega

¹⁶⁴ Prekrivanje z racionalističnimi teoretiki glede vloge idej je na tem mestu veliko.

¹⁶⁵ Odnos med njima je kompleksen in včasih kontradiktoren in prav ta odnos krši osnovna pravila znanstvenega realizma. Brglez (2006: 67) ugotavlja, da ta trditev velja samo za Wendta, ne pa za vsaj eno varianto znanstvenega realizma, poimenovano kritični znanstveni realizem.

¹⁶⁶ V Wendtovem svetu so tako identitete stabilne ter določene družbene poteze vnaprej dane. Wendt ne razpravlja o oblikovanju subjektivnosti in identitet in ne razpravlja o identiteti identitete (Smith 2000: 160).

¹⁶⁷ Wendt (2000: 174) odgovarja na kritiko Dotyjeve in Smitha o reifikaciji države in priznava, da njegova *Social Theory of International Politics* zavestno reificira državo v določeni meri, a izpostavlja, da se knjiga vendarle ne ukvarja z vprašanjem, kako razumeti družbeno konstrukcijo države, temveč, kako razumeti družbeno konstrukcijo državnega sistema. Trditev, da reificira državo, tako vidi kot obravnavanje obeh vprašanj na enak način, kar pa je po njegovem mnenju napačno. Odgovarja, da njegova 'država' ni tako zelo vnaprej dana kot je to pri Waltzu (Wendt 2000: 175). Predmet kritike je po Wendtovem mnenju napačen, saj se knjiga ne ukvarja z vprašanjem oblikovanja identitete, temveč se osredotoča na državni sistem (Wendt 2000: 175).

¹⁶⁸ Na tem mestu poudarjata pomen kulturnih stikov in skušata s tem Wendtovo delo kot celotno teoretično vrnitev k kulturi in identiteti premakniti v drugo smer. Ljudje si prizadevajo odkriti drug drugega in to predstavlja globlji motiv tako posameznih kot kolektivnih stikov. S svojo kritiko Wendta tudi svarita pred prehitro opustitvijo prevladujočih pristopov (Inayatullah in Blaney 1996: 82).

realizma s konstruktivizmom preprečuje istočasen obstoj več kot ene resnice (Sárváry 2001: 381).

Tudi Wendtova državocentričnost je bila deležna številnih kritik. Wendt verjame, da je država kot posameznik, in čeprav tega eksplicitno ne navaja, predvideva, da je delovanje kategorija, ki se uporablja le za posameznike. To po mnenju Wighta (2004: 273) razloži, zakaj Wendt obravnava državo kot posameznika, saj če je delovanje odvisno od lastnosti, ki jih imajo posamezniki, potem mora država, če hoče biti delovalec, tudi svojo osebnost.¹⁶⁹ Pomemben kontekst, znotraj katerega politični akterji uporabljajo svojo sposobnost delovanja, je država. V tem smislu država ni akter, ampak struktura (Wight 2004: 276).¹⁷⁰ Wendt sprejema državo kot specifično obliko strukture, ki se pojavi kot korporativni agent. Pomembno je, da posamezniki sprejmejo obveznost skupinskega delovanja na osnovi kolektivnih prepričanj, pa četudi osebno z njimi ne soglašajo (Wight 2004: 278). Problem, ki ga Wendt v svojih argumentih izraža, je njegovo obravnavanje države kot skupine.¹⁷¹ Wight (2004: 279) predvideva, da je država več kot le seštevek posameznikov v državnem sistemu.¹⁷² V nasprotju z Wightom pa se Jackson (2004: 281) strinja z Wendtom, da so države tudi lahko posameznik.¹⁷³ Wendt se kritično odzove na te kritike in odgovarja, da države zanj niso v resnici posamezniki, ampak jih jemlje le kot »kakor če bi bile posameznik«. Zanj je osebnost države le uporabna fikcija, analogija, metafora ali stenografija za nekaj drugega, to je obnašanje in diskurz posameznikov, ki si jih izmislijo (Wendt 2004: 289).¹⁷⁴

¹⁶⁹ Ali je država posameznik je nedvomno vprašanje »ontološkega statusa države« (Ringmar v Jackson 2004: 257). Če država ni posameznik oz. če ni glavna oseba v svetovni politiki, potem se lahko pojavijo drugi izrazitejši akterji ali sile (Jackson 2004: 258).

¹⁷⁰ Wight (2004: 269) izpostavlja dve vprašanji in sicer vprašanje filozofske ontologije, to je ali država obstaja, ali je le fikcija oz. teoretska abstrakcija, ter vprašanje znanstvene ontologije, to je ali je država oseba ter ali poseduje lastnosti, ki jih normalno pripisujemo ljudem. Wight pravi, da država sicer obstaja, a ni posameznik (Wight 2004: 270).

¹⁷¹ S podeljevanjem osebnosti državi zanemarjamo tako vlogo človeškega delovanja kot tudi moč, ki jo nosi država kot struktura. V poskusu ohranjanja agencije Wendt v svoji teoriji s strukturalizmom določi lastnosti, ki so normalno dodeljene človeškemu agentom znotraj države. To ima tako učinek izvotlitve človekove sposobnosti delovanja kot tudi izpuščanja kavzalne moči države kot strukture. Wight (2004: 280) pravi, da konsistentnemu strukturalizmu ni potrebno narediti takega koraka.

¹⁷² Tako države kot posamezniki so narazločne stvari. V določenih pogledih so države kot posameznik, v drugih spet ne. V določenem pogledu je država kot stroj ali kot jezik, v drugih spet ne. Neumann (2004: 265) predlaga, da se to vprašanje reši pragmatično. Wendt s svojim organskim razmišljanjem, da so »države tudi posameznik« izpostavlja delovanje državnega sistema kot ključno. Prav tako privilegira odnose med državami, ki jih razume kot organske, ter evolucijo sistema kot celote v smeri naslednje stopnje, to je svetovne države. Ta pogled ovira znanstveno raziskovanje v dveh smislih, in sicer se osredotoča na to, kakšna se država kaže ter v kakšnem odnosu je država z drugimi akterji ali kako jo spreminjajo (Neumann 2004: 266).

¹⁷³ Wendtovo trditev obrne in pravi, da so posamezniki lahko tudi države, v smislu, da so oboji družbeni akterji, entitete, v imenu katerih se izvajajo dejanja.

¹⁷⁴ Pripisovanje osebnosti državi *per se* bi pomenilo njeno reifikacijo, kar bi bilo metafizično. Države so le strukturirana interakcija njenih članov (*ibid.*). Na kritiko Jacksona (2004), Neumanna (2004) in Wighta (2004) Wendt odgovarja, da je država posameznik v vsaj enem pomembnem smislu: so »namerni« ali »smotni« akterji

Tudi Onuf je bil deležen kritik. Windova (1997: 255) kritizira Onufovo delo v treh točkah. Prvič, na eni strani se Onuf prizadeva oblikovati vseobsegujoč in meddisciplinarni pristop v svetovni politiki in družbeni analizi, po drugi strani pa ignorira velik del postpozitivistične literature družbene teorije, ki poskuša integrirati perspektive akterjev in strukture. Drugič, kritika izpostavlja statičnost Onufove teorije in vidi rešitev v dopolnitvi njegove teorije z Giddensovo tezo, kako nenamerne posledice na mikronivoju ustvarjajo makronivojske strukture (Wind 1997: 256). Tretja točka pa opozarja na to, da zanemarja angleško šolo mednarodnih odnosov, saj obstaja očitna povezava med konstruktivizmom in tradicijo angleške šole.

1.4.3 Poststrukturalistična kritika konstruktivizma Maje Zehfuss

Poststrukturalistična kritika pravi, da je konstruktivistična analitična in še zlasti normativna moč omejena, saj se osredotoča le na določene koncepte, kot je identiteta za Wendta, intersubjektivnost za Kratochwila in materialne omejitve konstruktivizma za Onufa (Zehfuss 2002). Zehfussova predlaga dekonstrukcijo, saj realnost ne more biti razumljena zunaj tekstov oz. človeških interpretacij.

Vsi trije preučevani teoretiki so krivi za depolitizacijo (Zehfuss 2002: 250, 261).¹⁷⁵ Wendtu očita, da ni vključil nivoja domače politike v analizo ter da je bil preveč obvezan znanstvenemu realizmu. Wendtovo ravnanje z identiteto kot korporativno in stabilno ogroža, kot ugotavlja, njegov lasten pristop. Wendt potrebuje identiteto, ki se lahko istoveti, a identiteta ni nikoli dana, sprejeta ali pridobljena (Zehfuss 2002: 221).¹⁷⁶ Wendtov konstruktivizem ne upošteva strukture naših misli. Kot pravi Zehfussova, bi Wendt moral upoštevati realnost mednarodne politike in zato izpostavi pristop Derride kot uporaben način razkrinkanja politike konceptualizacij, na katere se zanašamo (Zehfuss 2002: 221–2).

(Wendt 2004: 290). Wendt ima prav morda vsaj glede pripisovanja osebnosti države v mednarodnem pravu, a o tem Wendt praktično v svojem delu ne pove ničesar.

¹⁷⁵ Zehfussova (2002: 22, 245–6) ugotavlja, da čeprav so pristopi Wendta, Kratochwila in Onufa v osnovi različni, saj se ukvarjajo z različnimi središčnimi koncepti, jih je treba smatrati za podobne. Wendt zatrjuje, da je njegova razlaga sveta boljša od realistične, Kratochwil in Onuf pa izzivata idejo anarhičnosti mednarodne skupnosti, skušata poudariti vlogo jezika pri družbeni konstrukciji in postavljata normativne predpostavke v središče svojih teorij. Kljub temu so si pristopi med seboj podobni, saj noben od njih ne nagovarja struktur mišljenja in zato le krepí zdravomišljenjski način in ga ne izziva (Zehfuss 2002: 246). Konstruktivizem operira na osnovi sprejemanja relanosti kot meje, medtem ko dekonstruktivizem zagovarja preseganje ali prebijanje (čeprav kontingentno) simbolnih meja (Zehfuss 2002: 246).

¹⁷⁶ »Wendtovi akterji ne morejo komunicirati o svojem vedenju; komunicirajo skozi svoje vedenje« (Zehfuss 2002: 49). Jezik je očitno manjkajoča predpostavka v Wendtovi teoriji. Ker Wendt omeji identiteto na vprašanje meja, se ne more ukvarjati z njeno kompleksnostjo in slučajnostjo (Pouillot 2004: 323).

Kritika Kratochwila je usmerjena v dejstvo, da se ni osredotočil dovolj na politično analizo. Konstruktivistična predpostavka intersubjektivnosti leži na skupnih razumevanjih, ki so običajno izraženi v obliki pravil in norm. Zehfussova zatrjuje, da intersubjektivnost ni nevtralnno analitično orodje, ampak politični konstrukt.¹⁷⁷ »Skupni pomen je nerazrešljivo povezan s tistim, kar je sprejeto kot legitimno in dobro« (Zehfuss 2002: 150). Iz te perspektive, konstruktivistično pisanje zasenči politično vsebino norm in z njimi zastrte odnose moči.

Pri analizi Onufa se Zehfussova osredotoči na še eno filozofsko razliko med konstruktivizmom in postmodernizmom, to je vprašanje realnosti. Zehfussova vidi Onufovo ravnanje s tem vprašanjem kot nekoherentno, saj na eni strani poudarja »izvršljivost jezika«, na drugi pa vztraja na razlikovanju med »besedami in svetom« (Zehfuss 2002: 192). Četudi bi nas materialna realnost ovirala (kar Zehfussova eksplicitno ne zanika), »ne bi bila nikoli za nas pomembna drugače kot znotraj naših konstrukcij« (Zehfuss 2002: 195). Zehfussova se sprijazni, da je realnost vedno podpiranje *statusa quo*, saj so običajno vodje tisti, ki definirajo, kaj 'mi' razumemo pod realnostjo.

Kljub jasni kritiki Zehfussove pa se konstruktivizem ne zruši pod težo svojih nasprotij, saj se izkaže, da preživi ravno zaradi določenega neproblematičnega sprejetja realnosti (Zehfuss 2002: 250). Poststrukturalizem se na vseh pomembnih nivojih – ontološkem, epistemološkem in obrambnem – ne strinja s konstruktivizmom. Ontološko so pomembne skupine in intersubjektivne skupnosti in ne posamezniki. Epistemološko pa konstruktivisti zagovarjajo različico »zunanjega realizma« (Searle 1998) ali »ontološkega realizma« (Adler 1997: 322–3), ki domneva določene meje naše imaginacije. Te meje so do neke mere vedno politično skonstruirane in jih zato ne smemo zapostavljati. Podobno obstaja tam zunaj tudi družbena realnost, ki se bo uprla našim poskusom spreminjanja. Konstruktivizem je zelo šibek na področju obrambe, saj je nanj močno vplivala fenomenološka tradicija sociologije. Zato daje prednost ironični distanci do osnovnih vprašanj, kot so npr. moč in privilegij, in izpostavlja svoje skonstruirane in prilagodljive temelje. Po Adlerju (1997: 322–3) naj bi bil prispevek konstruktivizma k mednarodnim odnosom zlasti v njegovem poudarku na ontološki realnosti inersubjektivnega znanja ter epistemoloških in metodoloških vključitvah te realnosti.

Pouliot (2004: 324) ugotavlja, da ima kritika Zehfussove nekatere slabosti. Zehfussova naj bi bila manj prepričljiva pri kritiziranju Kratochwilovega konstruktivizma. Kljub temu, da dvomi o nevtralnosti koncepta intersubjektivnosti, trdi, da se Kratochwil ne zaveda političnih

¹⁷⁷ »Vsakodnevni jezik« ni nedolžen ali nevtralen (Zehfuss 2002: 222).

učinkov norm, kar pa je po Pouliotovem mnenju napačno (2004: 324). Slabost njene kritike, naj bi bilo tudi dejstvo, da nikoli ne razširi svojih opozoril glede politike realnosti na druge teorije mednarodnih odnosov.¹⁷⁸

1.4.4 Prihodnost konstruktivizma v teorji mednarodnih odnosov

Konstruktivisti znotraj mednarodnih odnosov so poskušali zasesti srednjo pozicijo med pozitivističnim objektivizmom in postmodernističnim relativizmom. Zehfussova (2002) trdi, da ni jasno, ali je ta srednja pozicija sploh možna. Guzzini (2000: 147) predlaga rekonstrukcijo konstruktivizma v reflektivno metateorijo. Cederman in Daase (2003: 6) predlagata razširitev konstruktivizma s societalnim raziskovalnim načrtom.¹⁷⁹ Emanuel Adler pravi, da morajo konstruktivisti razviti koherentno metodološko bazo, ki bo predlagala alternativo v posnemanju fizičnih znanosti (Adler 2002: 109). Na drugi strani pa se Maja Zehfuss zavzema za drugačno smer:

[T]rditev o neodvisno obstoječi realnosti, ki sama po sebi ne more biti dokazana in izgleda kot da ne zahteva dokaza, deluje v smeri podpore določene politične pozicije in izključuje iz premisleka druge (Zehfuss 2002: 245).

Iz tega sledi, da je potrebna razjasnitev ključne družbene teorije znotraj konstruktivističnega programa. Konstruktivisti so pokazali, da so ideje pomembne v mednarodnih odnosih. Pokazali so, da lahko kultura in identiteta pomaga pri definiranju interesov in oblikovanju akterjev v mednarodnih odnosih. Kljub temu pa mora konstruktivizem razjasniti svojo pozicijo do ostalih teorij mednarodnih odnosov ter smer, v katero se bo usmeril v prihodnje (Jackson in Sørensen 2006 175–6).

1.4.5 Operacionalizacija ključnih predpostavk za nadaljnjo analizo

Preden se lotim analize etničnega konflikta v Makedoniji in oblikovanja makedonske nacionalne identitete v okviru konstruktivistične teorije mednarodnih odnosov je na tem mestu potrebno opredeliti ključne prepostavke, ki jih bom uporabila v drugem delu diplomske naloge.

Prvič, posameznikov občutek za nacionalno identiteto je oblikovan v procesu vsakodnevnega življenja. Nacionalna identiteta ni stalna in se lahko skozi čas in prostor

¹⁷⁸ Pouliot (2004: 328–32) na koncu ugotovi, da so družbena dejanja bistvo konstruktivizma in meni, da bi morali vsi konstruktivisti soglašati s to skupno ontološko osnovo.

¹⁷⁹ Tak analitičen premik k endogenizaciji korporativnih identitet države omogoča zamišljanje in analizo preteklih, sedanjih ter prihodnjih svetov, ki se oblikujejo s hkrati razvijajočimi se družbenimi formacijami, kot so narodi, etnične skupine, supranacionalne organizacije in države (Cederman in Daase 2003: 8).

spreminja, prav tako pa nacionalne identitete niso nujne, dane ter neproblematične. Potrebno je poudariti, da obstaja razlika med državno in nacionalno identiteto, saj sta to v osnovi dva ločena konstrukta, ki pa lahko kontingentno sovpadata in se tako krepiata.

Drugič, zahteve po identiteti, ki so lahko verbalne narave ali pa prevzamejo druge simbolne in vedenjske oblike, posamezniki oblikujejo, obdržijo ter spremenijo v procesu vsakodnevnih interakcij.¹⁸⁰

Tretjič, nacionalna identiteta je rezultat nenehnega pogajalskega procesa, ki poteka na individualni ravni, a je nedvomno družbeni proces. Zahteve, ki jih bo oblikoval posameznik so družbeno skonstruirane in omejene.

Četrtič, posameznikov čut nacionalne identitete ni v neprekinjenem spreminjanju. Verjetno je, da je nacionalna identiteta relativno stabilna skozi široko raznolike kontekste. A vendarle bo v primeru nacionalne krize, kakršna je npr. vojna, 'drugi', v nasprotju s katerim je identiteta definirana, tako očitno označen kot sovražnik z namenom, da se doseže enotnost naroda.¹⁸¹ Za konstitucijo nacionalne identitete in reprodukcijo nacionalizma ni pomembna le njegova vsebina, temveč tudi same diskurzivne prakse, ki igrajo pomembno vlogo v izražanju, legitimaciji in vključevanju nacionalizma v družbo (Praprotnik 1999: 61).¹⁸² Paradoks nacionalne identitete je, da se lahko ohranja samo dokler obstaja 'drugi', torej »tujec« (Praprotnik 1999: 73).¹⁸³

Premislek o nacionalni identiteti bo opercionaliziran kot družbena interakcija med 'jazom' in 'drugim'. Pri tem se bosta upoštevali obe logiki interakcije, in sicer dialektična ter dialogična (Neumann 1996). Dialektična logika predpostavlja enakost in razliko med 'jazom' in 'drugim' z namigovanjem na možnost prekoračenja odnosa med 'nami' in 'drugimi' ali z

¹⁸⁰ Pri izražanju zahtev po določeni nacionalni identiteti, posamezniki pogosto implicitno ali eksplicitno zavračajo alternativne možnosti, ki bi jih povsem kredibilno lahko sprejeli v drugačnem kontekstu.

¹⁸¹ Saj je edino zagotovilo članov skupnosti o njihovi lastni vključenosti v skupnost nenehna konstrukcija ne vključljivih »popolnoma drugih« (Šumič-Riha 1999: 71).

¹⁸² Diskurz je socialna akcija in praksa, družbo »upomenja« in je hkrati tudi sociokulturna, politična in ideološka praksa v procesu definiranja socialnega sistema in njegove strukture (Praprotnik 1999: 62). Diskurz, ki želi konstruirati »zamišljeno skupnost« (Anderson 1998) kot je narod, mora zagotoviti prenosni mehanizem in hkrati posplošiti svoje označevalce in označence kot eno, to pomeni, da mora imeti svojo znakovno strukturo, jezik in tisk (Praprotnik 1999: 62). Diskurz mora skonstruirati sovražnika, saj lahko le na ta način pride do identitete svoje lastne pozicije. »Njegova pozicija ni pozitivno opredeljiva, marveč je zgolj nenehno rezanje gnilega od zdravega.« (Šumič-Riha 1995: 127).

¹⁸³ Resnica identitete je zato zlasti v njeni poti stalnega redefiniranja in zanikanja. Negacija vključuje identitetno razliko, ki utemelji identiteto v neskončnost. V vsakdanjem življenju ne živimo nekakšnih fiksnih identitet, ampak doživljamo identifikacijo, kar pomeni, da gre za neprestano redefiniranje samega subjekta in njegovo nenehno umeščanje v nek identitetni kontekst oz. »v neko 'zgodbo' o 'njegovi' identiteti« (Praprotnik 1999: 153; poudarek v originalu). Identiteta posameznika je nestabilna in je, kot ugotavlja Praprotnik (1999: 154) sploh ni, zato je bistvo identitete neprestana pot k nečemu, pri čemer cilja ne poznamo in morda niti ne obstaja. Identiteto nam zato različni ideološki aparati neprestano reproducirajo kot »skrito željo« (*ibid.*). Dejanska problematika identitet je pravzaprav problematika procesov identifikacije.

metazgodbo o nezmožnosti take sinteze zaradi nespremenljive in relativne narave 'jaza' in 'drugega' (Južnič 1993; Ule 2000).¹⁸⁴ Dialogična logika nacionalne identitete pa trdi, da so drugi aksiološko, ontološko in epistemološko nujni za razmišljajočega 'jaza'. Odnos med 'jazom' in 'drugimi' je lahko asimilacija 'drugega' s strani 'jaza', integracija z 'drugim' ali celo indiferenca med obema (Šabič in Brglez 2002: 71). Odnosa med 'jazom' in 'drugim' ni mogoče rešiti na enostaven način, zato je nacionalna identiteta vedno predmet spodbijanja.

Petič, etnični konflikt je varnostni problem za državo, v katerem pride do spopada identitet. Skupnosti se soočijo druga z drugo, takrat ko zadostno določijo same sebe v okviru ekskluzivnih in značilnih identitet, ki obenem združujejo in razlikujejo. Identitete so družbeni konstrukti, ki se spremenijo, če tako želijo ljudje, ki jih nosijo. Tako v etničnosti ali nacionalizmu izključevanja dominantna skupina vsili svoje vrednote na druge in izključi druge v dostopu do moči (Chaterjee 2005: 87). Vseeno pa nacionalizem izključevanja ni trajen. Dolgotrajni, medsebojno uničevalni konflikti lahko dosežejo spravo skozi proces učenja. Skupnosti lahko spremenijo svojo konstrukcijo 'drugih' in začnejo sobivati. Etnični konflikti so prav tako lahko ukročeni ali disciplinirani skozi razumno državno politiko, ki se odreka kulturni homogenizaciji razločevalnih skupnosti kot obliki ozemeljskega nacionalizma.¹⁸⁵

¹⁸⁴ To logiko lahko imenujemo tudi dialektika vključevanja in izključevanja, medtem ko je zveza 'jaza' ohranjena in je politična kompleksnost okolja zreducirana na projekcijo in zunanje prikazovanje vsega negativnega, kar se nanaša na 'drugega' (Neumann 1998).

¹⁸⁵ Države morajo artikulirati pravično distribucijsko politiko in poskušati zadovoljiti etnične zamere skozi proces pogajanj in ne s pomočjo sile. Ker so identitete vedno v spreminjanju, tudi konflikti identitet niso ne povratni ne trajni.

2. del: ETNIČNI KONFLIKT V MAKEDONIJI IN OBLIKOVANJE MAKEDONSKE IDENTITETE V LUČI KONSTRUKTIVISTIČNE TEORIJE MEDNARODNIH ODNOSOV

2.1 OPREDELITEV MAKEDONSKEGA VPRAŠANJA/KONFLIKTA

Makedonsko vprašanje je eden od nedavnih elementov tako imenovanega evropskega 'sodčka smodnika' (Kouskouvelis 2004: 506; poudarek dodan).

Makedonsko vprašanje je zgodovinsko najbolj moten, zapleten in brutalen balkanski konflikt (Cappelli 1998: 129). Na makedonski sceni so bile vedno prisotne nekatere konstante, ki jih spremlja odločnost določene etnične skupine, da poveča samo sebe v največji možni meri in posledično zanika pravico do samoodločbe drugim. Večino svoje zgodovine je bil makedonski konflikt označen kot trojni boj med Bolgarijo, Srbijo in Grčijo za nasledstvo v regiji. Staro in novo makedonsko vprašanje je vključevalo geografsko pozicijo države med »štirimi volkovi«, to je Grčijo, Bolgarijo, Srbijo in Albanijo, saj je vsaka od teh držav izrazila ozemeljske načrte za Makedonijo (Bellamy 2002: 118). Makedonsko vprašanje je tako postalo »makedonski mit« (Pettifer v Bellamy 2002: 118).¹⁸⁶

V modernem pomenu se je konflikt usmeril v tekmo med makedonskimi Slovani in Albanci. Najpomembnejši aspekt makedonske realnosti za razumevanje konflikta je dejstvo, da je Makedonija regija in ne nacionalnost. Je regija z osupljivo raznolikostjo nacionalnosti (Cappelli 1998: 129–30).¹⁸⁷ Velika makedonska regija je sestavljena iz današnje Egejske Makedonije v severni Grčiji, Pirinske Makedonije v jugozahodni Bolgariji in Vardarske Makedonije, ki je bila predhodno v južni Jugoslaviji, danes pa je neodvisna država

¹⁸⁶ Gounaris (2002: 63) ugotavlja, da za grškimi, bolgarskimi, srbskimi in slovansko makedonskimi pravicami ležijo štiri ločena makedonska vprašanja. To so, prvič odlašana diplomacija nacionalne samostojnosti in združenja Balkana, drugič, nacionalna politika geografske in ekonomske unije, tretjič, kulturna delitev dela pred in po letu 1912 ter četrtič, stranski učinki državne integracije in modernizacije.

¹⁸⁷ Makedonija je država s skoraj 2 milijona prebivalcev in je etnično zelo raznolika.

Tabela 2.1.1: Etnična populacija Makedonije v letih 1981 – 2002 (v odstotkih).

Etnična skupina	1981	1991	1994	2002
makedonski Slovani	67.0	64.6	66.5	64.2
Albanci	19.8	21.0	22.9	25.1
Turki	4.5	4.8	4.0	3.5
Romi	2.3	2.7	2.3	1.9
Srbi	2.3	2.1	2.0	1.2
ostali	4.1	4.8	2.3	1.8

Vir: Bideleux in Jeffries 2007a: 406.

Največji etnični skupini sta makedonski Slovani in Albanci. Odnos med obema je zelo zapleten. Albanci trdijo, da jih Makedonci obravnavajo kot drugorazredne državljanke. Želijo si večjo možnost zaposlitve v državni administraciji ter univerzitetno izobraževanje v albanskem jeziku. Makedonski Slovani pa na drugi strani trdijo, da Albanci niso zvesti državljanke in da ne spoštujejo zakonov. Trdijo, da je njihov cilj odcepitev in da se zavzemajo za združitev v novo, večjo Albanijo (Van Hal 2004: 190).

Makedonija.¹⁸⁸ Prizadevanje za oblikovanje nacionalnih držav v tej regiji, ki se je začelo z upadom Otomanskega imperija v 19. stoletju, je ključno za makedonsko vprašanje (Cappelli 1998: 130).

Na prvi pogled izgleda, da je makedonsko vprašanje dvojno: na eni strani je stabilizacija situacije v neodvisni Republiki Makedoniji zaradi grškega nasprotovanja imenu Makedonija, na drugi strani pa se nanaša na bolgarska vprašanja o etničnem značaju makedonskih Slovanov. Obe državi sta namreč svoje zahteve utemeljevali na zgodovinskih temeljih (Gounaris 2002: 63).¹⁸⁹

Vsi »štirje volkovi«, ki obkrožajo Makedonijo, danes trdijo, da nimajo ozemeljskih zahtev po Makedoniji, a kljub temu v vseh štirih državah obstajajo politične stranke, ki te zahteve izražajo ali pa želijo vsaj revizijo pozicije svojih manjšin. To bi seveda imelo globok destabilizirajoči učinek za novo Makedonijo (Pettifer 1992: 477).

2.2 ZGODOVINSKI PREGLED MAKEDONSKEGA KONFLIKTA

Pot, ki jo je prehodil makedonski narod od svoje prebuditve do popolne nacionalne uveljavitve, je bila tako zamotana, da jo je le s težavo mogoče primerjati z narodnim prebujenjem kateregakoli drugega naroda na Balkanu (Taškovski 1968: 11).

2.2.1 Obdobje od antike do začetka 20. stoletja

Na ozemlju Makedonije so zgodovinsko gledano bile oblikovane in porušene številne države. Ime Makedonija izhaja kot pravi Vlahov (1950: 6) »iz starih časov, in sicer od najstarejših, zgodovinsko znanih prebivalcev, od Tračanov in Ilirov«. V svoji antični zgodovini šteje za najpomembnejše dejanje osvojitve malogrških držav ter Prednje Azije makedonskega kralja Filipa in njegovega sina Aleksandra Velikega.¹⁹⁰ Makedonija je imela v

¹⁸⁸ Poulton (1995: 1) pravi, da obstajajo tri različni načini identifikacije 'Makedoncev', ki so pogosto medseboj povezani ali pa se celo prekrivajo. Prva dva se nanašata na državljane geografskih področij, to je razlikovanje med Vardarsko, Pirinsko in Egejsko Makedonijo. Drugi način identifikacije 'Makedoncev' se nanaša na državljane neodvisne politične entitete bivše jugoslovanske Republike Makedonije. Tretji način uporabe termina pa je etnične narave in se nanaša na slovansko populacijo v geografski Makedoniji ali bolj ozko v Republiki Makedoniji (Poulton 1995: 1–2).

¹⁸⁹ Etnično identiteto, religijo in zgodovino albanskih Makedoncev se danes vidi kot nekompatibilno z makedonsko slovansko in je tako nova verzija makedonskega vprašanja (Pettifer 1999). Kot izraz teh želja so v kontekstu makedonskega vprašanja zainteresirani balkanski narodi jasno manifestirali svojo vdanost romantičnim principom skozi prekomerno produkcijo zgodovinskih knjig (Gounaris 2002: 64). Te publikacije naj bi povečevale nacionalni ponos, nevtralizirale manjšinjske argumente in celo vplivale na oblikovanje zunanje politike. Makedonsko vprašanje je karakteriziral problem manipulacije z identifikacijo ali iskanje avtentične identitete (Gounaris 2002: 87).

¹⁹⁰ A vendar je ta antična Makedonija sprva obsegala le južni del Vardarske Makedonije, središče pa je bilo v Egejski Makedoniji (Vlahov 1950: 6).

zgodovini balkanskih narodov pomembno vlogo prav zaradi svojega centralnega položaja in ozemlja (Vlahov 1950: 6).

Pred prihodom Slovanov na Balkan so v vzhodnem delu živeli Tračani, v zahodnem pa Iliri, ki so predhodniki današnjih Albancev.¹⁹¹ Po nasledstvenih vojnah za Aleksandrovo dediščino se je vzdignil Rim, ki si je Makedonijo pokoril v treh makedonsko-rimskih vojnah in jo je leta 148 pr. n. št. kot provinco *Macedonia* vključil v rimski imperij (Kiselinovski 2002: 32). Z nastankom bizantinske države, ki je formalno nastala po propadu rimskega imperija leta 476, je ozemlje Makedonije prišlo pod novo oblast. V 6. in 7. stol. je prišel val Slovanov in makedonski staroselci so se pomešali z njimi ter v nekaj stoletjih pretopili v Slovane. Slovanski rodovi so pričeli vdirati v sosednje dežele, v Grčijo in Albanijo.¹⁹² Makedonija je bila za časa srednjega veka do prihoda Turkov naseljena s Makedonci – Slovani (Vlahov 1950: 30). Samuel je konec desetega stoletja združil makedonske Slovane v državo, ki pa je zaradi ponovno oživiljene bizantinske moči leta 1018 razpadla (Južnič 1992: 1163–5). Turki so v začetku 15. stoletja popolnoma zavzeli Makedonijo (Vlahov 1950: 42).¹⁹³ Otomanski imperij je vladal Makedoniji pet stoletij, in sicer od konca 14. do začetka 20. stoletja (Poulton 1995: 26).

V dobi bizantinske nadvlade je bilo makedonsko ljudstvo politično, socialno-gospodarsko in nacionalno zatirano (Vlahov 1950: 42). Gibanje za osvoboditev iz duhovne in kulturne podrejenosti grškemu patriarhatu se je začelo konec 18. in v začetku 19. stoletja (Vlahov 1950: 51). 19. stoletje je bilo obdobje intenzivnih diplomatskih aktivnosti in intervencij velikih sil na Balkanu, pojavil pa se je tudi nacionalizem. Pri razpadu turškega cesarstva se je zapletlo prav okoli Makedonije. Grčija, Bolgarija in Srbija so si skušale zagotoviti kar največji delež dediščine turškega cesarstva. S sanstefanskim mirom,¹⁹⁴ ki ga je po zmagi nad Turki leta 1878 narekovala Rusija, je večji del Makedonije pripadel Bolgariji. A še isto leto so z berlinskim kongresom,¹⁹⁵ ki je bil najpomembnejši mednarodni forum, sanstefansko rešitev makedonskega vprašanja razveljavili in vrnilo Makedonijo turškemu cesarstvu (Južnič 1992: 1168–69).¹⁹⁶ Leta 1893 je bila ustanovljena Notranja makedonska revolucionarna organizacija

¹⁹¹ V dobi makedonskega cesarstva v 4. stoletju pr. n. št. in še zlasti za časa Aleksandra Makedonskega, je bil v južnem mejnem pasu vpliven grški jezik, znotraj dežele pa tracijsko-ilirski jezik (Vlahov 1950: 26).

¹⁹² Takrat je Makedonija po mnenju Vlahova (1950: 27) dobila svoj slovanski narodnostni značaj.

¹⁹³ Makedonijo so razdelili na štiri upravne enote – *sandžake* (Voje 1994: 295).

¹⁹⁴ Uvodni sporazum o miru, podpisan v San Stefanu (*The Preliminary Treaty of Peace, signed in San Stefano*). Dostopno na: <http://www.uoregon.edu/~kimball/1878mr17.SanStef.trt.htm> (14. maj 2007).

¹⁹⁵ Berlinski sporazum (*Treaty of Berlin*). Dostopno na: <http://groong.usc.edu/treaties/berlin.html> (14. maj 2007).

¹⁹⁶ Člen 23 berlinskega sporazuma govori, da naj bi vse otomanske province, tudi Makedonija, dobile poseben pravni status znotraj imperija, a ta člen ni bil izpolnjen. Posledica neizpolnitve so bile revolucionarne aktivnosti in vstaje, med njimi razlovska leta 1876 in kresnenska vstaja leta 1878 (Južnič 1992: 1169).

(VMRO),¹⁹⁷ kar je pomenilo začetek organiziranega revolucionarnega gibanja.¹⁹⁸ Avgusta 1903 se je začela Ilindenska vstaja, ki pa so jo Turki v nekaj dneh zadušili, organizacija VMRO pa je močno oslabela (Stardelov 1993: 136).

2.2.2 Obdobje od začetka 20. stoletja do razpada Jugoslavije

Med prvo in drugo balkansko vojno (1912–1913) je bila Makedonija ponovno okupirana. Srbija s Črno goro, Bolgarija in Grčija so izgnale Turke in si ozemlje razdelile.¹⁹⁹ Razdelitev Makedonije so potrdili s podpisom bukareškega sporazuma leta 1913 (Mirčev 1972: 17).²⁰⁰ Delitev Makedonije je pomenila hud udarec za makedonski narod in njegov politični in gospodarski razvoj (Repe 1997: 324). Projekt ustanovitve avtonomne države je bil leta 1919 na Pariški mirovni konferenci zavrnjen in delitev iz Bukarešte je bila ponovno potrjena. Po dolgotrajnih prizadevanjih je ob koncu prve svetovne vojne prišlo do oblikovanja Kraljevine Srbov, Hrvatov in Slovencev.²⁰¹

Leta 1935 so ustanovili Makedonsko nacionalno gibanje (MANAPO), katerega cilj je bil avtonomija Makedonije. Po sesutju prosrbskega režima in hitrem porazu jugoslovanske vojske aprila 1941, so si ozemlje Jugoslavije razdelili nemški, italijanski in bolgarski okupatorji.²⁰² Prva sodobna makedonska država je bila vzpostavljena leta 1944 na prvi seji Antifašističnega zbora za narodno osvoboditev Makedonije (ASNOM), kjer so Makedonijo pridružili novi jugoslovanski federaciji (Mirčev 1997: 18). Nastala je Ljudska republika Makedonija (Klemenčič in Žagar 2004: 426).²⁰³

¹⁹⁷ Sprevideli so, da je za uspešno delovanje med širšimi množicami, zlasti kmečkimi, ki so jim bile ideje narodne in politične osvoboditve nekaj tujega, potrebno približati namene boja množicam tako, da se pozanimajo, kakšne potrebe imajo kmetje in se borijo za izpolnitev njihovih zahtev (Vlahov 1950: 85).

¹⁹⁸ Njeni cilji so bili preprečevanje tuje propagnade in nacionalnih rivalstev v Makedoniji ter samostojna in neodvisna makedonska država, kar naj bi dosegli s pomočjo revolucije. Glavna figura organizacije je bil Goce Delčev.

¹⁹⁹ Pirinski del Makedonije je dobila Bolgarija (10 % ozemlja), Vardarski del Srbija (40 % ozemlja) ter Egejski del Grčija (50 % ozemlja) (Mirčev 1997: 18).

²⁰⁰ Bukareški sporazum (*The Treaty of Bucharest*). Dostopno na: <http://www.mtholyoke.edu/acad/intrel/boshtml/bos149.htm> (14. maja 2007).

²⁰¹ Makedonci in Bolgari, ki so živeli na jugovzhodu jugoslovanske države in po upravni reformi konec 20-ih let v t.i. Vardarski banovini, uradno niso bili priznani kot samostojen narod, saj so jih jugoslovanske oblasti obravnavale kot »Južne Srbe«.

²⁰² Zahodno Makedonijo so okupirali Italijani in tam vzpostavili režim, ki so ga vodili albanski fašisti. Vzhodno Makedonijo so okupirali Bolgari, ki so jih Makedonci sprva sprejeli za osvoboditelje, kasneje pa se je razpoloženje spremenilo zaradi intenzivne bolgarizacije.

²⁰³ To je imelo za makedonski narod velik zgodovinski pomen, a kljub temu je makedonsko vprašanje še vedno ostajalo eden najpomembnejših problemov notranje in zunanje jugoslovanske politike (Klemenčič in Žagar 2004: 426).

2.3.3 Ustanovitev Republike Makedonije

Z razpadom Jugoslavije v začetku devetdesetih let 20. stoletja je bila makedonska država postavljena pred izziv. Junija 1990 je bila v Skopju ustanovljena radikalna nacionalistična stranka Notranja makedonska revolucionarna organizacija – Demokratska stranka za makedonsko nacionalno enotnost (VMRO-DPMNE).²⁰⁴ V novembru 1990 so bile izvedene prve svobodne in pluralne parlamentarne in lokalne volitve. Novo izvoljeni enodomni parlament je bil ustanovljen 8. januarja 1991 in je že konec istega meseca na svoji prvi seji sprejel Deklaracijo o suverenosti republike Makedonije. Osmega septembra istega leta je bil izveden referendum o osamosvojitvi Makedonije (Mirčev 1992: 384).²⁰⁵ Dva meseca kasneje je parlament sprejel Ustavo Republike Makedonije, s katero je Makedonija pravno in dejansko razglasila svojo samostojnost. V začetku decembra 1991 je predsednik Gligorov predsednike držav in vlad vseh držav članic Organizacije združenih narodov (OZN) uradno zaprosil za priznanje neodvisne in samostojne Republike Makedonije (Gligorov 1992: 1157).²⁰⁶ A zaradi veta, ki ga je vložila Grčija, Makedonija ni bila priznana.²⁰⁷ Aprila 1993 je postala polnopravna članica Organizacije združenih narodov (OZN).²⁰⁸

S poslabševanjem razmer na Kosovu od začetka devetdesetih let 20. stoletja se je krhalo sožitje med Makedonci in Albanci.²⁰⁹ Leta 2001 je prišlo do izbruha medetničnega konflikta med makedonskimi Slovani in etničnimi Albanci v Makedoniji. Prišlo je do posredovanja mednarodnih sil,²¹⁰ ki so makedonsko vlado pod pritiskom zamrznitve finančne pomoči prisilile v pogovore z albansko stranjo. Rezultat pogajanj je bil podpis sporazuma v Ohridu avgusta 2001 (Pirjevec 2003: 783).

²⁰⁴ Njen voditelj je postal Ljubčo Georgijevski in je temeljila na načelih Ilidenske vstaje iz leta 1903, to je na združitvi vseh treh Makedonij v enotno državo (Poulton 1995: 218).

²⁰⁵ 95, 1 % volivcev je soglašalo z ustanovitvijo samostojne in suverene Makedonije (Katardžiev 1997: 199).

²⁰⁶ Badinterjeva komisija oz. arbitražna komisija EU je v začetku januarja 1992 na podlagi strokovne analize ugotovila, da Makedonija izpolnjuje pogoje za mednarodno priznanje (Gligorov 1992: 1157).

²⁰⁷ Kljub temu pa so jo takoj ob razglasitvi samostojnosti priznale Bolgarija, Slovenija, Hrvaška, Turčija in nekatere druge države (Gligorov 1992: 1157).

²⁰⁸ Do konca leta 1994 pa je vzpostavila diplomatske odnose s 50 državami.

²⁰⁹ Izbruhnilo je več demonstracij, a je kljub napetostim družbeno-politična situacija v državi ostala skozi večino devetdesetih let relativno mirna, saj je bila vsa pozornost domače in tuje javnosti uprta v razmere na Kosovu (Poulton 1995: 218).

²¹⁰ Združenih držav Amerike, EU, Organizacije za varnost in sodelovanje v Evropi (OVSE) in Organizacije Severnoatlantskega sporazuma (NATO).

2.3 OBLIKOVANJE MAKEDONSKE NACIONALNE IDENTITETE KOT ODGOVOR NA OZEMELJSKI NACIONALIZEM SOSEDNIH DRŽAV

Vsi balkanski teritorialni spori imajo svoje mitologije; /mitologija/ makedonskega vprašanja je od vseh najbolj krvava, zapletena in neukrotljiva; na majhem polotoku, ki je že tako dovolj obremenjen (Pettifer 1992: 475).

V nadaljevanju bom podrobneje opredelila, kako se je oblikovala makedonska nacionalna identiteta in skušala ugotoviti, kako uspešen je konstruktivizem pri razlagi etničnega konflikta in oblikovanja identitete.

2.3.1 Oblikovanje makedonske nacionalne identitete

Zgodovina oblikovanja makedonske narodne identitete se ne začne z Aleksandrom Velikim v 4. stoletju pr. n. št. ali s Cirilom in Metodom v 9. stoletju, kot pogosto trdijo makedonski nacionalisti (Danforth 1995: 55). Prav tako se ne začneja s Titom ter ustanovitvijo Ljudske Republike Makedonije leta 1944, kot zatrjujejo grški zgodovinarji (*ibid.*). Zgodovina oblikovanja makedonske narodne identitete se prične v 19. stol., ko se je prvič izrazil makedonski etnični nacionalizem s strani majhne skupine intelektualcev (Danforth 1995: 56).²¹¹

Večina ocen o etnični strukturi populacije Makedonije se strinja, da so glavne skupine ljudi, ki živijo na tem ozemlju, slovansko govoreči kristjani, grško govoreči kristjani, turško govoreči muslimani, albansko govoreči muslimani, Vlahi, Židje in Romi (Danforth 1995: 57).²¹² Populacija Otomanskega imperija, pod katerim je bila Makedonija od 14. stoletja do leta 1913, je bila organizirana v skupnosti ali administrativne enote, ki so se imenovali *mileti*.²¹³ Biti kristjan, član ortodoksne ali *rum mileta*, v nasprotju z biti musliman, je bil najpomembnejši vidik identitete za večino prebivalcev Makedonije (Danforth 1995: 57–8).²¹⁴

Zgodovinske tradicije sosednjih narodov, Bolgarov, Srbov in Grkov, pod katere so spadali makedonski Slovani v srednjem veku, so pritiskale na zavest posameznih Makedoncev, ki se v srednjeveški zgodovini niso mogli najti kot poseben narod in so hkrati spodbujale tudi mlado balkansko meščanstvo za napad na Makedonce v želji narediti iz njih Bolgare, Srbe ali

²¹¹ To obdobje označuje začetek procesa 'izmišljanja' makedonske narodne skupnosti, začetek konstrukcije makedonske narodne identitete in kulture.

²¹² Ne strinjajo pa se o številu ter o kriteriju definiranja teh skupin.

²¹³ Osnova je bila vera in ne jezik ali etničnost.

²¹⁴ Ostali pomembni vidiki so bili še status članstva v določeni družini, prebivalec določene vasi ali mesta ter član določenega socialno-ekonomskega razreda. To so bili intersubjektivni zaznamovalci identitete.

Grke. S tem bi te države pridobile pravico vključiti Makedonijo v meje svojih nacionalnih držav (Taškovski 1976: 15).

Nacionalistične ideologije, povezane z obdobjem razsvetljenjstva v zahodni Evropi, so na področje Balkana prodrle šele v 18. in začetku 19. stoletja. »Zamišljena skupnost« (Anderson 1998: 15), ki je temeljila na pravoslavni veri, je razpadla na več »zamišljenih skupnosti«, ki so bile osnovane na skupni zavesti nacionalne identitete. Intelektualci na Balkanu so začeli artikulirati ločene nacionalne identitete, ki so temeljile na skupnem jeziku in zgodovini (Danforth 1995: 58).²¹⁵

V začetnih desetletjih 19. stoletja so se Grčija, Srbija in Bolgarija pojavile kot samostojne države. Novoustvarjene države so nadaljevale proces oblikovanja naroda z gojenjem skupne narodne identitete z vsemi razpoložljivimi sredstvi.²¹⁶ Na Balkanu je eden najpomembnejših korakov oblikovanja naroda ustanovitev nacionalnih cerkva (Danforth 1995: 58). Ustanovitev avtokefalne bolgarske cerkve leta 1870 je privedla do zaostritve boja za Makedonijo, to je tekmovanja med Srbijo, Bolgarijo in Grčijo za prevlado na makedonskem teritoriju. Pravoslavne skupnosti v Makedoniji so imele na izbiro, ali se priključiti grškemu patriarhatu, bolgarskemu eksarhu ali srbski pravoslavni cerkvi. Skozi oblikovanje cerkva in šol ter določitvijo duhovnikov in učiteljev so te tri države vodile intenzivne propagandne kampanije, katerih cilj je bil vbiti »pravi« občutek narodne identitete krščanskih kmetov Makedonije z namenom opravičevanja lastnih zahtev po teritoriju (Danforth 1995: 59). Skozi interakcijo med 'egom' in 'alterjem', v kateri se zgodi družbeno učenje, so tako skušali spremeniti identiteto (Wendt 1999: 326–35).

V poskusu vključitve makedonskega ljudstva v »zamišljene« nacionalne skupnosti, ki so jih predstavljala Srbija, Bolgarija in Grčija, so izrazi kolektivne identitete²¹⁷ doživeli pomenosloven preobrat in prevzeli nove nacionalne pomene.²¹⁸ Za časa Otomanskega

²¹⁵ Nacionalistične ideologije so se sčasoma razširile tudi med kmečkim prebivalstvom Makedonije. Ko države z izključitvijo drugih definirajo sebe je rezultat konflikt, ki temelji na definiciji te identitete.

²¹⁶ Vojska, državna uprava in izobraževalni sistem.

²¹⁷ Ki je bila v splošni rabi in ni imela konotacij z nacionalno identiteto.

²¹⁸ Tako so termin *rum*, ki je pomenil pravoslavni Kristjan, in se je lahko nanašal na nekoga, ki govori ali albansko, bolgarsko, turško ali grško, grški nacionalisti reinterpreterali v 'grško' v nacionalnem smislu. Termin 'Bolgar', ki se je predhodno uporabljal za imenovanje Slovanov v Otomanskemu imperiju ali pa kot sinonim za kmeta povsem brez političnega pomena, reinterpreterali v 'Bolgar' v nacionalnem smislu (Danforth 1995: 59). Podobno je bil termin 'Grk', ki so ga uporabljali v začetku 19. stol. za imenovanje trgovskega razreda ne glede na njihove etnične korenine ali jezik, interpretiran kot 'Grk' v nacionalnem pomenu (Stojanovič 1960: 311).

imperija se termin 'Grk' in 'Bolgar' ni uporabljal za oznako etnične ali nacionalne skupine (Danforth 1995: 59).²¹⁹

Na prelomu iz 19. v 20. stoletje je bilo večina prebivalcev Makedonije nepismenih in niso imeli jasno razvitega občutka za nacionalno identiteto. Danforth (1995: 59) pravi, da je bila nacionalna identiteta nekaj, kar jim je bilo naloženo od zunaj kot rezultat treh tekmovaločih nacionalističnih kampanj.²²⁰ Vsak izraz nacionalne identitete, ki se je pojavil med makedonskimi kmeti je bil povsem površinski in je dolgoval svoj obstoj verski in izobraževalni propagandi ter celo terorizmu (Wilkinson 1951: 178).²²¹ Veliko nepristranskih opazovalcev je v tem obdobju sklepalo, da so slovansko govoreči prebivalci Makedonije 'Bolgari' in da se termin 'makedonski' ne uporablja za identifikacijo ljudi, ki pripadajo jasni makedonski etnični ali nacionalni skupini (King 1973: 187). Termin 'makedonski' se je uporabljal bolj v splošnem regionalnem smislu za oznako prebivalcev Makedonije ne glede na njihovo etničnost ali pa se je uporabljal bolj specifično za opis slovansko govorečih kristjanov, ki so živeli na geografskem področju Makedonije. Nacionalne kategorije so imele zelo velik vpliv na ruralne Makedonce. Vaščani Makedonije so lahko manipulirali s temi kategorijami v nenehnem procesu pogajanja med identitetami glede na interese (Danforth 1995: 61).²²²

Pred letom 1870 so pismeni slovansko govoreči prebivalci Makedonije in Bolgarije sodelovali v skupnem boju proti grški kulturni in jezikovni dominaciji na Balkanu.²²³ Šele z ustanovitvijo bolgarskega eksarha in povečanih poskusov bolgarskih izobražencev, da vsilijo prebivalcem Makedonije vzhodnobolgarski standardni jezik, so se poskusi oblikovanja

²¹⁹ V tem sistemu etnične stratifikacije je proces socialne mobilnosti navzgor, s katerimi so slovansko govoreči kmetje ali pastirski Vlahi vstopili v trgovski razred, nerazločno povezan s procesom helenizacije. Če je kmet postal trgovec, ni bil več Bolgar ali Vlah, ampak je postal Grk (Danforth 1995: 59).

²²⁰ To dokazuje, da je identiteta vpeta v dinamičen proces (Wendt 1999, Hopf 2002), saj se vključenost ali izključenost iz skupine lahko s časom zelo spreminja.

²²¹ Faktorja, ki sta postala pomembna pri konstrukciji kolektivnih kategorij identitete sta, ali se je družina ali vas priključila grškemu patriarhatu ali bolgarskemu eksarhu ter ali so grško ali slovansko govoreči (Danforth 1995: 60).

²²² Brailsford (1971: 160) omenja moškega, ki je vsakega od treh sinov poslal v drugo šolo. Eden se je šolal kot »Srb«, drugi kot »Bolgar«, tretji pa kot »Grk«. Opisuje tudi vas, katere populacija je slovanska po duši in krvi, a pripada grškemu patriarhatu in se ne udeležuje bolgarskega gibanja. Spet druga vas pa je bila še pred štirimi leti grška, a je nedavno postala bolgarska, ker so Bolgari poslali tako učitelja kot duhovnika vanjo, medtem ko so Grki poslali le učitelja. To dokazuje, da so identitete po eni strani izbrane in ne dane, a ko so enkrat izbrane postanejo absolutne (Lindholm 1993: 15).

²²³ V tem obdobju so Slovani v Makedoniji imenovali svoj jezik bolgarski. Zavzemali so se za oblikovanje enotnega makedonsko-bolgarskega knjižnega jezika, ki je bil nekakšen kompromis med različnimi dialekti Makedonije in Bolgarije (Friedman 1993).

skupnega makedonsko-bolgarskega knjižnega jezika opustili. V tem obdobju so se pokazali prvi znaki makedonskega jezikovnega separatizma (Danforth 1995: 62).²²⁴

Od devetdesetih let 19. stoletja dalje so Bolgarija, Grčija in Srbija nadaljevale s močno propagandno kampanijo, ki je bila usmerjena k zasedbi Makedonije.²²⁵ Vsi so zahtevali področja, ki so se raztezala bistveno dlje, kot bi bilo upravičeno na etnografski osnovi (Cappelli 1998: 131).²²⁶ Močno orodje nacionalizma za ustvarjanje predstave o preteklem nadzoru nad določenim teritorijem je postala zgodovina.²²⁷

Politični cilj VMRO je bila osvoboditev Makedonije izpod Otomanskega imperija ter ustanovitev avtonomne Makedonije. Vodstvo revolucionarnega gibanja VMRO pa je bilo izzvano s strani Vrhovnega makedonskega komiteja v Sofiji, katerega končni cilj je bila priključitev Makedonije Bolgariji (Danforth 1995: 64).²²⁸ Etnična izpoved je v tem primeru prevzela obliko redefinicije identitete 'jaz' in zavarovanja te identitete v nasprotju z homogeniziranimi in disciplinirajočimi tendencami dominantnega kulturnega etosa države. Po neuspehu Ilidenske vstaje se je boj za Makedonijo nadaljeval. V obdobju, ki je postopoma privedel do balkanskih vojn med leti 1912–13, je Srbija postala vedno bolj vpletena v konflikt, ki je dotedaj primarno potekal med Grčijo in Bolgarijo. V svojem poskusu pridobitve Makedonije so Srbi najprej morali spodbijati bolgarske zahteve, da Makedonija pripada Bolgariji, ker so Slovani v Makedoniji Bolgari. Srbsko stališče, ki ga je uspešno zagovarjal Jovan Cvijić, ki je bil v tem času eden najbolj spoštovanih balkanskih geografov, je bilo, da so Slovani v Makedoniji prehodna skupina, ki se jezikovno in kulturno nahaja nekje med Bolgari in Srbi (Danforth 1995: 64). Cvijić je to skupino poimenoval »makedonski Slovani«. Ker pa ta skupina po mnenju Srbov ni izražala nobene stalne nacionalne zavesti, so predlagali, da se jih smatra za »Srbe v zametku« (Wilkinson 1951: 258).²²⁹

²²⁴ Pojavljati so se začeli prvi slovarji, gramatike in učbeniki v »slovansko-makedonskem« ali »makedonskem« jeziku (Danforth 1995: 62).

²²⁵ Koncept identitete je bil tu ključen za nacionalistične in transnacionalne interese.

²²⁶ Za Grke je leta 1912 Makedonija pomenila naravno preselitev k Evropi, edini rešitvi pred finančnimi problemi. Za Bolgare in Srbe je pomenila naravni izhod na morje. Za Avstro-Ogrsko in Nemčijo pa je pomenila pot na srednji Vzhod (Gounaris 2002: 74).

²²⁷ Na Balkanu se to pojavlja v obliki, da si različni narodi prisvajajo iste zgodovinske prednike. To dodatno zapletejo še migracije, ki povzročijo, da so različna področja različno poseljena skozi čas. Izvrsten primer tega je Makedonija (Poulton 1995: 8).

²²⁸ Navkljub političnim razlikam pa obe skupini nista nikoli dvomili o pretežno bolgarskem značaju makedonske populacije. Tudi slavni makedonski revolucionarni vodja Golče Delčev je pogosto jasno izjavil: »Mi smo Bolgari« (Danforth 1995: 64).

²²⁹ Leta 1909 je Cvijić prvi izdal zemljevid, ki je upodobil »makedonske Slované« kot značilno etnično skupino (Danforth 1995: 64). S pomočjo njegovih zemljevidov je termin postal širše sprejet.

Pogodba v Bukarešti,²³⁰ ki je končala drugo balkansko vojno leta 1913, je postavila parametre za moderno makedonsko vprašanje, saj je orisala mednarodne meje, ki še danes obstajajo v regiji. Te meje, niso upoštevale etnične realnosti ali pravice narodov do samoodločbe. Grčija in Srbija sta pridobili velika ozemlja, poseljena z makedonskimi Slovani, medtem ko je Bolgarija dobila le majhen del Makedonije. S podpisom pogodbe v Bukarešti je južni del Makedonije prišel pod grško upravo. Grška vlada je začela s politiko helenizacije, katere cilj je bil asimilacija etnično različnih prebivalcev področja in njihova integracija v grško državo.²³¹ Cilj asimilacijske politike grške vlade v Egejski Makedoniji je bil vsiliti občutek grške nacionalne identitete raznolikemu prebivalstvu področja, med katerimi se je večina identificirala primarno v regionalnih in etničnih terminih (Danforth 1995: 70). Na splošno so bile grške politike asimilacije dokaj uspešne, le v zahodnih delih Makedonije je bil proces helenizacije manj uspešen (Danforth 1995: 71).²³² Ljudje s tega območja večinoma niso razvili grške nacionalne identitete, ampak so se začeli identificirati v nacionalnem smislu kot Makedonci.²³³ Jasne dokaze o neuspehu grške vlade pri vsiljevanju grške nacionalne identitete v zahodni Makedoniji najdemo lahko v številnih grških vladnih dokumentih iz tridesetih let 20. stoletja.²³⁴

S koncem prve svetovne vojne so le redki zgodovinarji in etnografi trdili, da obstaja ločen makedonski narod. Danforth (1995: 65) ugotavlja, da v tem času večina Slovanov v Makedoniji, še zlasti iz ruralnih področij, še ni razvila čvrste zavesti o nacionalni identiteti.²³⁵ V medvojnem obdobju je bilo uradno srbsko (kasneje jugoslovansko) stališče, da so Slovani Makedonije »Južni Srbi«.²³⁶

²³⁰ Bukareški sporazum (*The Treaty of Bucharest*). Dostopno na: <http://www.mtholyoke.edu/acad/intrel/boshtml/bos149.htm> (14. maja 2007).

²³¹ Med leti 1913 in 1928 je Komite za spreminjanje imen heleniziral imena vasi in mest. Leta 1927 je grška vlada izdala direktivo, v kateri je pozivala k uničenju vseh slovanskih napisov v cerkvah, prav tako pa je prepovedala cerkvene obrede v slovanskem jeziku. Leta 1936 so sprejeli zakon, da morajo biti vsa osebna imena helenizirana (Danforth 1995: 69). Z izmenjavami populacije med Grčijo in Bolgarijo ter Grčijo in Turčijo se je odstotek Grkov v grški Makedoniji povečal iz 43 % leta 1912 na 86 % leta 1926 (Clogg 1979: 121).

²³² To dokazuje, da je izbira identitet iz kupa možnih identitet odvisna od družbene interakcije (Lustick in Miodownik 2002).

²³³ Vzrok za to lahko najdemo v razrednem konfliktu, ki je obstajal med slovansko govorečimi lokalnimi Makedonci, ki so bili večinoma revni kmetje iz majhnih, ruralnih vasi, ter pripadniki drugih etničnih skupin, ki so pogosto imeli zemljo in so lažje postali srednji razred (Danforth 1995: 71).

²³⁴ Leta 1930 je predstojnik Florine ocenil, da slovansko govoreči lokalni Makedonci sestavljajo 61 % populacije njegovega okraja ter da je od teh, kar 81 % takih, ki nimajo razvite grške nacionalne identitete (Danforth 1995: 71).

²³⁵ Večina naj bi se imela za Bolgare, čeprav, kot ugotavlja King (1973: 217), so se nekateri zavedali, da obstajajo razlike med njimi in prebivalci Bolgarije.

²³⁶ Makedonijo so imenovali »Južna Srbija«, jezik, ki so ga na tem področju govorili, pa je bil označen za srbski dialekt (Danforth 1995: 65). Srbohrvaščina je bil edini jezik, ki je bil dovoljen v javnem življenju (Barker 1950: 22).

Pred drugo svetovno vojno je bolgarska vlada še vedno imela prebivalce bolgarske ali Pirinske Makedonije za Bolgare.²³⁷ Z ustanovitvijo Ljudske republike Makedonije leta 1944 pa je Bolgarska komunistična partija (BKP) priznala obstoj makedonskega naroda v upanju, da bo, če bo Makedonija postala neodvisna, mogoče postopoma prešla pod bolgarski nadzor (Danforth 1995: 68).²³⁸ Kmalu pa se je bolgarska politika obrnila in prešla na bolj nacionalistično držo. Leta 1948 so prepovedali uporabo makedonskega jezika v Pirinski Makedoniji in leta 1958 je BKP ponovno prevzela pozicijo, da so Makedonci Bolgari in da makedonski jezik in narod ne obstajata (Danforth 1995: 68).²³⁹

Pod desno usmerjeno diktaturo Ioannisa Metaxe, ki je sledila izbruhu druge svetovne vojne, se je slovansko govorečo populacijo grške Makedonije obravnavalo še strožje. To je obdobje, v katerem je večina končno sklenila, da so Makedonci in ne Grki (Danforth 1995: 72). Med drugo svetovno vojno in državljansko vojno v Grčiji, ki je sledila, so bili slovansko govoreči prebivalci Makedonije²⁴⁰ soočeni s težko izbiro.²⁴¹ Z bolgarsko okupacijo vzhodne Makedonije leta 1941 so Bolgari začeli s propagando, s katero so skušali pridobiti lojalnost slovansko govorečih prebivalcev grške Makedonije in jim vcepiti bolgarsko nacionalno identiteto.²⁴² Odpor nemškemu okupatorju je organizirala grška komunistična partija in s tem upala, da bo z obljubo enakih pravic v prihodnji »ljudski demokraciji« pridobila slovansko govoreče prebivalce Makedonije na svojo stran (Danforth 1995: 73). Jugoslovanski komunisti so spodbujali oblikovanje »slovansko-makedonskih« odporniških gibanj v grški Makedoniji kot del njihovih poskusov oblikovanja makedonske nacionalne identitete med slovansko govorečo populacijo Makedonije ter pridobitve nadzora nad vsaj delom grške Makedonije.²⁴³ V tem obdobju je večina ljudi, ki so se še imeli za lokalne Makedonce v regionalnem in

²³⁷ Večina populacije se je verjetno vedno imelo za Bolgare (Palmer in King 1971: 197).

²³⁸ Kot del politike gojenja makedonske nacionalne zavesti med prebivalci Ljudske republike Makedonije je bolgarska vlada leta 1946 predala posmrtno ostanke Golča Delčeva, ki je bil vodja Ilidenske vstaje, vladi Ljudske republike Makedonije (Danforth 1995: 68). Prav tako pa so prenesli tudi obsežno etnološko zbirko Znanstvenega instituta Makedonije iz Sofije v Skopje (Kofos 1964: 160). Oba dogodka sta pomembna simbolična koraka v konstrukciji in konsolidaciji značilne makedonske nacionalne identitete in kulture.

²³⁹ Makedonsko vprašanje je še danes občutljiva tema v Bolgariji. Uradno stališče bolgarske vlade je, da ni makedonske manjšine v Bolgariji. Vseeno pa nekateri strokovnjaki trdijo, da naj bi, zlasti v jugozahodnem delu Bolgarije, bilo več tisoč bolgarskih državljanov, ki nosijo makedonsko nacionalno identiteto.

²⁴⁰ Večina še vedno ni razvila močnega občutka nacionalne identitete.

²⁴¹ Leta nenehnih konfliktov in nasilja je pripeljala so situacije, v kateri so etnične identitete postale spolitizirane ter spremenjene v močno polarizirane in medsebojno izključujoče nacionalne identitete. Ljudje, ki so se predhodno identificirali kot lokalni Makedonci v etničnem in ne nacionalnem smislu in ki so verjetno govorili tako grščino kot lokalni slovanski jezik, so bili prisiljeni pod težkimi pogoji sprejeti nacionalno identiteto in postati ali Grk, ali Bolgar ali pa Makedonec (Danforth 1995: 73).

²⁴² Ta propaganda je bila bolj uspešna v vzhodnih in srednjih delih Makedonije in manj v nemško okupirani zahodni Makedoniji (Danforth 1995: 73).

²⁴³ Na področjih, kjer so delovala odporniška gibanja so bile ustanovljene šole, izhajali so časopisi in cerkveno obredje je bilo izvajano v »slovansko-makedonskem jeziku« (Danforth 1995: 74).

etničnem smislu, začela sama sebe imenovati »slovanski Makedonci« ali »Makedonci« v nacionalnem smislu (Danforth 1995: 74).²⁴⁴ Kofos (1964: 131) ocenjuje, da je v tem času več kot polovica »slovansko zvenečih Grkov Makedonije izkazovala slovansko zavest«. Ustvarila se je močna povezava med nacionalno identiteto na eni strani ter politično orientacijo na drugi.²⁴⁵

Tako kot obdobje Metaxove diktature je bilo tudi obdobje državljanske vojne ključno za oblikovanje makedonske nacionalne identitete za mnogo ljudi (Danforth 1995: 75).²⁴⁶ V štiridesetih letih 20. stoletja so bili tako slovansko govoreči prebivalci severne Grčije, ki so si v veliki meri delili skupno regionalno ali etnično identiteto, razdeljeni v dve sovražni in nasprotni skupini z različnima nacionalnima identitetama – grško in makedonsko.²⁴⁷

Po grškem cenzusu leta 1951 je po državljanski vojni v grški Makedoniji ostalo 42.000 slovansko govorečih ljudi (Kofos 1964: 187).²⁴⁸ Ker javna izpoved negrške identitete ni bila možna, so mnogi v javnem življenju sprejeli grško identiteto, medtem ko so v zasebnem obdržali makedonsko nacionalno identiteto.²⁴⁹ Pregarjanje Makedoncev v Grčiji je prevzelo dve obliki, in sicer administracija jezikovnih priseg²⁵⁰ ter konfiskacija imetja. Kolonizacija obmejnih področij grške Makedonije je bila potrebna zaradi demografskih vzrokov ter nacionalne varnosti. Dvojni proces konfiskacije in kolonizacije se je nadaljeval v petdesetih in šestdesetih letih (Danforth 1995: 77).²⁵¹

²⁴⁴ V tem času so ravno tako začeli govoriti o makedonskem jeziku in ne več kot zgolj o »našem jeziku« ali o »starem jeziku«.

²⁴⁵ Slovansko govoreči prebivalci, ki se niso identificirali kot Grki, so se nagibali k podpiranju komunistov med državljansko vojno, ne glede na to, ali so bili ideološko obvezani komunizmu. V tem procesu, če tega niso storili že predhodno, so oblikovali makedonsko nacionalno identiteto. Slovansko govoreči prebivalci, ki pa so se identificirali z Grki, so v splošnem podpirali grško vlado in se bojevali proti komunistom. V tem procesu je bila njihova grška nacionalna identiteta potrjena (Danforth 1995: 74).

²⁴⁶ Makedonci iz severne Grčije niso mogli pozabiti nasilne grške politike in prav ta nezmožnost pozabljanja je igrala pomembno vlogo pri konstrukciji in vzdrževanju makedonske in ne grške nacionalne identitete (Danforth 1995: 75).

²⁴⁷ S koncem državljanske vojne je veliko tistih, ki so se identificirali kot Makedonci, zapustilo Grčijo in se naselilo v Republiki Makedoniji in Jugoslaviji ter drugih državah vzhodne Evrope. Sčasoma jih je večina emigrirala v Kanado ali Avstralijo zaradi ekonomskih ali družinskih razlogov (Danforth 1995: 76).

²⁴⁸ Večina, razen tistih, ki so med vojno podpirali komuniste, je verjetno razvila grško nacionalno identiteto (Danforth 1995: 76).

²⁴⁹ Zaradi tega jih je grška oblast preganjala. Obtoževali so jih, da so »komunisti« na eni ter »Slovani« in »Bolgari« na drugi strani. Obravnavalo se jih je kot »sovražnike države« zaradi njihove politike in etnične ali nacionalne identitete (Danforth 1995: 76). To dokazuje, da imajo lahko akterji več socialnih, a le eno korporativno identiteto. Družbene identitete lahko obstajajo le v razmerju do 'drugih' in tako določajo ključno povezavo za medsebojno sestavo odnosa med agenti in strukturo.

²⁵⁰ Morali so priseči, da ne bodo nikoli več govorili »lokalnega slovanskega dialekta«, ampak bodo govorili grško (Danforth 1995: 77).

²⁵¹ Med vojaškim diktatorstvom, ki je v Grčiji vladal med leti 1967 in 1974 je bilo veliko Makedoncev interniranih ali zaprtih. Z vrnitvijo demokracije pa so bile ukinjene bolj prisilne oblike nadlegovanja in preganjanja, a splošna politika zavračanja obstoja makedonske manjšine v Grčiji in poskusi asimilacije Makedoncev v prevladujočo grško družbo so se nadaljevali (Danforth 1995: 78).

Na vprašanje, ali je makedonski narod dejansko obstajal v štiridesetih letih 20. stoletja, ko se je Komunistična partija Jugoslavije (KPJ) odločila, da ga bo priznala, je težko odgovoriti (Danforth 1995: 65).²⁵² KPJ je imela pomembne politične razloge za razglasitev obstoja makedonskega naroda.²⁵³ Ker ni bilo v interesu Jugoslavije, da bi to področje postalo del Bolgarije in ker so bile prejšnje politike srbizacije neuspešne, je edina alternativa postala priznanje prebivalcev Makedonije kot nekaj povsem drugega kot so Bolgari ali Srbi, to je Makedonci. Drug motiv za priznanje ločenega makedonskega naroda pa je bila želja po razširitvi jugoslovanskega nadzora tudi nad bolgarsko in grško Makedonijo (Danforth 1995: 66).

Odločitev jugoslovanskih komunistov, da dovolijo Makedoniji pomembno stopnjo avtonomije v kulturni sferi, je bila velika spodbuda za razvoj makedonske nacionalne identitete. Leta 1944 je bil oblikovan standardni makedonski knjižni jezik²⁵⁴ kot uradni jezik Ljudske republike Makedonije in je bistveno pripomogel k konstrukciji značilne makedonske nacionalnosti (Danforth 1995: 67).²⁵⁵

V obdobju hladne vojne se je zdelo, da sta komunizem in evropska stabilnost rešili makedonsko vprašanje, a z razpadom Jugoslavije se je pokazalo, da je v tem obdobju bilo le odloženo (Cappelli 1998: 132).²⁵⁶ Makedonija predstavlja to, čemur Clifford Geertz (1973) pravi »samookrepljeni vrtinec prvobitnega nezadovoljstva«, ki se vrti okoli novo ustvarjenih držav. Po nasilnem razpadu Jugoslavije je Makedonija 8. septembra 1991 razglasila

²⁵² Barker (1950: 10) pravi, da »občutek biti Makedonec in nič drugega kot Makedonec izgleda kot da je mišljenje relativno nedavnega razvoja in celo danes ni globoko zakoreninjen«. Wilkinson (1951: 299–300) ugotavlja, da »so makedonski Slovani, ne glede na svoj izvor, prišli do stanja v svojem nacionalnem razvoju, ko identifikacija s ali Srbi ali Bolgari ni bila več mogoča v teoriji ali praksi«, saj so v tem videli grožnjo svojemu obstoju.

²⁵³ Njegov razvoj je vzgajala skozi koncentriran proces oblikovanja naroda s uporabo vseh razpoložljivih sredstev jugoslovanske države. Proces oblikovanja države sovpada s procesom oblikovanja naroda. Skupaj rezultirata v kreaciji nove nacionalne države, v kateri so vezi rase, etičnosti, jezika in vere, ki oblikujejo narod, dvignjene na nivo političnih principov, ki definirajo državo. S priznavanjem obstoja ločenega makedonskega naroda je KPJ uspela pridobiti nadzor nad Vardarsko Makedonijo (Palmer in King 1971: 199). Za dosego tega cilja je bilo potrebno uničiti občutek bolgarske nacionalne identitete, ki so si jo delili številni prebivalci območja (Danforth 1995: 66). Bolgarska nacionalna identiteta je morala postati pomemben 'drugi' v nasprotju s katerim se je oblikovala makedonska nacionalna zavest.

²⁵⁴ Novi makedonski knjižni jezik je temeljil na zahodno-centralnem makedonskem dialektu zaradi dveh razlogov. Prvič, ta dialekt je govorilo največje število ljudi in se je najbolj razlikoval od srbščine in bolgarščine (Palmer in King 1971: 155). Drugič, to je bil dialekt, ki ga je že leta 1903 predlagal Krste Misirkov za makedonski knjižni jezik (Danforth 1995: 67).

²⁵⁵ Jugoslovanska vlada ga je upoštevala kot pomemben »branik pred bolgarskim iredentizmom« (Palmer in King 1971: 154), ki ga je videla kot sovražnika.

²⁵⁶ Srbija, ki je sprejela razpad Jugoslavije, se je osredotočila na ohranitev le tistih delov Jugoslavije, kjer prevladuje srbska populacija, in se je tako odpovedala Makedoniji (Cappelli 1998: 133). Bolgarija, ki je bila ohromljena z željo makedonskih Slovanov po osamosvojitvi in ne po združitvi z Bolgarijo, se je odločila za odkritosrčen in pokroviteljski odnos. Grčija pa je reagirala kot leta 1913 in takoj protestirala proti uporabi imena »Makedonija«. Izstrelila je mednarodno kampanijo, s katero je skušala preprečiti priznanje Skopja, nove makedonske države. Izvedla pa je tudi ekonomski embargo.

neodvisnost. Skorajda nemudoma pa je bilo preživetje Makedonije kot suverene in neodvisne države ogroženo tako na domačem kot tujem prizorišču s strani različnih nacionalističnih ideologij ter gibanj.²⁵⁷ Kmalu je postalo jasno, da parametri novega makedonskega vprašanja ne ležijo znotraj starega okvirja.²⁵⁸ Zaradi spremembe v mednarodni skupnosti in obstoja nekompatibilnih identitet je prišlo do okrepitve nacionalnih in etničnih identitet, saj so določeni mehanizmi varovanja ene skupine pred drugo izgubili na veljavi. Januarja 1992 je albanska manjšina v Makedoniji, ki predstavlja petino prebivalcev republike, na referendumu glasovala za politično in ozemeljsko avtonomijo Albancev v Makedoniji ter oblikovanje lastne države, Iliridske republike (Danforth 1995: 12). V Makedoniji poteka proces družbene transformacije, ki je podprt z nasiljem. To vključuje koncentrirano propagando relativne pozicije Albancev in Makedoncev nasproti državi. Eksplicitna povezava med makedonsko državo in makedonsko nacionalno identiteto odvzema albanski skupnosti lastnino lastne države (Bellamy 2002: 123). Kljub temu so poskusi trganja makedonske državljske in nacionalne identitete videni kot grožnja za preživetje makedonskega naroda, saj je etnični konflikt konflikt identitet.

Na drugi strani pa so sosednje države reagirale še bolj usodno. Medtem ko je Bolgarija priznavala obstoj makedonske države, je zavračala priznanje obstoja makedonskega naroda, saj je menila, da so Makedonci v resnici Bolgari. Tudi Srbija ni želela priznati obstoja Republike Makedonija, hkrati pa so nekateri nacionalisti imenovali Makedonijo »Južna Srbija«. Grki niso želeli priznati ne makedonske države ne makedonskega naroda, saj so trdili, da je vse, kar je makedonsko – ime, narod, zgodovina in teritorij – izključno grško. Mednarodno priznanje Republike Makedonije predstavlja iz grške perspektive grožnjo kulturni dediščini grškega naroda kot tudi ozemeljski celovitosti grške države (Danforth 1995: 13).

Gleeny (1999: 158) ugotavlja, da identitete na Balkanu niso stabilne, ampak se spreminjajo po generacijah, mutirajo med vojnami in so ponovno vzpostavljene po razpadu večjega imperija ali države. Pojavljajo se tudi z oblikovanjem novih držav.²⁵⁹

Narodi so bili definirani v opoziciji do bližnjih drugih ali kot imitacija oddaljenih drugih; intelektualci so oblikovali imenitne zgodbe o državi, ki je bila nekoč svobodna, kulturno povzdignjena in običajno egalitarna, dokler niso bili izročeni tujim osvojiteljem (Pavlovič 1999: 160–1).

²⁵⁷ Prišlo je do konflikta identitet, ki je pogosto tekma po lastništvu države ali nadzoru nad njenimi viri. Močan napovednik nasilja je postalo razlaščenje identitete, simbolov in virov ene skupine z izključitvijo druge.

²⁵⁸ Nova država, ki je bila vojaško šibka, ni predstavljala grožnje Grčiji. Nasproti novi Makedoniji niso bile sprožene nobene vojne, namesto tega je znotraj meja makedonsko vprašanje dobilo novo obliko in življenje (Cappelli 1998: 133).

²⁵⁹ Identitete se tako lahko spreminjajo skozi prostor in čas.

Narodne identitete so kategorije pripisovanja, ki so nenehno podvržene pogajanju ter spremembam in se pogosto pojavijo v času konflikta.²⁶⁰ Njihovo oblikovanje sestavlja procesa skupnega pozabljanja in skupnega pomnenja. Makedonska zgodovina kaže, da se je narodna identiteta razvila v nasprotju do kategorije 'drugih'.²⁶¹ V tem smislu ljudje najprej vedo, kaj niso, šele nato pa, kaj so. Nacionalistične politike preganjanja in prisilne asimilacije so dejansko ustvarile nacionalne manjšine, ki so jih imele namen iztrebiti.

Wilkinson (1951: 2–3) pravi:

Makedonija kljubuje definiciji zaradi številnih razlogov /.../ Zgodovina se nič več ne razvija na osnovi makedonskih meja ali fizične geografije. /.../ Ta regija je posebna ne zaradi fizične enotnosti ali skupnih političnih izkušenj, ampak raje zaradi kompleksnosti etnične strukture populacije.

Umetne konstrukcije sovraštva in drugačnosti morajo biti nenehno ponavljane, saj bi v nasprotnem primeru kmalu prenehale delovati in stari vzorci obnašanja bi se vrnili (Carmichael 2002: 8). Tudi religija pomembno vpliva na proces oblikovanja novih političnih identitet na Balkanu, čeprav so komunistični mehanizmi skušali zatreti njihove vidne javne manifestacije (Iveković 2002: 524).²⁶²

Iz opisanega sledi, da so etnični konflikti, ki so bili omejeni znotraj ozemeljskih meja nacionalnih držav in so bili v veliki meri oropani internalizacije, izvirali iz ekskluzivnih etničnih zavesti vseh držav vpletenih v konflikt (Chatterjee 2005: 83). Diskurz ozemeljskega nacionalizma je bil uporabljen s strani teh držav, da so se lahko soočile z »grožnjami« jasnih in delitvenih identitet z namenom ustvarjanja monolitičnih nacionalnosti. Etnični konflikti so varnostni problemi za državo in se spreminjajo v spopade identitet. Ozemeljski nacionalizem je tako izražal interese, preference in zahteve dominantne etnične skupine. Konkurenčna etnična elita pa je skušala mobilizirati nasprotne etnične skupnosti s oblikovanjem etničnih identitet skupnih navad, simbolov, mitologij, zgodovine, geografije in ostalih intersubjektivnih označevalcev identitete. Oblikoval se je Hobbov svet nezaupanja, sovražnosti, ravnotežja groženj, zavezništev in zastraševanja (Wendt 1999: 299). Iz opisanega lahko sklepamo, da se makedonska nacionalna identiteta spreminjala skozi čas in prostor. Posameznik lahko

²⁶⁰ Oblika identitete je vedno znova redefinirana v procesu interakcije (Zehfuss 2001: 322).

²⁶¹ Razvoj etnične zavesti se je začel z definicijo meja med skupnostmi in skupinami, ob izključitvi drugih skupin ali skupnosti ter nasproti ozemeljskemu nacionalizmu nacionalnih držav.

²⁶² V mitoloških samopredstavah mnogih vzhodnoevropskih narodov zaseda eno od osrednjih mest mit o svoji izbranosti, izvoljenosti naroda. Narod je že vnaprej določen za posebno zgodovinsko poslanstvo. Tako je Makedonija za nekatere sveta dežela (škof Kiril) (Velikonja 1996: 59). V sodobni nacionalni mitologiji Makedoncev je kljub mnogim nasprotnim zgodovinskim dejstvom in sedanjemu stanju nacionalna identiteta pogosto izenačena s pravoslavno vero (Velikonja 1996: 60). K ustanovitvi makedonske pravoslavne cerkve leta 1967 so vodili tudi notranji in zunanjepolitični interesi tedanjega zveznega vodstva in nacionalni interesi republiškega vrha (*ibid.*). Prav tako tudi mnogi liki iz nacionalne in religiozne zgodovine pridobivajo mitske značilnosti.

poseduje več identitet in se lahko premika od ene k drugi. Vpliv na sprejem določenih identitet nosijo ekonomske, družbene in politične strukture. Družbena interakcija pri izboru identitete pa je ključnega pomena (Lustick in Miodwnik 2002; Hopf 1998: 172).

Za lažje razumevanje konstrukcije značilne makedonske nacionalne identitete ter vzroke za opisane odzive posameznih držav je potrebno orisati še subjektivne poglede vseh vpletenih držav, vključno z Makedonijo samo, na makedonsko vprašanje, kar bo sledilo v nadaljevanju.

2.3.2 Odziv Bolgarov na oblikovanje makedonske nacionalne identitete

V Bolgariji je makedonsko vprašanje igralo ključno vlogo v obdobju po koncu prve svetovne vojne do tridesetih let 20. stoletja (Poulton 1995: 79–80). Čeprav se trenutni bolgarsko-makedonski odnosi izboljšujejo, zgodovinsko breme med državama ter njihove politične manipulacije še vedno predstavljajo ogromno oviro kooperativnemu sosedskemu soobstoju.²⁶³ Bolgarsko priznanje makedonske države je vpeljalo obdobje posebne dvoumnosti v njeni zunanji politiki, saj ni želela priznati makedonskega jezika²⁶⁴ in nacionalnosti (Kojuharov 2004: 282).²⁶⁵

Bolgarija in Makedonija sta razrešili t.i. jezikovni spor leta 1999, ko je Bolgarija priznala makedonski jezik v zameno za makedonsko potrditev, da se ne bo vmešavala v notranje zadeve Bolgarije. A kljub temu ostaja na nevladnem nivoju v obeh državah ideološka, zgodovinska, jezikovna in kulturna bitka, ki namiguje na ponovno potrditev zgodovine in identitete ene države na račun druge (Kojuharov 2004: 282).²⁶⁶ Nekateri moderni politični komentatorji trdijo, da je ponoven pojav nacionalizma in sorodnih etničnih in verskih konfliktov na Balkanu posledica nerešenih zgodovin (Kojuharov 2004: 282).²⁶⁷ Nasilje v bivši Jugoslaviji in Makedoniji Pfaff (1993: 26) opisuje kot konflikt zgodovin in vrednot.

²⁶³ Navkljub ekonomskemu sodelovanju, ki ga spodbuja EU in ki bi lahko prispevalo k otoplitvi odnosov, obstajajo globoki zgodovinski in psihološko-socialni vzroki v obeh populacijah, ki nenehno uničujejo bilateralne odnose.

²⁶⁴ S priznanjem makedonskega jezika bi Bolgarija opustila svojo stoletje dolgo ozemeljsko zahtevo do Makedonije ter obenem potrdila potencialno makedonsko ozemeljsko težnjo do bolgarske Pirinske Makedonije. Na devetdeseti obletnici Ilidenske vstaje je bolgarski predsednik Zhelyu Zhelev uporabil metaforo o Salomonu in otroku, da je opisal bolgarsko pozicijo do Makedonije (Giannakos 2001: 153). Nanašajoč se na Makedonijo je omenil, da »si prava mati ne bi želela nič drugega za svojega otroka razen dobro in predvsem, da je živ in zdrav« (Zhelev v Giannakos 2001: 153).

²⁶⁵ Tudi izjave bolgarskih uradnikov, kot npr. nekdanjega predsednika Stojanova, da je »Makedonija najbolj romantični del bolgarske zgodovine«, razjarjajo Makedonce in onemogočajo napredek v političnem dialogu.

²⁶⁶ Makedonci nenehno obtožujejo Bolgarijo, da »krade« njihovo zgodovino, medtem ko Bolgari zavračajo obstoj makedonskega jezika in nacionalnosti.

²⁶⁷ Večina vzhodne Evrope in Balkana je bilo del sovjetskega režima in konec bipolarnega sistema v mednarodnih odnosih je pomenil spremembo strukture in vrnitev zgodovine, s čimer so minule zamere, zakopane identitete, teritorialne težnje, psiho-socialni vzroki in travme bile ponovno oživiljene (Larrabee 1994: XII).

Makedonsko-bolgarski nacionalistični spori poudarjajo pomen identitete za uspešno delovanje države in naroda (Kojuharov 2004: 289). Ker je proces oblikovanja identitete osnovan na konfrontaciji z 'drugimi', da bi se lahko potrdil in oblikoval 'jaz', so vsi nacionalizmi nacionalizmi soočenja. Leta 1992 je bolgarski predsednik Zhelyu Zhelev izrecno izjavil, da Bolgarija priznava državo Makedonijo, a ne naroda, kar je nadaljevanje bolgarske pozicije, da je Makedonija le geografski termin (Engström 2002: 7).²⁶⁸ Koncept naroda kot etničnega konstrukta je onemogočil balkanskim družbam razvoj civilnih družb zahodnega tipa, ki bi bile sposobne preživetja (Kojuharov 2004: 290).

Vztrajnost bolgarskega agresivnega nacionalizma in njegove neracionalnosti je rezultat nezmožnosti Bolgarov po potrditvi svojega občutka identitete in simbolizma, ki se združuje s poniževalnimi porazi in poskusi rešitve teh identitet in simbolizmov (Kojuharov 2004: 291).²⁶⁹ Po osvoboditvi izpod Otomanskega imperija so Bolgari vzdrževali relativno čvrsto, globoko in jasno narodno zavest in identiteto. V 19. stoletju so bili Bolgari potrjeni in priznani s strani slovanskega sveta, še zlasti Rusov, kot nosilci in ustanovitelji slovanske civilizacije (Todorova 2001: 84).²⁷⁰ Visoka cena, ki jo je Bolgarija plačala z bojevanjem v štirih vojnah z namenom okupacije makedonske regije, je imela za posledico oblikovanje močnega občutka ozemeljskega nacionalizma.²⁷¹

V okviru bipolarnega sistema in pod vplivom Sovjetske zveze je bil ta spopad omejen na propagandno vojno (Giannakos 2001: 159).²⁷² Ob nastajanju in uveljavljanju makedonskega naroda se je v vrstah BKP razširila ideja, da je makedonski narod »umetna tvorba« in

²⁶⁸ S te perspektive je bolgarsko prepoznanje makedonskega naroda nedopustno, razen če se Bolgarija zavestno ne odpove delu svoje zgodovine in identitete (Kojuharov 2004: 289).

²⁶⁹ Bolgarsko zgodovinopisje vztraja, da ni nikoli obstajala makedonska srednjeveška država, ki bi bila ločena od Bolgarije. Makedonijo vidijo kot zahodno bolgarsko zemljo, kot srednjeveški imperij carja Samuela. Vse poskuse makedonskega zgodovinopisja, da se opiše makedonsko zgodovino kot ločeno od bolgarske, se jemlje kot »prav nič različne od srbskih šovinističnih zgodovinarjev preteklosti pri ponarejanju zgodovinske resnice« (Giannakos 2001: 162).

²⁷⁰ Bolgari so vzdrževali to samopercepcijo, ki je temeljila na zgodovinski trditvi, da je Bolgarija domovina Cirila in Metoda (Kojuharov 2004: 291). Bolgarska samopredstava, da so nosilci slovanske civilizacije, da so ljudje, ki so najbolj trpeli, ter da so najbolj prispevali k porazu Turčije leta 1912, je odločno opravičila predstavo in idejo, da si Bolgarija »zasluži« Makedonijo (Kojuharov 2004: 292). Združitev Bolgarije z Makedonijo tako postane simbol bolgarskega nacionalnega preporoda, osvoboditve, dovršitve in identitete. Nezmožnost Bolgarije, da oblikuje popolno identiteto, je vodila narod k agresivnemu nacionalizmu, ki se je osredotočil na predstavo o Makedoniji.

²⁷¹ Težnje po ozemlju so bile racionalizirane s predpostavko nedvoumne usode, saj naj bi bila moderna Bolgarija reinkarnacija srednjeveške fevdalne države carja Simeona (Giannakos 2001: 156). Skozi večino bolgarske moderne zgodovine od ustanovitve avtonomne bolgarske države leta 1878 je bila domača politika podrejena težnjam ozemeljskega nacionalizma.

²⁷² BKP je v tem obdobju pokazala izjemno stalnost pri obravnavanju makedonskega vprašanja. Nadaljevala je s politiko, ki jo je začela 1934, ko je bolgarska vojna uničila VMRO v poskusu likvidacije celotne organizacije. BKP se je počasi distancirala od ideje o Balkanski federaciji. Poleg nacionalistične kampanije je režim vodil tudi ekonomsko propagandno kampanijo, s katero je opisal Bolgarijo kot napredno industrializirano državo. S hvaljenjem »superiornega« značaja bolgarskega državljanstva je režim ustvaril nacionalno samopodobo, ki temelji na ekonomskem blagostanju (Giannakos 2001: 160).

nekakšna »politična kombinacija«, ki je spretno izmišljena z namenom odstranitve nesporazumov in sporov med Srbi in Bolgari.²⁷³

Uradno stališče bolgarske vlade po letu 1989 označuje združitev z umikom meja skozi vstop v EU.²⁷⁴ Če bi bili tako Makedonija kot Bolgarija sprejeti v EU, bi bil rezultat podoben kot v primeru Balkanske federacije (Giannakos 2001: 164).²⁷⁵ Če jemljemo balkanski nacionalizem kot politični konstrukt, potem dejstvo, da je Makedonija skoraj na začetku političnega procesa oblikovanja države, katerega integralni del je nacionalizem, pomeni verjetnost, da se bo nadaljeval še nekaj desetletij. Pričakovane so konfrontacije in nesoglasja z Bolgarijo, saj bo makedonska domnevna identiteta v direktnem konfliktu z uveljavljeno bolgarsko identiteto (Kojuharov 2004: 293). Eden možnih načinov rešitve problema nacionalizmov je uporaba drugačnega nacionalizma, to je supranacionalizma.²⁷⁶ Oblikovanje EU je tako dalo upanje, da bo supranacionalizem v Evropi končal nacionalistične spore in deloval kot katalizator za oblikovanje skupne evropske identitete (Kojuharov 2004: 294).

2.3.3 Grški odziv na oblikovanje makedonske nacionalne zavesti

V februarju in marcu 1992 je na tisoče Grkov po mestih v Evropi, Severni Ameriki in Avstraliji protestiralo proti priznanju Republike Makedonije s strani Evropske skupnosti.²⁷⁷ Tudi grški predsednik Christos Sartzetakis je na svojem obisku Avstralije leta 1988 dejal »Makedonci smo Grki ravno zato, ker smo Makedonci«. Grčija in Makedonija oblikujeta tako

²⁷³ Kasneje se je BKP lotevala makedonskega vprašanja z večjo obzirnostjo ter z marksistično analizo (Mojsov 1981: 20). Obstoj makedonskega naroda BKP sprejema pogojno, saj naj bi bil to narod v nastajanju. Oblikovan naj bi bil kot »socialistična makedonska nacija« in nastal naj bi na »bolgarski etnični osnovi«. Po mnenju BKP do oblikovanja tega naroda sploh ne bi prišlo, če bi bila Makedonija vključena v »sanstefansko« Bolgarijo iz »nacionalnih sanj« (Mojsov 1981: 20–1). Bolgarska nacionalistična argumentacija je bila sledeča: »da bi se izognili javnemu razkrivanju ciljev asimilacije makedonske narodne manjšine v Bolgariji, razglašajo, da to niso Makedonci, ker se čutijo za Bolgare« (Mojsov 1981: 21). Ker pa so del makedonskega naroda, ki živi in se razvija na drugi strani državne meje, pa so morali utemeljevati, da je tudi sam makedonski narod po izvoru bolgarski in da je nastal na bolgarski etnični osnovi. Šele ko se je zaradi prepleta zgodovinskih okoliščin znašel izven bolgarske države, je začel ta narod po mnenju BKP oblikovati svojo posebno in megleno nacionalno zavest (Mojsov 1981: 21–2).

²⁷⁴ To bi izoblikovalo Kantovsko kulturo anarhije, v kateri bi državi druga drugo videli kot prijatelja, spore bi reševali na miroljuben način ter podpirali druga drugo pred grožnjami tretje sile (Wendt 1999: 299).

²⁷⁵ Pod pritiskom NATA sta vladi Bolgarije in Makedonije 22. februarja 1999 podpisali Skupno deklaracijo. Člen 11 dovoljuje obema državam dosego NATO zahtev, odpira trgovinske in komercialne izmenjave med obema državam, a ne razrešuje eksplicitno vprašanja nacionalne identitete in političnih in teritorialnih zahtev (Skupna deklaracija Bolgarija – Makedonija (*Bulgaria – Macedonia – Joint Declaration*). Dostopno na: <http://www.b-info.com/tools/miva/newsview.mv?url=places/Bulgaria/news/99-02/feb22.bta> (14. maj 2007)). .

²⁷⁶ Ta novi nacionalizem skuša združiti različne lokalne/državne nacionalizme v oblikovanje identitete s heterogenim značajem.

²⁷⁷ Razglašali so, da je vse makedonsko v resnici izključno grško. To so izražali z napisi na panojih, npr. »Macedonia was, is, and always will be Greek!«, »Macedonian Histry is Greek History!«, »Macedonia = Greece«, »Real Macedonians Are Greeks!« in »No Recognition of the Skopian Republic under the Hellenic Name 'Macedonia'!« (Danforth 1995: 30).

popolno zgodovinsko in kulturno enoto, da je ime Makedonija »neprenosljiva in večna lastnina helenizma, del njene duše« (Danforth 1995: 30).²⁷⁸

Grška nacionalna zavest se je skonstruirala v 19. stoletju skozi sklicevanje na iredentizem tistih regij, ki jih poseljuje grško govoreča krščansko ortodoksna populacija, ki še niso bile vključene v grško državo (Triandafyllidou in Veikou 2002: 193).²⁷⁹ V razpravah o tem, kdo ima pravico sam sebe imenovati Makedonec, prevladujejo polemike o dejanskih mejah Makedonije v različnih časovnih obdobjih, od antike do danes.²⁸⁰ Pred devetdesetimi leti 20. stoletja je bilo skupno grško stališče,²⁸¹ da je termin Makedonija popolnoma geografski in se nanaša na prebivalce določene regije na Balkanu ne glede na njihovo etnično ali nacionalno identiteto.²⁸² Termin se sme uporabljati le v zvezi z etničnim ali nacionalnim terminom.²⁸³ Podobno tudi »Republika Skopje«,²⁸⁴ ki zavzema le del geografskega območja, ki je prepoznano kot Makedonija, nima pravica imenovati samo sebe po regiji kot celoti (Danforth 1995: 31). Z ustanovitvijo Republike Makedonije leta 1991 in iskanjem mednarodnega priznanja pa je to vprašanje postalo bolj občutljivo in grško stališče se je spremenilo. »Republika Skopje« naj bi ležala povsem izven območja, znanega kot Makedonija in zato nima pravice uporabljati ime Makedonija.²⁸⁵ Ta trditev razkriva osnovno pozicijo grškega nacionalističnega gibanja.²⁸⁶ Iz grške nacionalistične perspektive je Makedonija in vse, kar je

²⁷⁸ Besede Steliosa Papatthemelisa, nekdanjega socialističnega ministra Severne Grčije.

²⁷⁹ V 18. in 19. stoletju je »Grčija« pomenila veliko civilizacijo, ki so jo povezovali z vrednotami, kot so demokracija in red, in naj bi predstavljala prednike Evrope. Moderne Grke Tzanelli (2006: 486) označi za šibke naslednike te velike civilizacije. Strah, da jih je Otomanski imperij »pokvaril«, je ustvaril prezir do drugačnosti, ki je temelj novo ustvarjene grške države in grškega naroda. Ta fenomen je Edward Said (1978) poimenoval orientalizem. Grčija naj bi tako prevzela postkolonialno identiteto, ki temelji na dvojnem nasprotju, ki je sčasoma postalo ponotranjeno, to je evropsko in orientalsko (Tzanelli 2006: 486). Moderni Grki skušajo tako nenehno zaklinjati preostalemu svetu, kako zelo »antična« je njihova identiteta. Odklanjanje priznanja drugih v intimnem prostoru naroda je praksa univerzalno sprejetih nacionalističnih diskurzov. Vsak tip identitete je odvisen od svoje možnosti oblikovanja meja (Tzanelli 2006: 490).

²⁸⁰ Z grške perspektive ni območje, ki je znano kot Makedonija, v nobenem smislu enotna entiteta (Sakellariou 1983: 484).

²⁸¹ Najčistejša nacionalistična zgodovina temelji na zgodovini grškosti Makedonije, ki konkretizira tako grški narod kot kulturo in skuša dokazati neprelomljeno kontinuiranost grške »rase« in »helenizma« (Danforth 1995: 37).

²⁸² Ne sme se ga uporabljati za oznako le ene etnične skupine in še zlasti se ne sme izključno nanašati na skupino Slovanov.

²⁸³ Tako je omogočeno razlikovanje med različnimi etničnimi in nacionalnimi skupinami, ki poseljujejo to območje, npr. jugoslovanski Makedonci, bolgarski Makedonci ter grški Makedonci.

²⁸⁴ Tako v grških virih večinoma imenujejo Republiko Makedonijo.

²⁸⁵ »Zgodovinska« ali »prava« Makedonija naj bi ležala točno tam, kjer je sedanja meja med Grčijo in bivšo Jugoslavijo. Makedonija je le regija Grčije. Tudi terminologija poimenovanja makedonskega vprašanja se je spremenila. V začetku devetdesetih let je bilo poimenovano kot »neobstoječe makedonsko vprašanje«, sedaj pa so se nanašali nanj kot na »skopsko vprašanje«.

²⁸⁶ Ker so bili Aleksander Veliki ter antični Makedonci Grki in ker sta antična in moderna Grčija povezani v nepretrgani liniji rase in kulturne kontinuitete, imajo le Grki pravico se identificirati za Makedonce. Šele nedavno so nekateri mediji začeli uporabljati uradno ime države. Pred letom 1991 so mediji poimenovali to področje kot državo Skopje ter jo opisali kot »drobceno državo« (Demertzis 1999: 31). Grčijo so predstavljali kot »narod brez brata«, kot upravičeno žrtev, narod, ki ga preganjajo vsepovsod, narod, ki mora braniti svoje

povezano z njo, grškega izvora, zato se južni Slovani, ki so potomci slovanskih plemen,²⁸⁷ nimajo pravice imenovati Makedonci.²⁸⁸ Za Grke makedonsko vprašanje vzbuja podedovane strahove, ki so bili pozabljeni ob izboljšanju odnosov s Titovo Jugoslavijo in ob koncu grške državljanske vojne. Trenutno to niso strahovi pred invazijo, ampak pred nestabilnostjo in vključenostjo v balkanske spore.²⁸⁹

Zanikanje makedonske identitete se v grški nacionalistični ideologiji osredotoča na tri področja: obstoj makedonskega naroda, makedonski jezik ter makedonska manjšina v Grčiji. Grška pozicija je, da ne obstaja makedonski narod, saj če ni država Makedonija nikoli obstajala, potem tudi ne more obstajati makedonski narod.²⁹⁰ Makedonski narod opisujejo kot »napačen« ali »ponarejen«.²⁹¹ Z razliko od Grkov, ki se rodijo Grki, so »tako imenovani Makedonci« ustvarjeni z vladno odredbo.²⁹²

Jezik, ki so ga govorili antični Makedonci, je po mnenju grških nacionalistov grški.²⁹³ Pred drugo svetovno vojno je bil makedonski jezik povsem neznan. Jezik, ki so ga uporabljali slovansko govoreči prebivalci Makedonije, naj bi bil »narečna oblika bolgarščine« in naj bi si izposojal izraze iz grščine, turščine, vlahščine ter albanščine (Danforth 1995: 33).²⁹⁴ Tito naj

zgodovinske pravice pred prijatelji in sovražniki ter kot narod, ki ne sodi v nobeno mednarodno skupnost ali zaveznitvo (Demertzis 1999: 32).

²⁸⁷ Ki so se naselili v Makedoniji v 6. stoletju in so se do leta 1944 imenovali Bolgari.

²⁸⁸ Grki jih imenujejo »Skopjanci«, »t.i. Makedonci« ali »'Makedonci'«. Papathelemis jih je v svojem govoru na konferenci v Melbourne februarja 1988 imenoval »napačno poimenovana kategorija ljudi, ki oblikujejo tako imenovano etničnost Makedoncev skopskega tipa« (Danforth 1995: 32).

²⁸⁹ Zaradi mednarodnega obsojanja je Grčija unilateralno sprostila svoj ekonomski embargo Republiki Makedoniji decembra 1995 (Veremis 1997: 232). Vprašanje imena Makedonija še ni bilo rešeno. V zameno je Makedonija obljubila, da bo odstranila zvezdo iz svoje zastave ter da bo spremenila dele makedonske ustave, ki jih je Grčija videla kot ogrožujoče (Bideleux in Jeffries 2007a: 418; Veremis 1997: 232–3). Zaradi poskusa atentata na predsednika Gligorova v Skopju oktobra 1995 so bile razprave o novem imenu začasno prekinjene (Veremis 1997: 233).

²⁹⁰ V grških virih Republika Makedonija, ki je bila do leta 1991 ena od federativnih držav Jugoslavije, ni nikoli izenačena z državo, saj se jo vedno opisuje kot minidržavo ali pseudo državo (Danforth 1995: 33).

²⁹¹ Je umetna kreacija, izmišljotina ali izum Tita, ki je leta 1944 ustvaril mozaik narodov (Albanci, Srbi, Turki, Vlahi, Grki in Romi) ter jim brez opravičila poklonil ime Makedonci (Danforth 1995: 33). Tito je geografski izraz uporabil za opis povsem nove nacionalnosti in s tem povzročil, da je postalo vse, kar si geografsko lasti Makedonija, izenačeno z makedonskim narodom.

²⁹² Kofos (1989: 262) ob citiranju Andersonovega dela o »izmišljenih skupnostih« trdi, da je makedonska identiteta izmišljena, medtem ko je grška resnična. Danforth (1995: 33) vidi v tem zlorabo Andersenovega dela za cilje nacionalistične histografije. V še radikalnejši nacionalistični reotoriki makedonski narod prikazujejo kot »pošastneža«, »zlonamerno tvorbo«, ki bi jih grški zavezniki Srbi, morali odstraniti iz Balkana (Danforth 1995: 33).

²⁹³ Iz tega sledi, da negrški slovanski jezik, ki ga govorijo v Skopju, ne more biti imenovan makedonski jezik. V grških virih se ga pogosto omenja kot »lingvistični idiom« ali »dialekt« in ne kot samostojen jezik.

²⁹⁴ Po besedah Nicholasa Martisa, nekdanjega konzervativnega ministra Severne Grčije, je »lingvistični idiom Skopja /.../ govorjena zbirka besed, brez skladnje, brez slovničnih komponent, brez pravopisa« (Popov in Radin 1989: 46).

bi umetno spremenil ta ruralni slovanski dialekt v nacionalni jezik in ga arbitrarno poimenoval makedonski jezik.²⁹⁵

Uradna grška pozicija glede manjšin v Grčiji je, da Grčija nima etničnih ali nacionalnih manjšin (Danforth 1995: 34).²⁹⁶ Po besedah Angelopoulou (1979: 129) naj bi imela Grčija ugoden položaj, saj je »država s praktično idealno etnično, jezikovno in versko homogenostjo ter enotnostjo«.²⁹⁷ Tako ni omembe Slovanov v Grčiji in s tem »Makedoncev«. Omenjajo le obstoj skupine »slovansko zvenceh Helenov« ali »dvojezičnih Grkov«, ki govorijo tako grško kot tudi »poseben slovanski dialekt«, a imajo grško nacionalno zavest (Kofos 1964: 226).²⁹⁸

Z grške nacionalistične perspektive uporaba imena Makedonija s strani »Slovanov iz Skopja« predstavlja »zločin« in dejanje »plagiata« proti grškemu narodu.²⁹⁹ Zaradi grožnje lastnemu obstoju so Grki, še zlasti makedonski Grki, odločni braniti svoje ime pred »nasilno prilastitvijo« ter posledično »monopolizacijo« tujcev (Danforth 1995: 35). Intenzivnost odgovorov na grožnjo se je izražala na različnih nivojih, od uradnih izjav predstavnikov grške vlade do osebnih izjav posameznih makedonskih Grkov.³⁰⁰ Za mnoge Grke pomeni uporaba imena »Makedonija« s strani »Republike Makedonije« še resnejšo grožnjo. Uporaba namiguje, da bi morali določeni deli Makedonije, ki ležijo v drugih državah, prav tako pripadati »Republiki Skopje«. To z drugimi besedami pomeni grožnjo ozemeljski celovitosti grške države.³⁰¹

Ta tri sporna področja med Grčijo in Republiko Makedonijo so stopnjevala prepir do najvišje točke, kar je privedlo do mednarodne mediacije in poskusov sprejetja resolucije v okviru OZN. Resolucija, ki bi spore razrešila, do današnjega dne še ni bila sprejeta,³⁰² saj je

²⁹⁵ Po besedah grškega lingvистa je ta jezik »tako tesno povezan s tako bolgarščino kot tudi srbščino, da glede na jezikovne principe ne more oblikovati lastnega jezika« (Andriotes 1957: 6).

²⁹⁶ Tako 4. člen Ustave omenja le Grke kot državljane Grčije (Ustava Grčije (*The Constitution of Greece*). Dostopno na: <http://www.hri.org/docs/syntagma/> (14. maj 2007)).

²⁹⁷ Edino izjemo popolne etnične čistosti, naj bi predstavljalo priznanje obstoja pravic muslimanom v vzhodni Trakiji v nasprotju z turško etnično ali nacionalno manjšino, ki ne obstaja (Danforth 1995: 34).

²⁹⁸ Na »Zboru za grško Makedonijo«, februarja 1992 v Melbournu, so tako trdili, da so »edini Slovani v Grčiji /.../ turisti« (Danforth 1995: 34).

²⁹⁹ Z uporabo grškega imena Makedonija »Slovani iz Skopja« poneverjajo ali si prilaščajo grško kulturo in dediščino in s tem pokvarjajo grško zgodovino. Če se »Skopje« prepozna kot »Republika Makedonija« ter če so »Slovani« prepoznani kot »Makedonci«, potem postane vse, kar je makedonskega, vključujoč dosežke Aleksandra Velikega ter antičnih Makedoncev, del izključne lastnine Slovanov in ne grške zgodovine in civilizacije (Danforth 1995: 34).

³⁰⁰ Npr. makedonski Grk Evangelos Kofos je izjavil: »Je tako, kot če bi prišel tat v mojo hišo in mi ukradel najdragocenejše dragulje – mojo zgodovino, mojo kulturo, mojo identiteto« (Kofos v Danforth 1995: 35).

³⁰¹ Grški komentatorji izražajo z mnogimi dokazi v številnih izjavah iredentistično težnjo »t.i. Makedoncev«. Trdijo, da »t.i. Makedonci« pogosto pozivajo k »svobodni, združeni in samostojni Makedoniji« ter k »osvoboditvi nesvobodnih bratov zatiranih s strani grške vladavine« (Danforth 1995: 36).

³⁰² Stanje 15. septembra 2007.

problem poimenovanja dosegel mrtvo točko (Floudas 1996: 285). S privolitvijo Grčije je leta 1993 OZN v resoluciji o sprejetju Republike Makedonije v OZN začasno imenovala Republiko Makedonijo »Bivša jugoslovanska republika Makedonija«.³⁰³ To ime naj bi se uporabljalo le v okviru OZN.³⁰⁴ Varnostni svet OZN je poudaril, da je referenca le opisne narave in »odraža le zgodovinsko dejstvo, da je bila /Makedonija/ v preteklosti republika bivše Socialistične federativne republike Jugoslavije«.³⁰⁵ Grčija in Republika Makedonija sta 13. septembra 1995 podpisali začasno soglasje,³⁰⁶ ki je končal dvoletni grški embargo in ki je pomiril tudi grško zaskrbljenost zaradi nove makedonske zastave ter prepostavljenih iredentističnih teženj v makedonski ustavi.³⁰⁷ Prošnja Republike Makedonije za članstvo v EU bi lahko pospešila poskuse razrešitve konflikta.³⁰⁸ Leta 2005 je posebni predstavnik OZN Matthew Nimetz predlagal ime »Republika Makedonija-Skopje« kot uradno ime države, a Grčija tega ni sprejela. Grški minister Vlado Buckovski je predlagal uporabo »dvojne formule«, po kateri bi mednarodna skupnost uporabljala ime »Republika Makedonija«, Grčija pa »Bivša jugoslovanska republika Makedonija« (Nikolovski 2005). Oktobra 2005 je Nimetz predstavili nov predlog, da naj ime »Republika Makedonija« uporabljajo države, ki so priznale državo pod tem imenom, Grčija naj uporablja ime »Republika Makedonija-Skopje«, mednarodne organizacije in institucije pa naj uporabljajo ime »Republika Makedonia«. Makedonija je ta predlog sprejela, medtem ko je bil za Grčijo predlog nesprejemljiv (BBC 2005).

2.3.4 Srbski odzivi na oblikovanje makedonske nacionalne identitete

V devetdesetih letih 20. stoletja Srbija ni bila dovolj močna, da bi lahko tvegala spopad s Skopjem.³⁰⁹ Glavna dimenzija srbske politike je bila dovoliti Makedoniji postati neodvisna

³⁰³ *Admission of the Former Yugoslav Republic of Macedonia to Membership in the United Nations* (A/RES/47/225). Dostopno na: <http://www.un.org/documents/ga/res/47/a47r225.htm> (15. septembra 2007).

³⁰⁴ Resolucijo so samostojno in ne po navodilih OZN sprejele mnoge druge mednarodne organizacije in države (npr. Avstralija, Kanada, Francija, Nemčija, itd.). Nekatere druge države pa so priznale državo pod imenom Republika Makedonija (npr. Rusija, Velika Britanija, Hrvaška, Srbija, Slovenija, itd.).

³⁰⁵ Izjava predsednika Varnostnega sveta OZN (S/25545), 7. aprila 1993.

³⁰⁶ *Interim Accord between the Hellenic Republic and the FYROM*. Dostopno na: <http://www.macedonian-heritage.gr/OfficialDocuments/Interim.html> (15. septembra 2007).

³⁰⁷ V tem soglasju je OZN določil 13. september 2002 kot datum razrešitve spora, ki pa se ni uresničil do današnjega dne zaradi očitno nezdržljivih pozicij obeh strani.

³⁰⁸ EU je na sestanku 14. septembra 2004 ugotovila, da razlika v poimenovanju Republike Makedonije še vedno obstaja ter pozvala obe strani k sprejetju skupne rešitve, ni pa to izpostavila kot enega od pogojev vstopa v EU za Republiko Makedonijo (Evropska unija 2007).

³⁰⁹ Čeprav obstaja močna srbska enklava v Makedoniji v Kumanovu, se njegovi prebivalci v tem obdobju niso počutili ogrožene in niso zahtevali neodvisne srbske republike. Srbi so tradicionalno nadzorovali najbolj prominentna ekonomska podjetja v Skopju in v nekaterih primerih izgleda, kot da se spreminjajo v častne Makedonce z namenom koriščenja procesa privatizacije (Pettifer 1992: 483).

država.³¹⁰ Srbski interesi sledijo politiki nedelovanja z upanjem, da Makedoniji ne bo uspelo preživeti kot država in se bo zato obrnila po pomoč k Srbiji kot njenemu najmanj napadalnemu sosedu (Pettifer 1992: 483).³¹¹ Slobodan Milošević je kljub tej politiki pogosto zahteval oblikovanje velike Srbije, ki bi vključevala tudi Makedonijo. Makedonijo je pogosto imenoval s terminom iz devetdesetih let 19. stoletja »Južna Srbija«.

2.3.5 Albansko-makedonski etnični konflikt

V Makedoniji, kjer etnični Albanci predstavljajo okoli tretjino populacije, je negativno upodabljanje še vedno močno. Neodvisnost od Beograda leta 1991 je podprla večina makedonske populacije, a resna razhajanja med Makedonci in Albanci so se pojavila skorajda takoj.³¹² Faktorji nestabilnosti, ki prevladajo v regiji so: močne negativne percepcije etničnih nasprotnikov, spomini na nedavno nasilje ter percepcije o nedoločenih mejah in posledičnih priložnostih vsake skupnosti (Stefanova 2003: 180).

Kompromis med etničnimi Albanci in Makedonci je predstavljala sprememba obstoječe ustave Republike Makedonije in številnih zakonov. Poleg ostalih sprememb, je bilo potrebno spremeniti tudi 19. člen Ustave,³¹³ ki privilegira makedonsko pravoslavno cerkev.³¹⁴ Ko je bil amandma dokončno sprejet v parlamentu, je Kir-Stefan razglasil, da »se cerkev ne vmešava v politiko, a je prisiljena braniti svoje dostojanstvo, status in pozicijo v Ustavi, četudi z javnimi poniževalnimi zahrbtnimi pooblaščenici« (Kir-Stehan v Iveković 2002: 533). Religija je napolnila vakum, ki je bil ustvarjen z delegitimizacijo komunističnega projekta in je zagotovil sestaven del postkomunističnih družb, ki imajo težave pri definiranju svojih novih identitet.

³¹⁰ Srbska ortodoksna cerkev smatra makedonsko za odpadnike ter trdi, da bi morala biti škofija v Skopju srbska (Pettifer 1992: 483).

³¹¹ Beograjski časopis je leta 1852 poročal, da se v in okoli Skopja govori »čista srbščina« (Poulton 1995: 62–3). A Stojan Novaković je leta 1866 uvidel, da so srbske jezikovne zahteve šibke v primerjavi z bolgarskimi, saj si srbščina in »čista srbščina« naj ne bi bili tako zelo podobni. Iz tega razloga je Novaković spodbujal k financiranju Makedoncev, ki so pridigali o nacionalnih in jezikovnih razlikah z Bolgarijo (Poulton 1995: 63). Novaković je kasneje priznal, da je bil ekavski dialekt (ki je bližje bolgarskim kot srbskim dialektom) sprejet kot uradni srbski jezik le zato, da bi utemeljil morebitne zahteve po Makedoniji. Leta 1868 je bil ustanovljen kulturni komite v Beogradu z namenom odprtja šol v Makedoniji in na Kosovu.

³¹² Etnični Albanci so začeli z bojkotom prevladujoče slovanske države in so oblikovali svoje paralelne institucije. Slovanska večina je v tem videla sabotazo suverenosti svoje šibke države in je reagirala s še večjo izolacijo etničnih Albancev (Stefanova 2003: 172). Rezultat tega je, da negativne podobe med obema skupnostima še danes prevladujejo. Med prevladujočo slovansko večino v Skopju je standardni odgovor na vprašanje »Koliko Albancev živi na vašem področju?« »Kriminalci živijo na drugem bregu reke. To je varno območje«. Ta odgovor se nanaša na etnično ločitev prestolnice, ki jo ločuje reka Vardar (Stefanova 2003: 173).

³¹³ Ustava Republike Makedonije (*The Constitution of the Republic of Macedonia*). Dostopno na: <http://www.b-info.com/places/Macedonia/republic/Constitution.shtml> (14. maj 2007).

³¹⁴ Ta zahteva je privedla do nasprotovanja pravoslavne hierarhije in sprožila številne javne žalitve med makedonsko pravoslavno cerkvijo in makedonsko islamsko skupnostjo (Iveković 2002: 533).

Verska prepričanja so povezana z novimi etnonacionalnimi projekti in jim prinašajo zgodovinsko kontinuiteto in predkomunistično preteklost (Iveković 2002: 534).

Največji problem, s katerim se sooča makedonska država je vprašanje albanskega nasledstva (Cappelli 1998: 134).³¹⁵ Politični konflikt med albanskimi in makedonskimi skupnosti se vrti okoli petih glavnih zadev:³¹⁶ status Albancev v makedonski ustavi; število albanskih prebivalcev Makedonije; pravica do uporabe nacionalnih simbolov; pravica do višješolskega izobraževanja v albanskem jeziku ter dostop Albancev do zaposlitve (Bellamy 2002: 124).³¹⁷ Makedonska ustava iz leta 1992 je protisloven dokument,³¹⁸ saj na eni strani zagovarja enakost državljanov ne glede na spol, raso, nacionalnost ali religijo (člen 9), a obenem opisuje Makedonijo kot »državo makedonskega ljudstva«, s čimer namiguje, da imajo etnični Makedonci višji status od državnih manjšin.³¹⁹ Avgusta 2001 je Ohridski mirovni sporazum³²⁰ določil številne amandmaje ustave (Gounev 2002: 223).³²¹ Ustavni

³¹⁵ Albanci so bojkotirali referendum o neodvisnosti Makedonije septembra 1991 in so januarja 1992 razglasili avtonomno Republiko Ilirida v zahodni Makedoniji, kot prvi korak k uniji z Albanijo. Obe populaciji ločuje sovraštvo, ki izhaja že iz Otomanskih časov. Čeprav vlada Kira Gilgorova zatrjuje, da sledi pluralizmu, interpretira star slogan VMRO »Makedonija za Makedonce« v njegovem najbolj ozkem smislu kot država Makedonija od in za makedonske Slované (Cappelli 1998: 134). Napetost se je pojavila v spopadih na področju kulture. Etnični Albanci trdijo, da je znamenje njihove narodne identitete, npr. pravica razobešanja albanske zastave na javnih in ostalih zgradbah. Ta pravica jim je bila odvzeta, saj naj bi razobešanje tujih zastav pomenilo grožnjo suverenosti in enotnosti makedonske države (Cappelli 1998: 134).

³¹⁶ Makedonsko vodstvo je zagotavljalo, da so Albanci obravnavani kot enaki in poudarjali, da predstavniki etničnih Albancev zasedajo nekatera najvišja mesta v vladi. V odgovoru na trditve Albancev, da jih obravnavajo kot drugo razredne državljanje, so vladni voditelji izpostavili, da je Makedonija nastanila na tisoče Albancev med bombardiranjem Kosova ter da bo albanska jezikovna univerza ustanovljena (Baros 2003: 67–8). Makedonski ministrski predsednik je namigoval, da so glavni cilj etničnih Albancev teritorialne zahteve (Baros 2003: 68).

³¹⁷ Arben Xhaferi, predsednik albanske demokratske stranke Demokratska stranka Albanija (DPA), ki je največja albanska stranka v Makedoniji je poimenoval nasilje leta 2001 kot »etnično tekmovanje: komu pripada država? Makedonci hočejo ustvariti državo kot njihovo lastno etnično lastnino. Albanci to zanikajo in tako imamo konflikt« (Xhaferi v Bellamy 2002: 124).

³¹⁸ Makedonska ustava govori namesto, da bi govorila o »nacionalnih manjšinah«, o »nacionalnostih« (Treneska 2004: 220).

³¹⁹ Čeprav je država sekularna in brez državne religije, ustava v 19. členu omenja pravoslavno cerkev. Medtem ko je manjšinam priznana pravica do osnovnega in srednješolskega izobraževanja v lastnem jeziku, pa člen 48 zanemarija višješolsko izobraževanje, s čimer se zanika pravica Albancev do uporabe albanskega jezika na univerzah. Ustava določa makedonski jezik kot uradni jezik države.

³²⁰ Ohridski sporazum (*Framework Agreement*). Dostopno na: http://www.coe.int/t/e/legal_affairs/legal_cooperation/police_and_internal_security/OHRID%20Agreement%2013august2001.asp (14. maj 2007).

³²¹ Ohridski sporazum, ki je bil sprejet 13. avgusta 2001 je vključeval med drugimi naslednje elemente: 1. sprememba preambule ustave, v kateri bo poudarjeno, da Republika Makedonija pripada vsem državljanom in ne le makedonskim Slovanom, 2. vpeljava sistema dvojne večine v parlamentu, 3. albanski jezik postane drugi uradni jezik v državi v skupnostih, kjer etnični Albanci sestavljajo več kot 20% populacije, 4. višješolsko izobraževanje v albanskem jeziku, v primeru da etnični Albanci sestavljajo več kot 20% populacije, 5. proporcionalna reprezentacija etničnih Albancev na ustavnem sodišču ter v vladni administraciji in policiji, 6. ponoven popis prebivalstva, ki bo določil etnično kompozicijo populacije, 7. enak status pravoslavne, muslimanske in katoliške vere.

amandmaji, ki so bili sprejeti leta 2001 so spremenili ustavno definicijo makedonske države (Treneska 2004: 228).³²²

2.3.6 Makedonski pogled na Makedonijo

Makedonci so etnično specifična skupina s svojo lastno nacionalno osebnostjo, ki se razlikuje od njenih sosedov Srbov, Bolgarov, Grkov in Albancev. Živijo znotraj naravno definirane balkanskega polotoka že preko 4000 let in so potomci antičnih Makedoncev in Aleksandra Velikega.

Skupni jezik, tradicija, običaji in nacionalna zavest so skupni Makedoncem in so ohranjeni skozi niz invazij in stoletja tuje nadvlade, vključujoč Bizantince, Srbe, Bolgare ter otomanske Turke (Danforth 1995: 43).³²³

Makedonska nacionalistična ideologija želi potrditi svoj obstoj kot edinstven narod z edinstveno zgodovino, kulturo in identiteto in si prizadeva dosego priznanja tega dejstva s strani mednarodnih političnih organizacij, vlad posameznih držav, akademske skupnosti ter svetovnega javnega mnenja (Danforth 1995: 43). V tem boju so se morali soočiti z nasprotujočimi težnjami po njihovem imenu in teritoriju s strani Srbov, Bolgarov in Grkov.³²⁴ Makedonci podobno kot Grki previdno razlikujejo med geografsko in etnično ali nacionalno rabo termina Makedonija.³²⁵ Makedonska nacionalistična ideologija trdi, da imajo Makedonci dolgo zgodovino kot lastna etnična in nacionalna skupina, obenem pa ima Makedonija dolgo zgodovino kot značilna geografska entiteta. Obstoj Makedonije kot ločene etnografske in geografske entitete se je končal s »tragično« delitvijo leta 1913, ko so si Makedonijo razdelili Srbi, Bolgari in Grki. Tako so nastale Vardarska, Pirinska in Egejska Makedonija (Danforth 1995: 44).³²⁶ Makedonski nacionalisti so se z namenom potrditve makedonskega naroda in makedonskih manjšin v Albaniji, Bolgariji in Grčiji veliko ukvarjali z zatrjevanjem, da obstaja značilen makedonski jezik.³²⁷

³²² »Nacionalnosti« so bile spremenjene v »skupnosti« in so postale pomemben faktor odločanja v politiki. Amandmaji pa niso bistveno spremenili kulturnih in izobraževalnih pravic manjšin (Treneska 2004: 229).

³²³ Makedonska pozicija do makedonskega vprašanja, ki je bila objavljena na letaku iz leta 1992. Letak je pozival k bojkotu grških proizvodov in je bil izraz protesta opoziciji grške vlade do mednarodnega priznanja Republike Makedonije.

³²⁴ Makedonci vztrajajo pri dejstvu, da niso ne Srbi, ne Jugoslovani, Bolgari ali Grki. Zaničajo, da obstaja kaj takega kot je makedonski Jugoslovan, bolgarski Makedonec ali grški Makedonec. Uporaba takih terminov naj bi negirala obstoj Makedoncev kot unikatnega naroda in služi kot pravi član Avstralsko-makedonskega komiteja za človekove pravice »raznarodovalnim ciljem naših balkanskih gospodarjev« in »krepi propagando tistih, ki prakticirajo genocid nad nami« (Danforth 1995: 43).

³²⁵ Z razliko od Grkov, ki trdijo, da termin ne more biti uporabljen v etničnem ali nacionalnem smislu, Makedonci trdijo drugače (Danforth 1995: 44).

³²⁶ Makedonci, ki naseljujejo Pirinsko in Egejsko Makedonijo so izgubili svoj zgodovinski status kot ljudstvo in kot narod ter so bili zreducirani na status etnične manjšine. Podvrženi so bili krutim politikam prisilne asimilacije, denacionalizacije ter kulturnemu genocidu vlad Albanije, Bolgarije in Grčije (Danforth 1995: 45).

³²⁷ Mednarodno priznanje obstoja makedonskega jezika se pojasnjuje z dejstvom, da se ga poučuje na prestižnih univerzah v več kot dvajsetih državah po svetu.

Stalnost je pomembna tema v makedonski nacionalistični ideologiji, a obstajajo različne pozicije Makedoncev glede stalnosti v makedonski kulturi (Danforth 1995: 45).³²⁸ Najmočnejši simboli stalnosti makedonske kulture so tako Aleksander Makedonski³²⁹ in sonce antičnih makedonskih kraljev.³³⁰ Zmernejša nacionalistična pozicija, ki so jo v večji meri sprejeli tudi makedonski izobraženci, trdi, da so Makedonci Slovani in ne potomci antičnih Makedoncev.³³¹ Prvi predsednik Republike Makedonije, Kiro Gligorov je junija 1992 v govoru zavzel to pozicijo: »Mi nimamo nobenih zveze s Aleksandrom Velikim. Mi smo slovansko ljudstvo, ki je prišlo sem /v Makedonijo/ v šestem stoletju« (Danforth 1995: 46).³³²

Makedonska nacionalna zgodovina je zgodovina dolgega in junaškega boja makedonskega ljudstva za svobodo in neodvisnost. Je zgodovina boja zatiranih Makedoncev za ohranitev skupne nacionalne identitete in kulture pod pritiski nasilne asimilacije, denacionalizacije in kulturnega genocida, ki se je vršil v vseh delih Makedonije do druge svetovne vojne in se še danes dogaja v Pirinski in Egejski Makedoniji.

To razumevanje dokazuje različne stopnje kulture anarhije, skozi katere se je oblikovala Republika Makedonija. Pred osamosvojitvijo je bilo to območje videno kot Hobbsova kultura anarhije, v kateri so si bile države medseboj sovražne. Nacionalna ideja v vzhodni Evropi ni bila uporabljena za konsolidacijo države, temveč je postopoma od znotraj spodkopala multinacionalne imperije (Roter 2001: 230).³³³ Takoj po osamostoitvi se je kultura zaradi političnih in družbenih sprememb, to je sprememb obstoječe strukture, spremenila v Lockovo kulturo anarhije, v kateri so države sprejemale druga drugo kot tekmeča.³³⁴ Ozemlje makedonske države, ki je postalo samostojno leta 1991 predstavlja nič drugega kot zgodovinsko naključje.³³⁵ Makedonija nima sama od sebe meja. Je mejna regija med muslimani in kristjani, Otomani in Evropejci, slovansko in grško govorečimi, imperiji in nacionalnimi državami, med antanto in centralnimi silami, med komunizmom in zahodnimi

³²⁸ Bolj ekstremna nacionalistična pozicija je, da moderni Makedonci niso Slovani, ampak so direktni potomci antičnih Makedoncev, ki pa niso bili Grki. Ekstremni nacionalisti so mnenja, da je slovanstvo destruktivna doktrina, ki teži k popolnemu izkoreninjenju makedonizma. Iz te perspektive naj bi unikatni makedonski narod, ki ni ne slovanski ne grški, obstajal že iz antike.

³²⁹ Tako imenujejo Aleksandra Velikega v makedonskih virih.

³³⁰ Sonce je bilo leta 1992 izbrano za zastavo novo ustanovljene države Republike Makedonije.

³³¹ Zagovorniki te pozicije pogosto gredo še dlje in trdijo, da antični Makedonci niso bili Grki in da grška lastitev stalnosti z antičnimi Makedonci ni nič bolj veljavna kot makedonska.

³³² Tretja pozicija, ki se nanaša na problem stalnosti makedonske kulture, pa je, da so moderni Makedonci potomci ljudstev, ki so nastala kot rezultat mešanja ali porok v devetem stoletju med Slovani in antičnimi Makedonci.

³³³ A kljub temu, da zahodni model oblikovanja držav in narodov ni bil primeren za vzhodne države, to ni preprečilo poskusov spreminjanja multietničnih imperijev v nacionalne države (Roter 2001: 230).

³³⁴ Medseboj se ne skušajo znebiti, ampak druga drugi priznavajo pravico do obstoja.

³³⁵ Je umetna kreacija zgodovine, kartografska relikvija pogodbe iz Bukarešte, saj nima v lasti ne etnične homogenosti ne populacije, ki bi uniformno priznavala pravnomočnost države (Cappelli 1998: 133).

demokracijami, med modernostjo in tradicijo, med stabilnostjo in nestabilnostjo (Gounaris 2002: 87). Republika Makedonija na začetku devetdesetih let 20. stol. vstopi na prizorišče kot enoten igralec, opremljen z cilji, prepričanji ter željami (Wendt 1996: 59; Wendt 1999: 197). Makedonija vstopi v interakcijo kot posameznik. Ve, da je Makedonija, državni akter (Wendt 1999: 225). Njen obstoj kot državni akter je neodvisen od mednarodnega sistema in je opremljen z željo po preživetju že pred samim vstopom v interakcijo. To je del njene korporativne identitete, ki se nanaša na bistvene kvalitete, ki oblikujejo akterjevo individualnost (Wendt 1996: 50).³³⁶ Sprememba strukture, v katero je bila vpeta Makedonija, se je izrazila v ponovnem izzivu po preživetju makedonske nacionalne identitete tako s strani sosednjih držav kot tudi mednarodne skupnosti. Danes se je pojavila tendenca po rešitvi makedonskega vprašanja v luči EU. Obstoječo kulturo anarhije se poskuša spremeniti v Kantovsko, v kateri bodo države videle druga drugo kot prijatelja (Wendt 1999: 299).³³⁷ Na tem mestu preostane še, da pogledam, kako se je sodobna makedonska nacionalna identiteta preoblikovala v težnji po približevanju 'Evropi' in odmiku od 'Balkana', kar bo sledilo v naslednjem poglavju.

2.4 SODOBNO PREOBLIKOVANJE MAKEDONSKE NACIONALNE IDENTITETE

Balkan služi kot odlagališče za negativne značilnosti nasproti katerim je bila skonstruirana pozitivna in samopohvalitvena podoba 'evropejskega' in 'zahodnega' (Todorova 2001: 188).

V devetdesetih letih je bila stabilnost na Balkanu najpomembnejša prioriteta zunanje politike članic EU (Gounev 2002: 229).³³⁸ V devetdesetih letih je mednarodna skupnost, vključujoč EU, izpostavljala Makedonijo kot zgodbo o uspehu preprečevanja konfliktov in multietničnega miru.³³⁹ Leta 1998 je stopil v veljavo sporazum o sodelovanju med republiko Makedonijo in EU,³⁴⁰ Makedonijo pa se je izpostavljalo kot državo, kjer so se norme kot so

³³⁶ V primeru državnega akterja je ta vidik identitete osnovan na domači politiki, ki jo Wendt smatra za ontološko starejšo od državnega sistema (Wendt 1996: 50) ter zunanje dano (Wendt 1999: 328). Ker so del korporativne identitete, državni akterji vstopijo v interakcijo z vnaprej obstoječimi idejami, o tem, kdo so, tudi preko svoje zavesti individualnosti ter sposobnosti akcije.

³³⁷ Spore bodo reševale na miroljuben način in podpirale druga drugo pred grožnjami tretje sile.

³³⁸ Kot glavne vzroke konflikta so oblikovalci politike EU izpostavili nacionalizem, etnično sovraštvo, družbeno neenakost in kršitve človekovih pravic.

³³⁹ Čeprav so omenjali pritožbe etničnih Albancev ni bilo potrebe po rešitvi njihovega statusa (Gounev 2002: 232).

³⁴⁰ Sporazum o sodelovanju (na področju trgovine) z Nekdanjo jugoslovansko republiko Makedonijo. Dostopno na: http://ec.europa.eu/enlargement/the_former_yugoslav_republic_of_macedonia/key_events_en.htm (16. avgust 2007).

demokratična načela ter spoštovanje človekovih pravic (vključno s pravicami manjšin) 'prijele' (Kajnc 2006: 185).

Članstvo v EU bi olajšalo balkanskim narodom in državam prekoračitev omejitev nacionalne države in »etničnega kolektivizma« ter jih vključilo v velik, stabilen, napovedljiv in veliko bolj udoben okvir prožnega kozmopolitanskega zakonskega reda, kjer bi vsak posameznik lahko užival polno državljsko in zakonsko enakost kot član določene etnične ali verske manjšine (Bideleux in Jeffries 2007b: 583).³⁴¹

Narodi bivše Jugoslavije so podvrženi procesu orientalizma »bolj civiliziranih« držav zahodne Evrope (Cushman 2004: 19).³⁴² V zahodnem političnem in intelektualnem diskurzu prevladuje ideja o podrejenosti balkanskih narodov civiliziranim in »razsvetljenim« Evropejcem.³⁴³ Po eni strani se poudarja vsestranska heterogenost Balkana ter njegova pestrost, po drugi strani pa se ga skuša na vsak način unificirati kot tisto neukinljivo in stigmatizirano 'Drugo', skozi negacijo katerega se konstruira prav tako unificiran pojem 'Evrope' kot 'Nebalkana' (Velikonja 2002: 143). 'Balkan' tako ni le eden, ampak je neko kompleksno prizorišče, v katerem se specifičnosti med kulturami, državami, narodi, mentalitetami, religijami itd. dopolnjujejo s podobnostimi med njimi (*ibid.*).³⁴⁴ K balkanistični ideologiji sodi tudi poseben odnos do drugih balkanskih dežel. To je odnos napetosti, ki se stopnjuje občasno tudi do sovražnega govora.³⁴⁵ Balkan je prava produktivna institucija in ima dejanske konstruktivne učinke, saj skonstruira »celo vesolje mednarodnih odnosov s specifično racionalnostjo, ki poraja posebne 'racionalne strategije'« (Močnik 1999: 150).³⁴⁶

³⁴¹ Ta trditev nakazuje na predpostavko, da lahko skupnosti spremenijo svojo konstrukcijo 'drugih' in začnejo sobivati.

³⁴² Steotipizirano podobo Balkana Grosrichard (2000) v svojem članku opisuje preko opisov turškega seraja evropskih popotnikov, ki izpostavljajo balkansko drugačnost in opisujejo harem kot eksotično kuriozitetu.

³⁴³ Balkanska podoba je nasičena z negativnimi karakteristikami. Podoba Balkana je pogosto postavljena v dihotomijo: na eni strani pomanjkanje civilizacije in razuma na Balkanu, na drugi strani pa razumnost, razsodnost, pogajanje, dostojanstvo ter mir v Evropi. Makedonska politična strategija razmejitve je poskušala spremeniti pogled ljudi v smeri od negativno omejujoče realnosti k možni novi težnji po doseganju pozitivne evropske podobe.

³⁴⁴ Balkanizem je mešanica laskanja, ki »hoče 'Evropo' in trenutnega hegemonu napeljati k priznanju, da ta ali ona dežela ne sodi na 'Balkan', in mobilizacijskega progresizma, ki domorodce spodbuja, naj se potrudijo in dokažejo, da niso 'Balkan'« (Močnik 1999: 146). V položajih, kjer zemljepisne danosti omogočajo prostorsko različico balkanističnega mita, je Balkan »časovna meja« (*ibid.*).

³⁴⁵ Prvine balkanistične ideologije so tako mobilizacijski modernizem v odnosu do občestva oz. v odnosu »navznoter«, ponižno laskanje v odnosu do pomembnih drugih v odnosu »navzven« ter neprijazen odnos do sosedov in drugih balkanskih dežel (Močnik 1999: 148).

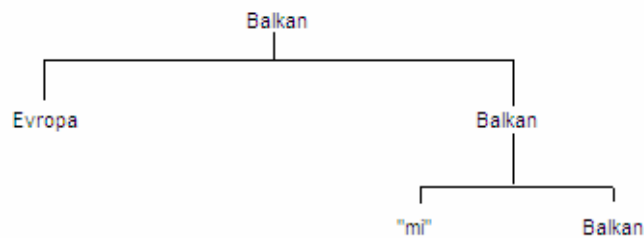
³⁴⁶ Balkanistični ideološki diskurzi materialno obstajajo v balkanski zaporniški dilemi. Strukturno vlogo predstav prikazuje spodnja matrica, kjer najboljšega izida, to je sodelovanje in miroljubno sožitje, ni mogoče doseči.

2.4.1 (Pre)oblikovanje makedonske nacionalne identitete

V obdobju po razglasitvi makedonske samostojnosti so v balkanski regiji vladale vojna, genocid, ekonomski padec, embargi, »neracionalni« spori ter nenehni varnostni problemi.³⁴⁷ Na drugi strani je bilo to obdobje razpada vzhodnega bloka in konec obdobja hladne vojne, kar je ustvarilo pogoje za odprtje evropskih vrat proti vzhodu v želji izbrisati vse meje, ki ločujejo zahod in vzhod, kapitalizem in komunizem, razvitost in nerazvitost. Zaradi odsotnosti poličnih alternativ v tem kontekstu je bila edina makedonska pot »proti Evropi« (Balalovska 2004: 194).³⁴⁸ (Pre)oblikovanje makedonske nacionalne identitete kot posledica prihodnjega članstva v EU je tako nenehen proces.³⁴⁹

Kljub zelo razvejani politični sceni v Makedoniji, obstaja političnonacionalni konsenz, da se je potrebno integrirati v evropske politične in ekonomske strukture.³⁵⁰ Da bi lahko promovirali take makedonske politične interese so politične elite poskušale skonstruirati regionalne vidike makedonske identitete v dva prekrivajoča se in začasno neprtrgana

Skica 2.4.1: Balkanski ideološki diskurz.

Vir: Močnik 1999: 154.

Matrica prikazuje, zakaj so horizontalni 'drugi' vedno vredni zaničevanja in jih ni dopustno imeti za enakopravne. Razlog je v tem, da so 'Balkan' vedno 'drugi', saj le tako obstaja matrica in 'Balkan'. Iz strukture institucije 'Balkana' pa vidimo še, da je Evropa del Balkana. »Kolikor 'Evropa' ponazarja 'mednarodno skupnost', je mit o 'Evropi' del mita o 'Balkanu'« (Močnik 1999: 154). Balkansko institucijo je mogoče ponazoriti s shemo, v kateri je 'Balkan' člen, ki se ponavlja, »je rekurentni element, ki se vrača« (*ibid.*). Na eni strani je 'Balkan' obrazec, ki začrta mejo med 'Balkanom' in 'Evropo', na drugi strani pa je mehanizem, s katerim se akter balkanistične matrice »vpiše v matrico kot subjekt« (Močnik 1999: 154–5). Subjektivizacija tako reproducira strukturo oz. institucijo (Močnik 1999: 159).

³⁴⁷ Zahodna Evropa je etnične konflikte v srednji in vzhodni Evropi po koncu hladne vojne označila kot 'problem', medtem ko jih je v času hladne vojne obravnavala kot obrobne zadeve (Roter 2001: 221). Termin »manjšinsko vprašanje« se je tako tipično omejil le na srednjo in vzhodno Evropo in na narodne manjšine, ki so tam živele (*ibid.*).

³⁴⁸ Ta nova politična možnost pomeni sposobnost redefinicije makedonske identitete ter njen premik od 'negativne balkanske' k pozitivno zaznavani 'evropski'.

³⁴⁹ V aprilu 2001 je bil Sporazum o stabilizaciji in pridruženju (SAA) med EU in Republiko Makedonijo vključen v Proces stabilizacije in pridruženja (SAP).

³⁵⁰ Pri odprtju parlamentarne debate o ratifikaciji podpisanega SAA z Evropsko Unijo aprila 2001 je nekdanji ministrski predsednik Ljubčo Georgievski potrdil, da: »integracija naše države v Evropsko Unijo je jasen in primaren cilj te vladne politike kot tudi predhodnih 10 let, vseh parlamentarnih skupščin do današnjega dne ter vseh prejšnjih vlad« (Balalovska 2004: 194). Makedonska želja je bila tako kompromis med objektivnim pripadanjem Balkanu in evropski aspiraciji.

dominantna diskurza.³⁵¹ Če upoštevamo konstruktivističen pogled v mednarodnih odnosih, vidimo, da so socialne identitete definirane kot zbirke pomenov, ki jih akter »pripiše sebi z upoštevanjem perspektive drugih, to je kot družbeni objekt« (Wendt 1994: 385). V socialni psihologiji je Henri Tajfel (1981: 55) identificiral družbeno identifikacijo kot trifazni proces: kategorizacija, identifikacija posameznika s kategorijo in družbena primerjava.³⁵² Razvoj oz. konstrukcija identitete je odvisna od dveh faktorjev, to je od družbenega pogajanja, ki poudarja spremenljivost družbenih identitet, in družbenih struktur, ki povzročajo manjšo fleksibilnost identitet. Družbeno pogajanje predpostavlja, da je oblikovanje družbenih identitet aktiven proces, ki je odvisen od komunikacije med 'jazom' in 'drugimi'. Dejstvo, da je identiteta družbeno definirana in tako skonstruirana domneva možnost nenamerne ali instrumentalne uporabe take definicije.³⁵³ Ule (2000: 314) pravi,³⁵⁴ da je identiteta posameznika vedno bolj nestabilna, nejasno določena in spremenljiva mreža delnih identitet, ki pa se vseeno ujema z današnjimi nestabilnimi in spremenljivimi razmerami v družbi.³⁵⁵

Podoba postane tako nekakšna prizma, skozi katero vidimo svet in se osredotoča na utrjevanje in oblikovanje določenih identitet.³⁵⁶ V devetdesetih letih 20. stoletja je bilo preživetje Makedonije vprašljivo tudi s strani relevantnih mednarodnih akterjev, saj ni

³⁵¹ Glavni fokus prvega je bil poskus osvoboditi Makedonijo negativno poimenovanega Balkana. Drugi diskurz pa se je ukvarjal z ustvarjanjem celotne pozitivne balkanske podobe, katere integralni del je Makedonija (Balalovska 2004: 195). Kljub temu pa popularne zaznave odkrivajo neuspeh teh poskusov, saj nacionalna samopodoba ostaja relativno negativna.

³⁵² V procesu družbene primerjave posameznik definira »sebe v odnosu do drugega«. Iz tega sledi, da je družbena identiteta odvisna od vloge določene skupine ali na širšem nivoju, pozicije skupine znotraj določene strukture (Balalovska 2004: 195).

³⁵³ Nacionalne »imenitne zgodbe« za oblikovanje veličastnih zgodovin se uporabljajo za doseglo povečanja pozitivne vrednosti pripadanja določeni skupini. V tem primeru je to narod (Balalovska 2004: 195).

³⁵⁴ Ule (2000: 310–9) pravi, da se je identiteta v pozni moderni spremenila. Identiteta je reflektivna in socialno skonstruirana skozi interakcije in institucije. Prvi vidik sprememb je pluralnost identitetnih ponudb, to pomeni, da lahko identiteto posameznik spreminja in celo zamenja s kako bolj ustrezno. Drugi vidik je vse bolj zavestno stiliziranje identitete posameznika kot tudi skupinskih identitet. Namesto o eni sami identiteti bi morali govoriti raje o identitetnem repertoarju, v katerem posameznik glede na socialne okoliščine izbere primerno identiteto. Tretji vidik je narativnost identitete, ki posameznika sili, da nenehno razmišlja, si izmišlja in pripoveduje zgodbe o sebi, svoji preteklosti in prihodnosti. Pozna moderna podpira pluralizem teh zgodb. Četrty vidik pa pravi, da identiteta kot skupek socialnih vlog in vsakdanjih samopredstavitev drugim ljudem omogoča navezovanje stabilnih socialnih odnosov. Pozna moderna pa kljub temu ogroža nekatere osnove poteze identitete: npr. idejo o identiteti kot trajnemu dosežku, kot kontinuiteti iste osebe, kot koherentnemu spoju individualnega in družbenega in kot zaželeni dobrini in moralnemu cilju posameznika.

³⁵⁵ Bolj ko bo globalna družba kazala svoj globalni, neosebni značaj, bolj bo posameznik gradil svojo identiteto na mrežah globalnih socialnih povezav med posamezniki s podobnimi potrebami in nazori.

³⁵⁶ Hedetoft (1997) trdi, da je podoba »Evrope« služila političnemu namenu ustvarjanja evropske identitete. Uporaba Evropske monetarne unije (EMU) in evra, ki oba simbolizirata kolektivno evropsko identiteto, je orodje za približevanje politični viziji vedno bolj povezane unije (Risse *et. al.* 1998: 33). Ustajljene podobe jaza namigujejo na nefleksibilnost identitete in tako pomagajo ohranjati obstoječe strukture identitete. Zaradi sorodne narave identitete, te strukture lahko služijo oblikovanju in ohranjanju trdnosti drugih identitet. Vprašanje ostaja, kako in kdaj so akterji, kljub nenehni interakciji, sposobni uničiti obstoječe okrepljene strukture in se tako ponovno pogajati o identitetah. V odsotnosti take revolucije ostaja struktura s komunikacijo med 'jazom' in 'drugimi' v veliki meri predvidljiv proces (Balalovska 2004: 196).

nobeden izmed njih verjel v njeno sposobnost preživetja.³⁵⁷ Negotovost makedonske identitete so izražale tudi nenehne znotrajstrankarske politične obtožbe pro-bolgarskih, pro-srbskih ali pro-albanskih politik in mnenj.³⁵⁸ Izzivi in zaznavana krhkost makedonske države, naroda in identitete dajejo dva različna zaključka. Na eni strani postaja makedonska identiteta bolj odvisna od mednarodnega in tako evropskega sprejetja in podobe.³⁵⁹ Na drugi strani pa politični diskurz, ki je prisoten v Makedoniji od osamosvojitve dalje, poudarja makedonsko izjemo v primerjavi z negativno poimenovanim Balkanom.³⁶⁰ Makedonci so vpleteni v dvojen boj za prepoznanje. Na eni strani se borijo za legalno priznanje suverenosti države, na drugi strani pa se trudijo biti prepoznani kot evropski.³⁶¹ Danes svet dojema Makedonijo kot atipično balkansko državo. Mednarodna skupnost v njej vidi model uspešne oblasti nad vzroki in tveganji balkanske nestabilnosti in konfliktov (Balalovska 2004: 199).³⁶²

Makedonija je tako pravzaprav nebalkanska in nosi evropski karakter. Identiteta, na kateri gradi to mišljenje, je osnovana na ne vključevanju v vojne v regiji, preživetju države navkljub vsem grožnjam ter njenim zanašanjem na evropske vrednote kot so dialog, sodelovanje, dobro sosedski odnosi ter spoštovanje demokracije.³⁶³ Razlog za počasen premik k Evropi in

³⁵⁷ Po poskusu atentata na nekdanjega predsednika Gligorova oktobra 1995 je *The New York Times* zapisal: »Mir morda ne bo trajal /.../ Z vsemi vojnami v bivši Jugoslaviji so analitiki zahodnih prestolnic prepričani, da bo tudi najmanjša iskra sprožila vojno v Makedoniji« (Balalovska 2004: 198).

³⁵⁸ Med medetničnim konfliktom z etničnimi Albanci leta 2001 je predsednik Trajkovski iskal podporo pri ameriškemu predsedniku Bushu: »Obstaja široko razširjena ideja, da je identiteta večine makedonskega prebivalstva ogrožena z dejstvom, da ni omenjena v Preambuli« (Trajkovski v Balalovska 2004:198).

³⁵⁹ Politična retorika do današnjih dni odkriva zelo veliko skrb za priznanje Makedonije kot neodvisne, ločene, suverene in enake v družini narodov (Balalovska 2004: 198).

³⁶⁰ Npr. nekdanji predsednik Gligorov je v kampaniji za mednarodno priznanje Makedonije promoviral državo kot »oazo miru« (Balalovska 2004: 199).

³⁶¹ Leta 2001 je EU posredovala v makedonskem konfliktu in implementirala tako politike preprečevanja konfliktov kot tudi ukrepe oblikovanja miru. V makedonskem diskurzu so tako prevladovalе zahodne ocene države, njenih prebivalcev in politik. V javnem nagovoru leta 2001 je nekdanji predsednik Trajkovski potrdil, da »so s svojo prisotnostjo v Republiki Makedoniji, NATO, EU ter OVSE dokazali svojo odločnost, da vidijo Makedonijo kot del nove Evrope« (Trajkovski v Balalovska 2004: 199). Na drugi strani pa bo ta krhkost makedonske identitete delovala proti makedonski politični težnji po zagotavljanju evropskosti in s tem ločitvi od Balkana.

³⁶² V poskusu oblikovanja unikatne in izjemne podobe na Balkanu, postaja Makedonija regionalni primer, vodja ter vodilna regionalna posebitev evropskih vrednot. Tako je nekdanji predsednik Gligorov v Londonu leta 1992 izjavil: »Primer Makedonije je dokaz, da bo Balkan videl nove čase, saj za dosego svojih zgodovinskih teženj Makedonci niso potrebovali vojn in konfliktov, temveč politične sporazume« (Gligorov v Balalovska 2004: 199). Makedonski politiki so upali na hitro vključitev v evropsko družino narodov. Sodelovanje s sosedi so videli kot neizogibno zaradi svoje evropske orientacije in karakterja. Vendarle pa sta zgodovina in regionalna nestabilnost v tem času namigovali makedonskim elitam, da čeprav je sodelovanje nujno, vsak razvoj tesnejših odnosov s sosedi ni (Balalovska 2004: 199–200). Leta 1994 je nekdanji ministrski predsednik Crvenkovski med parlamentarno volilno kampanijo potrdil »nespremenjen odnos odobravanja enakih dobrih odnosov z vsemi sosedi brez postavljanja kateregakoli od njih v favoriziran položaj. Ponavljamo vsem tistim, katerih pogled je uperjen proti severu ali vzhodu, da Makedonija ne bo nikoli Južna Srbija ali Zahodna Bolgarija, zato ker je Makedonija neodvisna država z evropsko orientacijo, katere mesto je v Evropi« (Crvenkovski v Balalovska 2004: 200).

³⁶³ Makedonijo se poskuša prikazati kot nosilca racionalnosti v regiji, ki je natovorjena z nerazumljivimi iracionalnostmi. Te percepcije so prevladovalе tudi v obdobju potencialnih ali resničnih nestabilnosti v

nesprejemanje pravilne, evropske možnosti so Makedonci pripisovali svojim sosedom. Makedonske elite so balkansko negativnost prenašale na svoje sosednje države (Balalovska 2004: 200–1).³⁶⁴ Odpor lahko razlagamo z nenehno instrumentalno uporabo identitete za promocijo evro-atlantsko orientiranih političnih ciljev države. Odpor pa kljub temu ne more biti trdno očitano izzivom materialne realnosti. Diskurz, ki je dominiral obdobju po letu 1996 in še zlasti po letu 1999, je poudarjal možnost celotne balkanske spremembe.³⁶⁵ Čeprav je evropska retorika videla Makedonijo kot balkansko izjemo, se ta podoba ni ujemala s pričakovano integracijo Makedonije v obstoječe evropske strukture. Posledično so zgodnja prepričanja, da regionalna integracija katerekoli oblike preprosto ni mogoča za Makedonijo, postajala vedno bolj zadušena (Balalovska 2004: 202).³⁶⁶

Med Makedonci prevladuje mnenje, da je Makedonija resnično balkanski narod in da je Balkan resnično negativno označena regija.³⁶⁷ Makedonija se mora zato potruditi, da bo dosegla evropske standarde, evropske vrednote in s tem odobritev Evrope. Kot je izjavil komentator časopisa Nova Makedonija: »Makedonija bo vstopila v proces evropske integracije takoj ko bo dovolila ponoven vstop Evropi« (Balalovska 2004: 203). Balkan in Makedonija v tej regiji nista nespremenljivi kategoriji. Vsekakor pripadata Evropi, saj

Makedoniji. Država je do leta 2001 izkusila politične in socialno-ekonomske nemire. Leta 1995 je tako prišlo do incidenta z etničnimi Albanci pri Tetovu ter podobno leta 1997 pri Gostivarju. Tu se je izkazalo, da makedonski znotrajetnični odnosi niso pozitivni kot so jih prikazovali. Odnos do zadrževanja evropskih vrednot v spominu se je ohranilo tudi po interetničnem konfliktu leta 2001: »To leto [2001] je bilo leto bolečine, a tudi leto, v katerem smo določili osnovo za dolgoročno blaginjo Republike Makedonije kot dela Evrope... Z uničenjem [multietničnega] koncepta, v katerega verjame Makedonija, bi bili uničeni tudi civilizacijski temelji Evrope« (Balalovska 2004: 200).

³⁶⁴ Uradni pogled na makedonski konflikt leta 2001 je bil, da ni bil rezultat delovanja Makedonije, temveč nestabilnosti sosedstva, oz. natančneje Kosova. Po besedah nekdanjega predsednika Trajkovskega: »Točno takrat, ko je Makedonija pridobivala visok ugled in pozicijo vodje v mirovnem procesu na Balkanu, ko smo pričakovali nove konkretne rezultate pozitivnih ekonomskih in političnih procesov, je naša država postala objekt agresije ekstremističnih, terorističnih tolp, ki so organizirane in podpirane s strani sil, ki niso zainteresirane za mir, demokratični razvoj in blagostanje tega dela Evrope... Necivilizirane sile so napadle eno od trdnjav makedonske stabilnosti – stoletja dolgo znotrajetnično toleranco« (Trajkovski v Balalovska 2004: 201).

³⁶⁵ V tem času je Makedonija promovirala pozitivno podobo celotnega Balkana, katere del je. Čeprav se debate o izjemnosti Makedonije niso končale, pa je ta prilagoditev bila potrebna zaradi regionalnega pristopa EU, zaradi podpisa Daytonskega mirovnega sporazuma decembra 1995, zaradi konca vojne na Kosovu leta 1999 in padca Miloševićevega režima leta 2000 ter zaradi makedonskih pričakovanj po hitri vključitvi v EU, ki so se izkazali za iluzorne (Balalovska 2004: 201).

³⁶⁶ Nekdanji ministrski predsednik Crvenkovki je na severnoatlantskem svetu leta 1998 poudaril nove pogoje na Balkanu in možnost napredka celotne regije: »Makedonija je aktivno sodelovala pri zagotavljanju duha partnerstva in sodelovanja, pogosto kot iniciator ali gostitelj aktivnosti in programov različnih regionalnih iniciativ v jugovzhodni Evropi, kar bo prevladalo tudi v tem delu Evrope /.../ Ti dosežki /.../ so kvalitativno spremenili odnose med državami jugovzhodne Evrope in oblikovali pogoje za premagovanje zgodovinskih zapuščin kot tudi spremenili celotno regijo v regijo miru, stabilnosti, varnosti in sodelovanja« (Crvenkovski v Balalovska 2004: 202).

³⁶⁷ Podobo Balkana definira nacionalizem kot tudi pomanjkanje kulture in manir, nasilje, slaba politika, vključujoč pomanjkanje demokracije in korupcija, pomanjkanje razvoja. Vidijo ga kot regijo, kjer je pozitivna energija porabljena za neracionalne spore in ne za zadeve, ki bi prinesle napredek. Ta javna podoba postavlja Makedonijo v pozicijo, v kateri ne more delovati brez Evrope (Balalovska 2004: 203).

demokatične ideje izvirajo iz Balkana, iz Grčije, in cilirska kultura izhaja iz Makedonije.³⁶⁸ Evropa je kriva, da Makedonija ni dovolj hitro vključena v evropske strukture.³⁶⁹ Makedonski diskurz v kontekstu svojih elit in javnosti je mešanica dvojnosti in protislovnosti 'jaza': 'Balkana' in tudi 'Evrope' (Balalovska 2004: 206).³⁷⁰ Todorova je regijo imenovala kot protisloven jaz Evrope, *insider*, a tudi zaradi svoje vrline drugačnosti, *outsider*. Zamišljen odnos med Evropo in Balkanom oblikuje enaka protislovja tudi o nacionalnem 'jazu'. To poudarja, da je identiteta mnogotera in fleksibilna. Tako politične elite kot nivo javnosti ni sprejel fatalnosti makedonskega negativnega pripadanja Balkanu, ampak je verjel, da se lahko ta pripadnost spremeni. To prepričanje poudarja potrebo po izražanju pozitivne podobe 'jaza', kar se je izrazilo na nivoju političnih elit v projekciji Makedonije in kasneje Balkana kot pozitivne kategorije, ki ustreza zahodno evropskemu pogledu. Problem, ki se pojavlja je razlikovanje take projekcije pozitivne evropske identitete kot instrumentalnega orodja, ki služi političnem cijem,³⁷¹ in resnično potrebo po videnju samega sebe v pozitivni luči.³⁷²

Identiteta naj bi bila odvisna od ustaljenih družbenih odnosov. Odnos 'Balkan' (Makedonija) – 'Evropa' razodeva ustanovljeno hierarhijo, ki postavlja 'Evropo' v pozicijo reference.³⁷³ Kljub temu pa prevladujoče javno znanje dokazuje nadaljevanje internalizacije negativne podobe Makedonije in 'Balkana'.³⁷⁴ Čeprav se je Makedonija poskušala promovirati

³⁶⁸ Zgodovinsko gledano, nosi Balkan bizantinsko in v osnovi evropsko zapuščino. V tem smislu Balkan in Evropa nista bistveno nasprotujoči si podobi. Makedonska pozicija je tako rezultat okoliščin, je otrok zgodovine. A okoliščine se lahko spremenijo in to se lahko zgodi, če Balkan sprejme Evropa. Kljub možnostim spremembe pa ostaja realnost, da trenutno Makedoniji primanjkuje »evropskosti«, saj je rezultat slabe politike obenem pa njena javnost obsoja za ta položaj Makedonijo samo ali pa svoje sosede (Balalovska 2004: 204).

³⁶⁹ Makedonci so prav tako obtoževali samo balkansko regijo za svojo balkansko usodo. Tako Makedonija ni žrtev sama sebe, ampak postaja žrtev nacionalnih teženj svojih sosedov, njihovega neracionalnega zanašanja na zgodovino ter neracionalnih političnih teženj (Balalovska 2004: 205).

³⁷⁰ V negativnih pogojih, a tudi kot možnost spremembe.

³⁷¹ Članstvo Makedonije v Natu in EU.

³⁷² Ista potreba po pozitivni samopodobi se kaže v optimističnem prepričanju javnosti, da je sprememba makedonskih političnih in socialno-ekonomskih pogojev edina manjkajoča povezava k Evropi. Ta optimizem poskuša predati negativno (balkansko) podobo ostalim balkanskim narodom ali regiji kot celoti ali tudi sami Evropi z namenom izogibanja lastni krivdi (Balalovska 2004: 206).

³⁷³ Pomanjkanje razvoja se v današnjem kontekstu po hladni vojni odraža z delovanjem EU kot virtualno nespornega vira avtoritativne alokacije vrednot. Na regionalnem balkanskem nivoju pa nacionalne identitete sovpadajo z oblikovanjem balkanske stigme (Balalovska 2004: 206).

³⁷⁴ Čeprav se ta podoba prenaša na zunanje akterje, se Makedonijo kljub temu ne prikazuje kot napredno balkansko državo in posebitev evropskih vrednot, kakršno jo elite skušajo prikazati. Za to se pojavljata dva razloga. Prvič, ker je struktura in tako referenca, v nasprotju s katero je identiteta in njena vsebina definirana, predmet pogajanja o identiteti, ki pa je odvisen od spremembe obstoječih struktur. V tem primeru je oblikovalec takih podob (zahodna) Evropa (Balalovska 2004: 207–8). Makedonija je poskušala oblikovati svojo pozitivno nebalkansko in bistveno evropsko podobo v očeh (zahodne) Evrope, a kljub temu, da je retorika temeljila v veliki meri na realnosti, ni sledila odobritev. Evropa še ni bila pripravljena na sprejem Makedonije. Sporazum o sodelovanju z EU, ki je bil sprejet 1996, je vseboval klavzulo o odložitvi razvoja pridružitvenega članstva. Obvestilo o širitvi Nata leta 1997 ni omenjalo Makedonije. Leta 1997 je EU izključila Makedonijo iz svoje Agende 2000 in jo potisnila v »zahodno balkansko« skupino »evropskih izmečkov«. SAA iz leta 2001 pa so nekateri smatrali za slab nadomestek za pridružitveno članstvo, ki so ga želele makedonske elite. Nekdanji predsednik Gilgorov je intervjuju izjavil: »Evropa bi morala spremeniti svoje videnje Balkana in ga videti ne le

kot balkanska izjema, pa dejstva, s katerimi je utemeljevala svojo pozicijo, niso bila zadovoljiva.³⁷⁵

Ideja 'drugega' je čvrsto vsidrana v obstoječo evropsko razlikovanje. Ker 'drugi' definira 'jaz', se evropska civilizacija definira s pomanjkanjem le-te drugje. To deluje kot instanca samodefinitivne in kot nujna negativna referenčna točka za preživetje. Evropske vrednote so bile središče resnih sprememb, kar je še posebej resnično znotraj današnjega konteksta evropske integracije, ko je evropska identiteta v procesu izmišljanja. Neumann pravi: »vprašanje ni, ali bo Vzhod uporabljen v izmišljanju novih evropskih identitet, ampak na kakšen način bo to storjeno« (Neumann v Balalovska 2004: 209). Evropa bo tako vedno korak naprej in razlikovanje bo še vedno obstajalo.³⁷⁶ Makedonija tako ostaja na Balkanu in izven Evrope. Vsak optimizem, ki bi trdil nasprotno, se je pokazal kot neutemeljen in nesprejemljiv. Strukture so se obdržale in Makedonija tako ostaja v »Evropi«, a »balkanski« (Balalovska 2004: 210).

kot geografski, ampak tudi integralni del Evrope« (Gilgorov v Balalovska 2004: 208). Podpis Sporazuma o sodelovanju z EU, ki je predvideval pridružitveno članstvo na osnovi razvoja, je sprožil v delu javnosti razočaranje, da je bila Makedonija izenačena »z balkanskimi zavržki« (Balalovska 2004: 208). Makedonska pozitivna samopodoba v Evropi naj bi bila zato malo verjetna.

³⁷⁵ Dogodki kot so poskus atentata na nekdanjega predsednika Gligorova, incidenti z etničnimi Albanci in makedonski konflikt leta 2001 so služili oblikovanju podobe Makedonije kot nestabilne in skladne s obstoječo podobo Balkana (Balalovska 2004: 209).

³⁷⁶ Balkan se v realnosti in domišljiji ni pokazal za dovolj stabilnega, dovolj reformnega ali jasnega v dokazovanju svojega evropskega karakterja in kulture in tako ohranja svojo vlogo evropskega »izobčenca« (Balalovska 2004: 210).

ZAKLJUČEK

Od nepriznavanja do nepriznavanja živimo odloženo usodo. Smo zadnji outsiderji Evrope, smo populacija divjega balkanskega predmestja, prebivalci, ki so običali na skrajnem koncu in so jim zanikali naravno ime in smo zato ljudstvo brez naslova, ljudstvo brez imena, država bojkota, kolektivne sence /.../ (Balalovska 2004: 204).³⁷⁷

V zapleteni konstrukciji nacionalne mitologije je zgodovina makedonskega naroda sestavljena iz etničnih, političnih in tudi verskih entitet (Kravanja 2005: 154). Za časa turške vladavine je to območje zahodna Evropa videla kot versko skupnost vzhodnih kristjanov (Risteski 2003: 154). Nasprotujoče težnje do Makedonije, ki so jih izražale Srbija, Bolgarija in Grčija, so povzročile izbruh balkanskih vojn leta 1912. Vsaka država je poskušala legitimizirati svoje ozemelske zahteve z argumenti, ki so se nanašali na narodno zavest, etnično identiteto, jezikovno sorodstvo ter versko zvestobo prebivalcev območja.

Po drugi balkanski vojni je bilo ozemlje Makedonije razdeljeno med Grčijo (Egejska Makedonija), Srbijo (Vardarska Makedonija) ter Bolgarijo (Pirinska Makedonija). Kmalu zatem je bila podvržena politikam asimilacije. Ko so se sedanje mednarodne meje Makedonije oblikovale in še zlasti zato, ker je Ljudska republika Makedonija postala ena od federativnih držav Jugoslavije s koncem druge svetovne vojne, se je makedonsko vprašanje usmerilo v ugotavljanje, ali značilni makedonski narod dejansko obstaja ter ali obstaja makedonska manjšina v Bolgariji in Grčiji (Danforth 1995: 28).

Konec osemdesetih let je prišlo do razpada Jugoslavije. Neodvisna Republika Makedonija je bila oblikovana z referendumom leta 1991, a »redefinicija etničnih entitet, ki se je že začela, je odprla in poudarila mnogo problemov, ki so bili do tedaj skriti« (Kravanja 2005: 155),³⁷⁸ saj je konec komunističnega režima omogočil svobodno izražanje antičnih sovražnosti med različnimi etničnimi skupinami (Roter 2001: 221).

Balalovska (2004: 197) pravi, da je potreba po zunanjem sprejetju narave identitete še zlasti resnična v makedonskem primeru. S padcem komunizma in pomanjkanjem velikih sil v regiji, ki bi nadzirale politični razvoj, je makedonska »izumljena nacionalnost« postala tarča njenih sosedov. Makedonija je bila zgodovinsko izzvana in ti izzivi so še zlasti pomembni za

³⁷⁷ Ta izjava je bila napisana v kontekstu nenehno odloženega čakanja na priznanje s strani članic EU. Izjava svari, da se lahko »makedonski duh« sprevrže v »politično moro evropske zavesti«. Karkoli se bo Balkanu zgodilo, ne bo krivda »balkanskih duhov«, ampak Evrope. Negativna podoba Balkana in Makedonije ni zavračana, zanikana je le sama podoba ustvarjalca in tako obstoječa imaginarna struktura (Balalovska 2004: 204).

³⁷⁸ Ponovni pojav nacionalizma na Balkanu lahko pripišemo številnim faktorjem, npr. demokratizaciji, človekovim pravicam, samoodločbi, modernizaciji in razvoju ter pojavu regionalnih sil.

današnjo kontinuiteto. Zgodovinsko gledano Makedonci niso imeli svoje države vse do razpada Jugoslavije leta 1991, z ustanovitvijo nove države pa so se pojavili izzivi identitete Makedonije s strani njenih sosedov kot tudi mednarodne skupnosti. Ti izzivi so bili usmerjeni proti ključnim intersubjektivnim (vključujoč simbolnim) vidikom, ki služijo konsolidaciji identitete in naroda. To so in so v neki meri še vedno jezik, cerkev, zastava, ime, in končno tudi država. Čeprav so nekatere od teh groženj le simbolne narave, je anatagonizem makedonskih sosedov skozi zgodovinskih pregled, prebudil strahove po preživetju države in naroda. Kot je nekdanji predsednik Gligorov na predvečer referendumu za neodvisnost leta 1991 povedal:

Na tem teritoriju so različne balkanske države oblikovale svoje lastne ureditve Makedonije. Vsem moramo danes reči, kaj Makedonija resnično je, zakaj mora biti neodvisna in suverena država, tako da bodo vsi razumeli, da se ti ljudje in ta prostor ne bodo nikoli odpovedali svoji državi in bili brez imena ali jezika ali objekt asimilacije in zavojevalnih teženj drugih držav (Gligorov v Balalovska 2004: 197–8).

Makedonski konflikt kaže na uporabnost konstruktivistične teorije mednarodnih odnosov za razlago etničnih konfliktov in oblikovanja identitete navkljub kritikam in omejitvam, ki so bile predstavljene v četrtem delu prvega dela. Kot pravi Zehfuss (2002: 250) konstruktivizem preživi ravno zaradi svojega določenega neproblematičnega sprejemanja realnosti. Etnični konflikt je v konstruktivizmu definiran kot varnostni problem za države in jih spreminja v spopade identitet. Čeprav ne opredeli jasne povezave med varnostjo in identiteto, omogoča mednarodnim odnosom razlago etničnosti v kulturno-mišljenjskem smislu. Analiza etničnega konflikta in oblikovanja identitete v Makedoniji kaže, kako ljudje kolektivno rišejo meje med 'zunaj' in 'znotraj' in kako so te meje oblikovane, preoblikovane, upravičene, spodbijane, spremenjene in naturalizirane (Adler 2002: 104). Konstruktivizem pa kljub temu ostaja kratek pri razlikovanju specifičnosti nacionalne identitete in identitete države, podobno kot pri razlikovanju mednarodnih družbenih norm in specifičnosti mednarodnopravnih norm.

Analiza makedonskega konflikta in oblikovanja identitete kaže na uporabnost konstruktivizma v več pogledih. Prvič, posameznikov občutek za nacionalno identiteto je oblikovan v procesu vsakodnevnega življenja, ni stalen in se lahko skozi čas in prostor spreminja. Nacionalne identitete niso nujne, dane ter neproblematične. Makedonska nacionalna identiteta se je skozi zgodovino vedno spreminjala, kar dokazuje, da je identiteta družbeni konstrukt. Na začetku je bila povezana le z religijsko pripadnostjo, pod pritiski ozemeljskih politik sosednjih držav pa se je začela oblikovati v opoziciji do kategorije 'drugih' (Grkov, Bolgarov, Srbov in Albancev). V etničnosti ali nacionalizmu izključevanja tako dominantna skupina vsiljuje svoje lastne vrednote na druge ter izključi del prebivalstva iz

oblasti. Na sprejem določene identitete vplivajo ekonomske, politične in družbene strukture. Tako lahko politične institucionalne strukture zagovarjajo sprejem določenih identitet in poskušajo preprečiti sprejem drugih. Primer tega je grško obravnavanje severnih Makedoncev v svoji državi ter makedonsko obravnavanje etničnih Albancev. Nacionalizem izključevanja pa ni nujno, da je nespremenljiv. Dolgi, medsebojno uničevalni konflikti se lahko izgledajo skozi proces družbenega učenja. Skupnosti lahko spremenijo svojo konstrukcijo 'drugega' in si začnejo medsebojno deliti življenjski prostor. To se dogaja danes, ko se rešitev makedonskega vprašanja vidi v sodelovanju in vključitvi v evropske ekonomske in politične strukture. To dokazuje, da je nacionalna identiteta rezultat nenehnega pogajalskega procesa, ki poteka na individualni ravni, a je nedvomno družbeni proces. Zahteve, ki jih bo oblikoval posameznik so družbeno skonstruirane in omejene. Struktura oblikuje nagnjenje k določenim vrstam zahtev. Akterji in strukture so medsebojno oblikovani (Wendt 1999: 139).

Drugič, zahteve po identiteti, ki so lahko verbalne narave ali pa prevzamejo druge simbolne in vedenjske oblike, posamezniki oblikujejo, obdržijo ter spremenijo v procesu vsakodnevne interakcije. Pri prilaščanju določene nacionalne identitete posamezniki pogosto, eksplicitno ali implicitno zavračajo alternativne zahteve. Makedonci ne bi razvili svoje nacionalne identitete, če ne bi bili podvrženi negaciji lastne nacionalnosti s strani sosednjih držav, saj kot pravi Praprotnik se lahko identiteta ohranja samo dokler obstaja 'drugi', torej »tujec« (Praprotnik 1999: 73). Vedno je potreben 'drugi', ki nam v interakciji pove, kaj nismo, da ugotovimo, kaj smo. Makedonski nacionalisti so upodabljali Bolgarijo, Grčijo, Srbijo in Albanijo kot sovražno njihovi nacionalni identiteti in obratno. Tako se je uporabljala tako dialektična logika, to je upodabljanje vsega negativnega, kar se nanaša na 'drugega', kot tudi dialogična logika nacionalne identitete, saj so 'drugi' aksiološko, ontološko in epistemološko nujni za razmišljajočega 'jaza'.

Tretjič, prevladujoče identitete znotraj družbe nesorazmerno oblikuje politika. Intelektualci in politiki lahko zasedejo privilegirano mesto oblikovanja in prenašanja diskurza. Makedonija pod Titom je primer izuma tradicije (Hobsbawm 1990) iz vrh navzdol (Kojuharov 2004: 288). Pod Titom je bila Makedonija prvič prepoznana kot ločen narod, dano ji je bilo ozemlje, ki se je utelesilo v socialistični jugoslovanski republiki Makedoniji, ustanovljena je bila makedonska avtokefalna cerkev in kodificiran je bil makedonski jezik (Engström 2002: 5–6). Bolgarija kot tudi Grčija nista mogli priznati tako države kot tudi makedonskega naroda, saj sta trdili, da si Makedonija prisvaja del njune ločene zgodovine.

Četrto, posameznikov čut nacionalne identitete ni v neprekinjenem spreminjanju. Verjetno je, da je nacionalna identiteta relativno stabilna skozi široko raznolike kontekste.

Sodobna makedonska identiteta kljub naporom političnih elit še vedno ostaja daleč od pozitivne evropske v očeh makedonske in evropske javnosti, saj se ne more otresti negativne balkanske konotacije. A identiteta kljub temu ni neproblematična. Tudi tisti, ki v določenem času in kontekstu zatrjujejo, da je njihova nacionalna identiteta dana in trdna, lahko v drugem obdobju in v drugem kontekstu trdijo, da imajo povsem drugo nacionalno identiteto. Posameznik tako lahko poseduje več identitet in se lahko premika od ene k drugi. To se npr. dogaja danes, ko se makedonsko identiteto enkrat prikazuje kot 'evropsko', spet drugič pa kot 'balkansko'.

V diplomski nalogi me je zanimalo, če se integracija 'jaza' (ali izključevanje 'drugega') oblikuje skozi odnose drugačnosti, to je obravnavanja drugega kot grožnjo, ali skozi odnose prave razlike, to je kjer ne obstaja strah pred grožnjo (Walker 1993; Neumann 1996). Primer Makedonije kaže, da se je oblikovanje makedonske nacionalne identitete sprva odrazilo skozi odnose drugačnosti, tj. skozi obravnavanje 'drugega' kot grožnje (grško nepriznavanje makedonske nacionalnosti, jezika in naroda; bolgarsko nepriznavanje makedonskega jezika in nacionalnosti; albanske iredentistične težnje). Sosednje države so pri oblikovanju makedonske nacionalne identitete zgodovinsko gledano vedno prikazovali kot sovražnike in grožnjo. To se je dogajalo na nivoju notranje politike. Na nivoju odnosa med Makedonijo in drugimi relevantnimi akterji (v makedonskem primeru je relevanten akter zlasti EU) pa se je makedonska nacionalna identiteta oblikovala skozi odnos prave razlike, to je razlike 'Evropa'/'Balkan' ter 'mi'/'Balkan'.

Devetdeseta leta so prinesla razpad jugoslovanske države in identitete in s tem spremembo strukture, v katero je bila vpeta Makedonija, kar je pomenilo, da so se morali bivši jugoslovanski narodi ponovno boriti za svojo individualno identiteto in oblikovanje države. Padeč komunizma pa je istočasno povzročil premik balkanskih ljudstev k iskanju novega evropskega pripadanja (ali vrnitvi k staremu) (Balalovska 2004: 207). Makedonska identiteta je tako dovzetna za strukture evropske podobe. Zanimalo me je, kakšno je razmerje med pozitivno nagnjenostjo političnih elit k evropski integraciji in oblikovanjem nacionalne identitete na drugi strani. Makedonske politične elite so skušale razviti zgodbe, ki bi postavile državo v favoriziran položaj v odnosu do Evrope, saj so videle ekonomske in politične ugodnosti polnopravnega članstva v EU, a makedonska javnost kljub temu še vedno vztraja na negativni makedonski podobi in identiteti v konotaciji z Balkanom. Proces premika k evropski integraciji se tako ni izrazil v močni evropski identiteti, saj se večina makedonske javnosti še vedno poistoveti z 'negativnim Balkanom'. Verjetno je, da se bo 'negativna' makedonska nacionalna identiteta ohranila tudi v nadaljnjih procesih približevanja EU, saj je

definirana skozi dvojno razliko, prvič skozi razliko z 'Evropo' in drugič skozi razliko z 'Balkanom'. To bo obstajalo vsaj toliko časa, dokler bo prisotna stereotipizirana imaginarna podoba Balkana kot večnega 'drugega'.

V evropski politični diskurz se je vrnila ideja o srednji Evropi, ki posledično kaže na ponovno ovrednotenje razlikovanj. Skozi vidik povečanja EU v tej regiji politično sprejemanje sledi zaznavani kulturni pripravljenosti (Balalovska 2004: 210). Kjell Engelbrekt dokazuje, da je »dosegljiva dolžina« Evrope po Balkanu v postkomunističnem kontekstu označena s takim procesom demokratizacije, globalizacije in evropeizacije, med katero so kontakti in vrednote z zahodom bistveno povečane (Engelbrekt v Balalovska 2004: 210). Balalovska (2004: 210) ugotavlja, da ima ta argument dve pomanjkljivosti. Prvič, vprašljivo je ali se bodo ti pogoji spremenili v tolikšni meri, da bodo ponovno ovrednotili obstoječe stereotipizirane podobe in izmišljene stukure, na katerih temeljijo. Drugič, tudi če se bodo spremenil, Evropa kot oblikovalec strukture ne mora obstajati brez vloge 'drugega', to je obtoževanja Balkana. Evropa bo tako vedno korak naprej in razlikovanje bo še vedno obstajalo. Makedonija tako ostaja na Balkanu in izven Evrope.

Seznam tabel in skic

Tabela 1.2.4.1	Klasificiranje analitičnih perspektiv: 9 nivojev konstrukcije.	24
Tabela 2.1.1	Etnična populacija Makedonije v letih 1981 – 2002 (v odstotkih).	50
Skica 2.4.1	Balkanski ideološki diskurz.	78

LITERATURA

Sekundarni viri

Adler, Emanuel (1997): Seizing the Middle Ground: Constructivism in World Politics. *European Journal of International Relations* 3(3), 319–63.

Adler, Emanuel (2002): Constructivism and International Relations. V Walter Carlsnaes, Thomas Risse in Beth A. Simmons (ur.): *Handbook of International Relations*, 95–118. London, Thousand Oaks in New Delhi: Sage Publications.

Anderson, Benedict (1998): *Zamišljene skupnosti: O izvoru in širjenju nacionalizma*. Ljubljana: Studia Humanitatis.

Andriotes, Nicholas P. (1957): *The Federative Republic of Skopje and Its Language*. Athens: Society for Macedonian Studies.

Balalovska, Kristina (2004): Between the 'Balkans' and 'Europe': A Study of the Contemporary Transformation of Macedonian Identity. *Journal of Contemporary European Studies* 12(2), 193–214.

Barker, Elizabeth (1950): *Macedonia: Its Place in Balkan Power Politics*. London: Oxford University Press.

Baros, Miroslav (2003): The Macedonian Conflict and International Law: Self-Determination or Self-Defence. *International Peacekeeping* 10(3), 60–78.

BBC (2005): *Greece considers Macedonia Name*. Dostopno na <http://news.bbc.co.uk/2/hi/europe/4425249.stm> (15. september 2007).

Bellamy, Alex J. (2002): The New Wolves at the Door: Conflict in Macedonia. *Civil Wars* 5(1), 117–44.

Berger, Peter L. in Thomas Luckmann (1988): *Družbena konstrukcija realnosti: Razprava iz sociologije znanja*. Ljubljana: Cankarjeva založba.

Best, Steven in Douglas Kellner (1991): *Postmodern Theory: Critical Interrogations*. New York: The Guilford Press.

Bhabha, Homi (1990): Dissemination: Time, Narrative and the Margins of the Modern Nation. V Homi Bhabha (ur.): *Nation and Narration*, 291–322. London: Routledge.

Bideleux, Robert in Ian Jeffries (2007a): Macedonia: towards a Bi-National State? V Robert Bideleux in Ian Jeffries (ur.): *The Balkans: A Post-Communist History*, 405–70. London in New York: Routledge.

Bideleux, Robert in Ian Jeffries, ur. (2007b): *The Balkans: A post-Communist History*. London in New York: Routledge.

Biersteker, Thomas J. (2002): State, Sovereignty and Territory. V Walter Carlsnaes, Thomas Risse in Beth A. Simmons (ur.): *Handbook of International Relations*, 157–76. London, Thousand Oaks in New Delhi: Sage Publications.

Bloom, William (1990): *Personal Identity, National Identity and International Relations*. Cambridge: Cambridge University Press.

Bourdieu, Pierre (1977): *Outline of a Theory of Practice*. Cambridge, New York in Port Chester: Cambridge University Press.

Brglez, Milan (2006): *Pomen nepozitivističnih epistemoloških in realističnih ontoloških predpostavk za osmišljanje mednarodnih odnosov in metodologije njihovega proučevanja*. Ljubljana: Fakulteta za družbene vede; doktorska disertacija.

Buzan, Barry (1993): Societal Security, State Security, and Internalisation. V Ole Waever, Barry Buzan, Morten Kelstrup in Pierre Lemaitre (ur.): *Identity, Migration and the New Security Agenda in Europe*, 41–58. London: Pinter.

Campbell, David (1992): *Writing Security: United States Foreign Policy and the Politics of Identity*. Minneapolis: Minnesota University Press.

Cappelli, Vanni (1998): The Macedonian Question... Again. *The Washington Quarterly* 21(3), 129–35.

Carlsnaes, Walter (2002): Foreign Policy. V Walter Carlsnaes, Thomas Risse in Beth A. Simmons (ur.): *Handbook of International Relations*, 331–49. London, Thousand Oaks in New Delhi: Sage Publications.

Carmichael, Cathie (2002): *Ethnic Cleansing in the Balkans: Nationalism and the Destruction of Tradition*. London: Routledge.

Carr, Edward Hallet (1939/1954): *The Twenty Years' Crisis, 1919-1939: An Introduction to the Study of International Relations*. London: Macmillan.

Cederman, Lars-Erik (2002): Nationalism and Ethnicity. V Walter Carlsnaes, Thomas Risse in Beth A. Simmons (ur.): *Handbook of International Relations*, 409–28. London, Thousand Oaks in New Delhi: Sage Publications.

Cederman, Lars-Erik in Christopher Daase (2003): Endogenizing Corporate Identities: The Next Step in Constructivist IR Theory. *European Journal of International Relations* 9(1), 5–35.

Chatterjee, Shibashis (2005): Ethnic Conflicts in South Asia: A Constructivist Reading. *South Asian Survey* 12(1), 75–89.

Checkel, Jeffrey T. (1998): The Constructivist Turn in International Relations Theory. *World Politics* 50, 324–48.

Clogg, Richard (1979): *A Short History of Modern Greece*. Cambridge: Cambridge University Press.

Cox, Robert W. (1981/1996): Social Forces, States, and World Orders: Beyond International Relations Theory. V Robert W. Cox in Timothy J. Sinclair (ur.): *Approaches to World Order*, 85-123. Cambridge: Cambridge University Press.

Cox, Robert W. (1994): Global Restructuring: Making Sense of the Changing International Economy. V Richard Stubbs in Geoffrey R. D. Underhill (ur.): *Political Economy and the Changing Global Order*, 45–59. Basingstoke: Macmillan.

Cushman, Thomas (2004): Anthropology and Genocide in the Balkans: An Analysis of Conceptual Practices of Power. *Anthropological Theory* 4(1), 5–28.

Danforth, Loring M. (1995): *The Macedonian Conflict: Ethnic Nationalism in a Transnational World*. Princeton in New Jersey: Princeton University Press.

Demertzis, Nicolas, Stylianos Papathanassopoulos in Antonis Armenakis (1999): Media and Nationalism: The Macedonian Question. *Press/Politics* 4(3), 26–50.

Doty, Roxanne Lynn (2000): Desire All the Way Down. *Review of International Studies* 26(1), 137–39.

Engström, Jenny (2002): The Power of Perception: The Impact of the Macedonian Question on Inter-ethnic Relations in the Republic of Macedonia. *The Global Review of Ethnopolitics* 1(3), 3–17.

Evropska Unija (2007): *Mission of the European Union to the former Yugoslav Republic of Macedonia*. Dostopno na <http://www.delmkd.ec.europa.eu/en/index.htm> (15. september 2007).

Ezell, Elizabeth D., Martin Seeleib-Kaiser in Edward A. Tiryakian (2003): National Identity Issues in the New German Elites: A Study of German University Students. *International Journal of Comparative Sociology* 44(4), 208–308.

Fearon, James in Alexander Wendt (2002): Rationalism vs. Constructivism: A Skeptical View. V Walter Carlsnaes, Thomas Risse in Beth A. Simmons (ur.): *Handbook of International Relations*, 52–72. London, Thousand Oaks in New Delhi: Sage Publications.

Fierke, Karin M. in Knud Erik Jørgensen (2001): Introduction. V Karin M. Fierke in Knud Erik Jørgensen (ur.): *Constructing International Relations: The Next Generation*, 3–12. Armonk, New York in London: M.E. Sharpe.

Finnemore, Martha (1996): *National Interests in International Society*. Ithaca: Cornell University Press.

Floudas, Demetrius Andreas (1996) A Name for a Conflict or a Conflict for a Name? An Analysis of Greece's Dispute with FYROM. *Journal of Political and Military Sociology* 24, 279–85.

Friedman, Gil in Harvey Starr (1997): *Agency, Structure, and International Politics: From ontology to empirical inquiry*. London in New York: Routledge.

- Friedman, Victor (1993): The First Philological Conference for the Establishment of the Macedonian Alphabet and the Macedonian Literary Language: Its Precedents and Consequences. V Joshua Fishman (ur.): *The Earliest Stage of Language Planning: The »First Congress« Phenomenon*, 159–80. Berlin: Mouton de Gruyter.
- Geertz, Clifford (1973): *The Interpretation of Cultures: Selected Essays*. New York: Basic Books.
- Gellner, Ernest (1983): *Nations and Nationalism*. Ithaca: Cornell University Press.
- Giannakos, Symeon A. (2001): Bulgaria's Macedonian Dilemma. *Journal of the South Europe and the Balkans* 3(2), 153–70.
- Giddens, Anthony (1984): *The Constitution of Society: Outline of the Theory of Structuration*. Berkeley: University of California Press.
- Gilpin, Robert G. (1981/1995): *War and Change in World Politics*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Glenny, Misha (1999): *The Balkans 1804–1999: Nationalism, War and the Great Powers*. London: Granta.
- Gligorov, Kiro (1992): Neodvisnost Makedonije in možnosti za mir na Balkanu. *Teorija in praksa* 29(1), 11–2.
- Gould, Harry D. (1998): What is at Stake in the Agent-Structure Debate. V Vendulka Kubalkova, Nicholas Onuf in Paul Kowert (ur.): *International Relations in a Constructed World*, 79–98. London: M.E. Sharpe.
- Gounaris, Basil C. (2002): Macedonian Questions. *Southeast European and Black Sea Studies* 2(3), 63–94.
- Gounev, Philip (2003): Stabilizing Macedonia: Conflict Prevention, Development and Organized Crime. *Journal of International Affairs* 57(1), 229–40.
- Grosrichard, Alain (2000): Senca turškega seraja. *Delta: Revija za ženske študije in feministično teorijo* 6(1–2), 119–38.
- Guzzini, Stefano (2000): A Reconstruction of Constructivism in International Relations. *European Journal of International Relations* 6(2), 147–82.
- Habermas, Jürgen (1984): *The Theory of Communicative Action*. London: Heinemann.
- Hacking, Ian (2000): *The Social Construction of What?* Cambridge in London: Harvard University Press.
- Hall, Rodney Bruce (1999): *National Collective Identity: Social Constructs and International Systems*. New York: Columbia University Press.

Hall, Stuart (1990): Cultural Identity and Diaspora. V J. Rutherford (ur.): *Identity: Community, Culture, Difference*, 222–37. London: Lawrence and Wishart.

Hedetoft, Ulf (1997): The Cultural Semiotics of 'European Identity': Between National Sentiment and Transnational Imperative. V Alice Landau in Richard G. Whitman (ur.): *Rethinking the European Union: Institutions, Interests and Identities*, 55–76. London: Macmillan Press.

Hegel, Georg Wilhelm Friedrich (1807/1998): *Fenomenologija duha*. Ljubljana: Društvo za teoretsko psihoanalizo.

Hobsbawm, Eric J. (1990): *Nations and Nationalism Since 1780: Programme, Myth, Reality*. Cambridge: Cambridge University Press.

Hobsbawm, Eric J. in Terence Ranger (1983): *The Invention of Tradition*. Cambridge: Cambridge University Press.

Hollis, Martin in Steve Smith (1990/1991): *Explaining and Understanding International Relations*. Oxford: Clarendon.

Holzkamp, Klaus (1983): Kritičnopsihološko kategorialno in teoretsko pojmovanje posredovanja med konkretnimi individui in njihovimi družbenimi življenjskimi pogoji. *Anthropos* 1/2, 169–76.

Hopf, Ted (1998): The Promise of Constructivism in International Relations Theory. *International Security* 23, 171–200.

Hopf, Ted (2000): Constructivism All the Way Down. *International Politics* 37(3), 369–78.

Hurrell, Andrew (2002): Norms and Ethics in International Relations. V Walter Carlsnaes, Thomas Risse in Beth A. Simmons (ur.): *Handbook of International Relations*, 137–54. London, Thousand Oaks in New Delhi: Sage Publications.

Ignatieff, Michael (1993): *Blood and Belonging*. London: Chatto & Windus.

Inayatullah, Naeem in David L. Blaney (1996): Knowing Encounters: Beyond Parochialism in International Relations Theory. V Yosef Lapid in Friedrich Kratochwil (ur.): *The Return of Culture and Identity in IR Theory*, 65–84. Boulder in London: Lynne Rienner Publishers.

Iveković, Ivan (2002): Nationalism and the Political Use and Abuse of Religion: The Politization of Orthodoxy, Catholicism and Islam in Yugoslav Successor States. *Social Compass* 49(4), 523–36.

Jackson Robert in Georg Sørensen (1999): Social Constructivism. V Robert Jackson in Georg Sørensen (ur.): *Introduction to International Relations*, 161–77. Oxford in New York: Oxford University Press.

Jackson, Patrick Thaddeus (2004a): Forum Introduction: Is the State a Person? Why Should We Care? *Review of International Studies* 30(2), 255–8.

Jackson, Patrick Thaddeus (2004b): Hegel's House or 'People Are States Too'. *Review of International Studies* 30(2), 281–7.

James, Paul (1996): *Nation Formation: Towards a Theory of Abstract Community*. London, Thousand Oaks in New Delhi: Sage Publications.

Jepperson, Ronald L., Alexander Wendt in Peter J. Katzenstein (1996): Norms, Identity and Culture in National Security. V Peter J. Katzenstein (ur.): *The Culture of National Security: Norms and Identity in World Politics*, 33–75. New York: Columbia University Press.

Jervis, Robert (1976): *Perception and Misperception in International Politics*. New York: Princeton University Press.

Jervis, Robert (1978/1992): Offense, Defense, and the Security Dillema. V Robert J. Art in Robert Jervis (ur.): *International Politics: Enduring Concepts and Contemporary Issues*, 3. izdaja, 146–69. New York: Harper Collins.

Južnič, Stane (1989): Nacija kot identiteta v protislovljih sodobnega sveta. *Teorija in praksa* 26(8–9), 970–74.

Južnič, Stane (1993): *Identiteta*. Ljubljana: Fakulteta za družbene vede.

Kajnc, Sabina (2006): *Razumevanje evropske zunanje politike z vidika dihotomije agent–struktura*. Ljubljana: Fakulteta za družbene vede; doktorska disertacija.

Katardžiev, Ivan (1996): Republika Makedonija in sosede včeraj – danes – jutri. *Borec, Revija za zgodovino, literaturo in antropologijo* 49(559–60), 191–218.

Katzenstein, Peter J. (1996): Introduction: Alternative Perspectives on National Security. V Peter J. Katzenstein (ur.): *The Culture of National Security: Norms and Identity in World Politics*, 1–32. New York: Columbia University Press.

Keohane, Robert O. (2000): Ideas Part-Way Down. *Review of International Studies* 26(1), 125–30.

King, Robert R. (1973): *Minorities under Communism*. Cambridge, MA: Harvard University Press.

Kiselinovski, Stojan (2002): *Makedonija skozi stoletja: razstava Državnega arhiva Republike Makedonije*. Ljubljana: Arhiv Republike Slovenije.

Klemenčič Matjaž in Marjan Žagar (2004): *The Former Yugoslavia's Diverse Peoples*. Oxford: ABC Clio.

Kofos, Evangelos (1964): *Nationalism and Communism in Macedonia*. Thessaloniki: Institute for Balkan Studies.

Kojouharov, Anton (2004): Bulgarian 'Macedonian' Nationalism: A Conceptual Overview. *The Online Journal for Peace and Conflict Resolution* 6(1), 282–95.

Kouskouvelis, Ilias I. (2004): Institutionalism and the Macedonian Question. *Southeast European and Black Sea Studies* 4(3), 506–15.

Kowert, Paul (1998): Agent versus Structure in the Construction of National Identity. V Vendulka Kubalkova, Nicholas Onuf in Paul Kowert (ur.): *International Relations in a Constructed World*, 101–22. Armonk, New York in London: M. E. Sharpe.

Krasner, Stephen D. (2000): Wars, Hotel Fires, and Plane Crashes. *Review of International Studies* 26(1), 131–6.

Kratochwil, Friederich in John G. Ruggie (1986): International Organization: A State of the Art on an Art of the State. *International Organization* 40(4): 735–75.

Kratochwil, Friedrich (1989): *Rules, Norms, and Decisions: On the Conditions of Practical and Legal Reasoning in International and Domestic Affairs*. New York: Cambridge University Press.

Kravanja, Boštjan (2005): Macedonian Crosses. V Zmago Šmitek in Aneta Svetieva (ur.): *Post – Yugoslav Lifeworlds: Between Tradition and Modernity*, 143–62. Ljubljana: Oddelek za etnologijo in kulturno antropologijo.

Kubalkova, Vendulka, Nicholas Greenwood Onuf in Paul Kowert (1998): *International Relations in a Constructed World*. Armonk, New York in London: M. E. Sharpe.

Lapid, Yosef (1996): Culture's Ship: Returns and Departures in International Relations Theory. V Yosef Lapid in Friedrich Kratochwil (ur.): *The Return of Culture and Identity in IR Theory*, 3–20. Boulder in London: Lynne Rienner Publishers.

Larrabee, Stephen F. (1994): *The Volatile Powder Keg: Balkan Security after the Cold War*. New York: The American University Press.

Levy, Jack S. (2002): War and Peace. V Walter Carlsnaes, Thomas Risse in Beth A. Simmons (ur.): *Handbook of International Relations*, 350–68. London, Thousand Oaks in New Delhi: Sage Publications.

Lindholm, Helena (1993): Introduction: A Conceptual Discussion. V Helena Lindholm (ur.): *Ethnicity and Nationalism: Formation of Identity and Dynamics of Conflict in the 1990s*, 1–39. Gothenburg: Nordnes.

Luhmann, Niklas (1989): *Ecological Communication*. Cambridge: Polity Press.

Lustick, Ian S. in Dan Miodownik (2002): The Institutionalization of Identity: Micro Adaption, Macro Effects, and Collective Consequences. *Studies in Comparative International Development* 37(2), 24–53.

March, James G. in Johan P. Olsen (1998): The Institutional Dynamics of International Political Orders. *International Organization* 52(4), 943–69.

Marx, Karl (1867/1961): *Kapital: kritika politične ekonomije*. Ljubljana: Cankarjeva založba.

- Mead, George Herbert (1967/1997): *Um, sestvo in družba*. Ljubljana: Krtina.
- Mearsheimer, John G. (1994/95): The False Promise of International Institutions. *International Security* 19(3), 5–49.
- Minčev, Nikola (1972): The Ideals of Goce Delčev Are Bult into the Macedonian Reality of Today. *Macedonian Review* 2, 144–54.
- Mirčev, Dimitar (1997): Osamosvojitve Makedonije-dejstva in zgodovinski pomen. *Borec, Revija za zgodovino, literaturo in antropologijo* 49(559–60), 7–19.
- Močnik, Rastko (1985): *Beseda...besedo*. Ljubljana: Založba ŠKUC.
- Močnik, Rastko (1999): *3 teorije: Ideologija, nacija, institucija*. Ljubljana: Založba/*cf.
- Mojsov, Lazar (1981): *Bolgarska delavska partija (komunistov) in makedonsko nacionalno vprašanje*. Ljubljana: Državna založba Slovenije.
- Morgenthau, Hans J. (1948/1985): *Politics among Nations: The Struggle for Power and Peace*, 6. izdaja, revidiral Kenneth W. Thompson. New York: McGraw-Hill.
- Morgenthau, Hans J. (1948/1995): *Politika med narodi: borba za moč in mir*. Ljubljana: DZS.
- Morrison, James W. (1995): *NATO Expansion and alternative Future Security Alignments*. Washington: Institute for National Strategic Studies.
- Müller, Harald (2002): Security Cooperation. V Walter Carlsnaes, Thomas Risse in Beth A. Simmons (ur.): *Handbook of International Relations*, 369–91. London, Thousand Oaks in New Delhi: Sage Publications.
- Nagel, Joane (1994): Constructing Ethnicity: Creating and Recreating Ethnic Identity and Culture. *Social Problems* 41, 152–76.
- Neumann, Iver B. (1996): Self and Other in International Relations. *European Journal of International Relations* 2(2), 139–74.
- Neumann, Iver B. (1998): European Identity, EU Expansion, and the Integration/Exclusion Nexus. *Alternatives: Social Transformation and Humane Governance* 23(3), 397–416.
- Neumann, Iver B. (2004): Beware of Organicism: The Narrative Self of the State. *Review of International Studies* 30(2), 259–67.
- Nikolovski, Zoran (2005): *Nimitz Proposal for Macedonia's Name Sparks Debate*. Dostopno na http://www.balkaninfo.com/cocoon/setimes/xhtml/en_GB/features/setimes/features/2005/04/14/feature-02 (15. september 2007).
- Noreen, Erik (2004): Estonian Identity Formations and Threat Framing in the Post-Cold War Era. *Journal of Peace Research* 41(6), 733–50.

- Onuf, Nicholas G. (1994): The Constitution of International Society. *European Journal of International Relations* 5, 1–19.
- Onuf, Nicholas G. (1998): Constructivism: A User's Manual. V Vendulka Kubalkova, Nicholas Onuf in Paul Kowert (ur.): *International Relations in a Constructed World*, 58–78. Armonk, New York in London: M. E. Sharpe.
- Onuf, Nicholas Greenwood (1989): *World of Our Making: Rules and Rule in Social Theory and International Relations*. Columbia: University of South Carolina Press.
- Palan, Ronen (2000): A World of Their Making: An Evaluation of the Constructivist Critique in International Relations. *Review of International Studies* 26(4), 575–98.
- Palmer, Stephen E. Jr. in Robert R. King (1971): *Yugoslav Communism and Macedonian Question*. Handen, CT: Archon Books.
- Pasic, Sujata Chakrabarti (1996): Culturing International Relations Theory: A Call for Extension. V Yosef Lapid in Friedrich Kratochwil (ur.): *The Return of Culture and Identity in IR Theory*, 85–104. Boulder in London: Lynne Rienner Publishers.
- Pavlovič, Stevan K. (1999): *A History of the Balkans, 1800 –1945*. London in New York: Longman.
- Petrova, Margarita H. (2003): The End of the Cold War: A Battle or Bridging Ground Between Rationalist and Ideational Approaches in International Relations? *European Journal of International Relations* 9(1), 115–63.
- Pettifer, James (1992): The New Macedonian Question. *International Affairs* 68(3), 475–85.
- Pettman, Ralph (2000): *Commonsense Constructivism or the making of world affairs*. Armonk, New York in London: M.E. Sharpe.
- Pfaff, William (1993): *Invitation to War*. Dostopno na <http://www.foreignaffairs.org/19930601faessay5198/william-pfaff/invitation-to-war.html>, (1. junij 2007).
- Pirjevec, Jože (2003): *Jugoslovanske vojne 1991–2001*. Ljubljana: Cankarjeva založba.
- Popov, Chris in Michael Radin (1989): *Contemporary Greek Government Policy on the Macedonian Issue and Discriminatory Practices in Breach of International Law*. Melbourne: Central Organizational Committee for Macedonian Human Rights, Australian Sub-Committee.
- Popper, Karl Raimund (1957): *The Open Society and Its Enemies*. London: Routledge in Kegan Paul Ltd.
- Posen, Barry (1993): The Security Dillema and Ethnic Conflict. *Survival* 35(1), 27–47.
- Pouliot, Vincent (2004): The Essence of Constructivism. *Journal of International Relations and Development* 7(3), 319–36.

Poulton, Hugh (1995): *Who Are the Macedonians?* Bloomington in Indianapolis: Indiana University Press.

Praprotnik, Tadej (1999): *Ideološki mehanizmi produkcije identitet: od identitete k identifikaciji*. Ljubljana: ISH Fakulteta za podiplomski humanistični študij in Študentska založba.

Price, Richard in Christian Reus-Smith (1998): Dangerous Liaisons? Critical International Theory and Constructivism. *European Journal of International Relations* 4, 259–94.

Repe, Božo (1997): *Naša doba: oris zgodovine 20. stoletja. Učbenik za 4. razred gimnazije*. Ljubljana: DZS.

Ringmar, Erik (1997): Alexander Wendt: A Socialist Scientist Struggling with History. V Iver B. Neumann in Ole Weaver (ur.): *The Future of International Relations: Masters in the Making*, 269–87. London in New York: Routledge.

Risse, Thomas (2001): A European Identity? Europeanisation and the Evolution of Nation-State Identities. V Maria Green Knowles, James Caporaso in Thomas Risse (ur.): *Transforming Europe: Europeanisation and Domestic Change*, 198–216. Ithaca in London: Cornell University Press.

Risse, Thomas, ur. (1999): *The Power of Human Rights: International Norms and Domestic Change*. Cambridge: Cambridge University Press.

Risteski, Ljupčo S. (2003): Is the Macedonian Knot Becoming a »Dog's Knot«? V Rajko Muršič in Irena Weber (ur.): *Mediterranean Ethnological Summer School 5, Piran/Pirano, Slovenia 2001 and 2002*, 151–77. Ljubljana: Oddelek za etnologijo in kulturno antropologijo.

Roe, Paul (1999): The Intrastate Security Dilemma: Ethnic Conflict as a 'Tragedy'? *Journal of Peace Research* 36(2), 183–202.

Roe, Paul (2004): Securitization and Minority Rights: Conditions of Desecuritization. *Security Dialogue* 35(3), 279–94.

Ross, Andrew A. G. (2006): Coming in from the Cold: Constructivism and Emotions. *European Journal of International Relations* 12(2), 197–222.

Roter, Petra (2001): Locating the 'Minority Problem' in Europe: A Historical Perspective. *Journal of International Relations and Development* 4(3), 221–49.

Ruggie, John Gerard (1998): *Constructing the World Polity*. London: Routledge.

Said, Edward W. (1978): *Orientalism*. London: Routledge & Kegan Paul.

Sakellariou, M. B. (1983): *Macedonia: 4000 Years of Greek History and Civilization*. Athens: Ekdotike Anthenon.

Sárváry, Katalin (2001): Devaluing Diplomacy? A Critique of Alexander Wendt's Conception of Progress and Politics. *Journal of International Relations and Development* 4(4), 380–402.

Schmidt, Brian C. (2002): On the History and Historiography of International Relations. V Walter Carlsnaes, Thomas Risse in Beth A. Simmons (ur.): *Handbook of International Relations*, 3–22. London, Thousand Oaks in New Delhi: Sage Publications.

Searle, John R. (1995): *The Construction of Social Reality*. New York: The Free Press.

Searle, John R. (1998): *Mind, Language and Society: Philosophy in the Real World*. New York: Basic Books.

Skinner, B. F. (1965): *Science and Human Behaviour*. New York: The Free Press.

Skinner, B. F. (1976): *About Behaviorism*. New York: Random House, Inc.

Smith, Adam (1981): *An Inquiry into the Nature and Causes of the Wealth of Nations*. Indianapolis: Liberty Press.

Smith, Anthony D. (1991): *The Ethnic Revival*. Cambridge: Cambridge University Press.

Smith, Graham (1996): *The Nationalities Question in the Post-Soviet States*. London in New York: Longman.

Smith, Steve (2000): Wendt's World. *Review of International Studies* 26(1), 151–63.

Sofka, James (2000): American Neutral Rights Reappraised: Identity or Interest in the Foreign Policy of the Early Republic? *Review of International Studies* 26(4), 599–622.

Stardelov, Georgi (1993): *Macedonia and It's Relations with Greece*. Skopje: Nova Makedonija.

Stefanova, Radoslava (2003): New Security Challenges in the Balkans. *Security Dialogue* 34(2), 169–82.

Stein, Janice Gross (2002): Psychological Explanations of International Conflict. V Walter Carlsnaes, Thomas Risse in Beth A. Simmons (ur.): *Handbook of International Relations*, 292–308. London, Thousand Oaks in New Delhi: Sage Publications.

Stojanovič, Traian (1960): The Conquering Balkan Orthodox Merchant. *Journal of Economic History* 20, 234–313.

Suganami, Hidemi (2001): Alexander Wendt and the English School. *Journal of International Relations and Development* 4(4), 403–23.

Šabič, Zlatko in Milan Brglez (2002): The National Identity of Post-Communist Small States in the Process of Accession to the European Union: the Case of Slovenia. *Communist and Post-Communist Studies* 35(1), 67–84.

Šumič-Riha, Jelica (1995): *Avtoriteta in argumentacija*. Ljubljana: Analecta.

- Šumič-Riha, Jelica (1999): Kako drugačen je drugi v politiki? *Problemi* XXXVII(1–2), 61–80.
- Tajfel, Henri (1981): *Human Groups and Social Categories*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Tannenwald, Nina (2005): Ideas and Explanation: Advancing the Research Agenda. *The Journal of Cold War Studies* 7(2), 13–42.
- Taškovski, Dragan (1968): *Rojstvo makedonskega naroda*. Ljubljana: Državna založba Slovenije.
- Taškovski, Dragan (1976): *Resnica o makedonskem narodu*. Ljubljana: Državna založba Slovenije.
- Thies, Cameron G. (2004): Are Two Theories Better than One? A Constructivist Model of the Neorealist–Neoliberal Debate. *International Political Science Review* 25(2), 159–83.
- Todorova, Marija (2001): *Imaginarij Balkana*. Ljubljana: Inštitut za civilizacijo in kulturo.
- Treneska, Renata (2004): Multihethnic Coexistence in the Republic of Macedonia Before and After the Conflict of 2001. V Nenad Dimitrijević in Petra Kovács (ur.): *Managing Hatred and Distrust: The Prognosis for Post-Conflict Settlement in Multiethnic Communities in the Former Yugoslavia*, 219–35. Budapest: Open Society Institute.
- Triandafyllidou, Anna in Miriangelia Veikou (2002): The Hierarchy of Greekness: Ethnic and National Identity Considerations in Greek Immigration Policy. *Ethnicities* 2(2), 189–208.
- Tzanelli, Rodanthe (2006): 'Impossible is a Fact': Greek Nationalism and International Recognition in Euro 2004. *Media, Culture and Society* 28(4), 483–503.
- Ule, Mirjana Nastran (1993): *Psihologija vsakdanjega življenja*. Ljubljana: Znanstveno in publicistično središče.
- Ule, Mirjana Nastran (2000): *Sodobne identitete v vrtincu diskurzov*. Ljubljana: Znanstveno in publicistično središče.
- Van Hal, Albert (2004): Case Study: The Inter-Ethnic Project in Gostivar. V Nenad Dimitrijević in Petra Kovács (ur.): *Managing Hatred and Distrust: The Prognosis for Post-Conflict Settlement in Multiethnic Communities in the Former Yugoslavia*, 187–204. Budapest: Open Society Institute.
- Velikonja, Mitja (1996): Religija in cerkev: dejavnika oblikovanja nacionalnih mitologij v postsocialističnih družbah. *Družboslovne razprave* XII(21), 57–67.
- Velikonja, Mitja (2002): Študije Balkanov. *Časopis za kritiko znanosti* 30(209–210), 143–4.
- Veremis, Thanos (1997): The Revival of the 'Macedonian' Question, 1991–1995. V Peter Mackridge in Eleni Yannakakis (ur.): *Ourselves and Others: The Development of a Greek Macedonian Identity Since 1912*, 227–34. Oxford in New York: Berg.

- Vlahov, Dimitar (1950): *Makedonija*. Ljubljana: Slovenski knjižni zavod.
- Voje, Ignacij (1994): *Nemirni Balkan: zgodovinski pregled od 6. do 18. stoletja*. Ljubljana: DZS.
- Waever, Ole (1995): Securitization and Desecuritization. V Ronny D. Lipschutz (ur.): *On Security*, 46–86. New York: Columbia University Press.
- Weaver, Ole (1997): Figures of International Thought: Introducing Persons instead of Paradigms. V Iver B. Neumann in Ole Weaver (ur.): *The Future of International Relations: Masters in the Making*, 1–37. London in New York: Routledge.
- Walker, Rob B. J. (1993): *Inside/Outside: International Relations as Political Theory*. Cambridge University Press: Cambridge.
- Walt, Stephen M. (1997): Why Alliances Endure or Collapse. *Survival* 39(1), 156–79.
- Waltz, Kenneth N. (1979): *Theory of International Politics*. Reading, MA: Addison-Wesley.
- Wendt, Alexander (1987): The Agent–Structure Problem in International Relations Theory. *International Organization* 41(3), 335–70.
- Wendt, Alexander (1992): Anarchy Is What States Make of It. *International Organization* 46(2), 391–425.
- Wendt, Alexander (1994): Collective Identity Formation and the International State. *American Political Science Review* 88, 384–96.
- Wendt, Alexander (1996): Identity and Structural Change in International Politics. V Yosef Lapid in Friedrich Kratochwil (ur.): *The Return of Culture and Identity in IR Theory*, 47–64. Boulder in London: Lynne Rienner Publishers.
- Wendt, Alexander (1999): *Social Theory of International Politics*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Wendt, Alexander (2000): On the Via Media: A Response to the Critics. *Review of International Studies* 26(1), 165–80.
- Wendt, Alexander (2004): The State as Person in International Theory. *Review of International Studies* 30(2), 289–316.
- Wheeler, Nick in Ken Booth (1992): The Security Dilemma. V John Baylis in Nick J. Rengger (ur.): *Dilemmas of World Politics: International Issues in a Changing World*, 29–60. Oxford: Clarendon Press.
- Wight, Colin (2004): State Agency: Social Action Without Human Activity? *Review of International Studies* 30(2), 269–80.
- Wilkinson, Henry R. (1951): *Maps and Politics: A Review of the Ethnographic Cartography of Macedonia*. Liverpool: Liverpool University Press.

Williams, M. C. (1998): Identity and the Politics of Security. *European Journal of International Relations* 4(2), 204–25.

Wind, Marlene (1997): Nicholas G. Onuf: The Rules of Anarchy. V Iver B. Neumann in Ole Weaver (ur.): *The Future of International Relations: Masters in the Making*, 236–68. London in New York: Routledge.

Zehfuss, Maja (2001): Constructivism and Identity: A Dangerous Liaison. *European Journal of International Relations* 7(3), 315–48.

Zehfuss, Maja (2002): *Constructivism in International Relations: The Politics of Reality*. Cambridge: Cambridge University Press.

Žižek, Slavoj (1981): K zgodovinski usodi kritične teorije. V Slavoj Žižek in Rado Riha (ur.): *Kritična teorija družbe*, 9–28. Ljubljana: Mladinska knjiga.

Primarni viri

Berlinski sporazum, sprejet 13. 6. 1878. Dostopen na <http://groong.usc.edu/treaties/berlin.html> (14. maja 2007).

Bukareški sporazum, sprejet 10. 8. 1913. Dostopen na <http://www.mtholyoke.edu/acad/intrel/boshtml/bos149.htm> (14. maja 2007).

Macedonian Heritage (2005): *Interim Accord between the Hellenic Republic and the FYROM*. Dostopno na <http://www.macedonian-heritage.gr/OfficialDocuments/Interim.html> (15. septembra 2007).

Ohridski sporazum, sprejet 13. 8. 2001. Dostopen na http://www.coe.int/t/e/legal_affairs/legal_cooperation/police_and_internal_security/OHRID%20Agreement%2013august2001.asp (14. maja 2007).

Organizacija združenih narodov (1993): *Admission of the former Yugoslav Republic of Macedonia to membership in the United Nations (A/RES/47/225)*. Dostopno na: <http://www.un.org/documents/ga/res/47/a47r225.htm> (15. septembra 2007).

Predhodni sporazum o miru, podpisan v San Stefanu, sprejet 3. 3. 1878. Dostopen na <http://www.uoregon.edu/~kimball/1878mr17.SanStef.trt.htm> (14. maja 2007).

Skupna deklaracija Bolgarija – Makedonija, sprejeta 22. 2. 1999. Dostopna na <http://www.b-info.com/tools/miva/newsview.mv?url=places/Bulgaria/news/99-02/feb22.bta> (14. maja 2007).

Sporazum o sodelovanju (na področju trgovine) z Nekdanjo jugoslovansko republiko Makedonijo, podpisan 27. 4. 1997, v veljavo je stopil leta 1998. Dostopen na http://ec.europa.eu/enlargement/the_former_yugoslav_republic_of_macedonia/key_events_en.htm (16. avgusta 2007).

Ustava Grčije, sprejeta 11. 6. 1975. Dostopna na <http://www.hri.org/docs/syntagma/> (14. maja 2007).

Ustava Republike Makedonije, sprejeta 6. 1. 1992. Dostopna na <http://www.b-info.com/places/Macedonia/republic/Constitution.shtml> (14. maja 2007).